

‘Doet u dat allemaal zelf?’

Onderzoek naar coördineren als sleutel tot verbinding

Reijer J. de Vries en Hendrine Verkade

Leiden: Kerken met Stip, 1 maart 2021

Leden reflectiegroep:

- Folly Hemrica, voormalig gemeentepredikant, justitiepredikant en straatpastor
- Gert van de Kamp, Kerk met Stip vrijwilliger in de St. Joriskerk, Amersfoort
- Klaas Koffeman, straatpastor, voormalig gemeentepredikant
- Arjan Noordhoek, voormalig gemeentepredikant en justitiepredikant
- Hendrine Verkade, diaconaal pastor en coördinator bij Kerken met Stip
- Reijer J. de Vries, voormalig universitair docent praktische theologie/pastoraat en voormalig staflid bij het Centrum voor Justitiepastoraat
- Toon Walravens, adviseur op het gebied van ervaringsdeskundigheid en rehabilitatie; ervaringsdeskundige in ontwrichtende levenssituaties

In opdracht van en aanvaard door het bestuur van de Vereniging Kerken met Stip

---

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	4
1. Inleiding	6
2. Literatuur	13
3. Methode	17
4. Resultaten vragenlijsten`	18
5. Resultaten case studies	37
6. Conclusies, reflectie en aanbevelingen	56
Dankwoord	65
Bijlagen	66

Voorwoord

Kerken met Stip bieden perspectief aan gedetineerden als ze vrijkomen. Ze zetten na de detentie voort wat door justitiepastores en vrijwilligers in pastorale contacten en groepsbijeenkomsten is opgebouwd. In een Kerk met Stip kunnen gedetineerden ook na de detentie een verbinding aangaan met een geloofsgemeenschap. Zo'n verbinding aangaan is niet gemakkelijk; niet voor ex-gedetineerden en ook niet voor kerkleden. Nogal eens voelen gedetineerden zich onzeker in een omgeving waar ze niet vertrouwd mee zijn. Ook kunnen er grote verschillen in leefwerelden zijn waardoor aansluiting niet tot stand komt. Aanvankelijk kwamen er dan ook ondanks de behoefte aan contact weinig verbindingen tot stand. Daarom heeft het bestuur van het landelijk netwerk Kerken met Stip in 2014 een diaconaal pastor als coördinator aangesteld. Zij is een soort makelaar om kerkzoekers in verbinding te brengen met gemeenschappen die gastvrij willen zijn. Sedert haar aanstelling is het aantal verbindingen aanzienlijk gestegen van 6 in 2015 naar 50 in 2019. Om meer inzicht te krijgen in factoren die het tot stand brengen van verbinding belemmeren of bevorderen in het werk van de coördinator heeft het bestuur dr. Reijer J. de Vries en diaconaal pastor Hendrine Verkade gevraagd een wetenschappelijk onderzoek te doen. Vanwege het veld waarin het proces van verbinding plaats vindt wordt het onderzoek toegespitst op de rol van de religieuze dimensie in het werk van de coördinator.

Het is een waardevol onderzoek, helemaal gericht op de praktijk van het werk. Enkele punten licht ik eruit. Globaal een paar bevindingen van het onderzoek.

1. Het kerkelijk netwerk kan een maatschappelijk verankerde bijdrage leveren aan de nazorg op institutioneel, relationeel en persoonlijk niveau. Het gaat daarbij om de diaconale structuren van de kerk, de geloofsmotivatie gericht op wederkerige relationele verbinding en het persoonlijk delen van geloofs- en levensvragen. Het netwerk beschikt over een groot aantal intrinsiek gemotiveerde actieve kerkleden als vrijwilligers die tot de ontmoeting met de doelgroep gemotiveerd zijn. Hun motivatie komt voort uit naastenliefde en is gericht op het welzijn (herstel) en waardering van gevangenen. Het proces van verbinding is niet eenzijdig maar wederkerig. De vrijwilligers ontwikkelen in het contact een nieuw geloofsverstaan. Gedetineerden die zich vaak voor hun hele leven afgeschreven voelen vinden in de gemeenschap allereerst mensen die hen waarderen om wie ze zijn, naast steun, verdieping en mogelijkheden van participatie. Een bezielde verband waar het maatschappelijk isolement doorbroken kan worden. Het rapport pleit voor een lerende kerkgemeenschap die de sterke en zwakke kanten in het bieden van perspectief benut om de rol die men daarin kan spelen sterker te ontwikkelen.
2. De waardering voor de coördinator bij de vrijwilligers en de justitiepastores als verwijzers is hoog. Het gaat om haar attitude (inzet, passie, enthousiasme, interesse, gedrevenheid en bewogenheid met de doelgroep) en functionele eigenschappen en vaardigheden. Deze attitude is een basisvoorwaarde voor contact met de doelgroep die vaak vastloopt in overbodige bureaucratie, functionalisme en verzakelijking. Het rapport geeft waardevolle aanbevelingen voor de verdere professionele ontwikkeling in de taakuitoefening van de coördinator.
3. Justitiepastores spelen een belangrijke rol in het verwijzingsproces. Zij kunnen aan de basis staan van een concreet perspectief in een gemeenschap als voorzetting van hun eigen werk in de inrichting. Daarmee kan de dimensie van herstel en perspectief in hun eigen werk worden vergroot. Het rapport laat zien dat 40 procent van de justitiepastores niets doet aan nazorg omdat ze vinden dat het niet behoort tot hun takenpakket of omdat ze er niet aan toekomen. De hoofden wordt aanbevolen dit aspect van het werk te verhelderen. Ook wordt gesignaleerd dat de kwaliteit van de verwijzingen essentieel is, omdat een goede verwijzing een belangrijke bijdrage kan leveren aan een goed bemiddelingsproces.
4. Vrijwilligers zijn in de lokale kerken essentieel in de nazorg. Training en toerusting van hen is nodig. Het gaat om: het realiseren van wederkerigheid, de waarde van ex-gedetineerden voor de gemeenschap, het ontwikkelen van een *outreaching* houding, het leren van doel en grenzen van Kerken met Stip en communicatie over het werk in de gemeente.
5. Bij het werk van Kerken met Stip zijn vele actoren betrokken. Het rapport laat zien dat een integrale werkwijze van alle betrokkenen het leggen van verbindingen kan verbeteren. Van belang is ook waar nodig te zoeken naar samenwerking met professionele hulpverlening.

In de context van het functioneren van Kerken met Stip in de nazorg vermeldt het rapport de inzetten in de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) naar hersteltrajecten. Kerken met Stip kunnen daar met hun aanbod ook een bijdrage aan leveren. De resultaten van dit wetenschappelijk onderzoek kunnen dan ook door Kerken met Stip bij DJI worden ingebracht.

Het rapport heeft een rijke oogst aan informatie en verbetervoorstellen. Het bestuur gaat aan de slag om de aanbevelingen in beleid om te zetten.

Veel dank aan de vrijwilligers, de justitiepastores, de hoofdpredikant en de hoofdaalmoezenier en de leden van de reflectiegroep, in het bijzonder ook aan de onderzoekers dr. Reijer J. de Vries en Hendrine Verkade, voor het gedegen onderzoek dat zij hebben gedaan.

Jan Eerbeek

Voorzitter vereniging Kerken met Stip

Samenvatting

In dit verslag wordt onderzocht hoe een coördinator bij de vereniging Kerken met Stip kan meehelpen om de nazorg aan ex-gedetineerden door geloofsgemeenschappen te verbeteren. Wat zijn de bevorderende en belemmerende factoren bij het tot stand brengen van een duurzame verbinding? Daarbij wordt in het bijzonder gekeken welke rol de religieuze dimensie daarbij speelt. Het onderzoek wil een bijdrage leveren aan een betere nazorg voor ex-gedetineerden door kerken, waarbij religieuze aspecten de zinging en het herstel kunnen bevorderen. Daarom kan dit onderzoek ook van belang zijn voor andere religieus geïnspireerde nazorgorganisaties. Hopelijk kan het ook een bijdrage leveren aan de doordenking van de diaconale opdracht van de kerken met betrekking tot gevangenen. Het wil verder een bijdrage leveren aan de reflectie op het werk van de geestelijke verzorging bij justitie en op het praktisch-theologisch onderzoek naar pastoraat en geestelijke verzorging in verschillende werkvelden. Daarnaast geeft het andere organisaties inzicht in de maatschappelijke zorg die de kerken bieden. Met het oog op de verbetering van de praktijk worden aan het slot aanbevelingen gedaan waarmee het bestuur van Kerken met Stip, lokale geloofsgemeenschappen, de diaconaal pastor bij Kerken met Stip en de hoofden van het rooms-katholieke en protestantse justitiepastoraat aan de slag kunnen.

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag zijn de praktijk, de ervaringen en de opvattingen van drie betrokken partijen onderzocht, namelijk de vrijwilligers, de justitiepastores en de coördinator. Een beperking van het onderzoek is dat de (ex-)gedetineerden slechts indirect in het onderzoek aan bod komen. De redenen daarvoor worden in het verslag toegelicht. Er is gebruik gemaakt van twee onderzoeksmethoden: digitale vragenlijsten, beantwoord door vrijwilligers van lokale Kerken met Stip en rooms-katholieke en protestantse justitiepastores, en casestudies die door de diaconaal pastor van Kerken met Stip zijn geschreven en in een reflectiegroep van feedback zijn voorzien volgens een vastgesteld format.

Het onderzoek laat zien dat de werkzaamheden van de coördinator van toegevoegde waarde zijn om duurzame verbindingen tot stand te brengen. Dat blijkt zowel uit het aantal contacten met haar, als uit de hoge waardering voor haar werk en de resultaten die bereikt zijn.

- a. Van de respondenten heeft in de periode 2015-2018 bijna twee derde van de vrijwilligers en een derde van de justitiepastores contact gehad met de coördinator. Als we alleen kijken naar degenen die bekend zijn met haar werk, gaat het om ruim de helft van de vrijwilligers en de justitiepastores. Bij een ruime meerderheid gaat het om meerdere contacten.
- b. De waardering voor haar werk is bij beide groepen hoog: bij meer dan 80% scoort haar werk goed tot zeer goed. Vooral de grote inzet en betrokkenheid, de deskundigheid en de pastorale vaardigheid worden gewaardeerd. Daarnaast waarderen de vrijwilligers haar begeleiding en duidelijke informatie en de justitiepastores haar coördinerende werk.
- c. Wat de resultaten betreft leidt ongeveer vier op de tien van de contacten (van de vrijwilligers en de justitiepastores) met de coördinator tot een verbinding tussen een ex-gedetineerde en iemand van een geloofsgemeenschap. Daarbij gaat het ongeveer even vaak om langer durende als om tijdelijke verbindingen. De kleine kerkgenootschappen lijken wat succesvoller te zijn wat betreft de langer durende verbinden, terwijl bij de grote (RKK en PKN) vaker tijdelijke verbindingen tot stand komen. In absolute getallen gaat het naar schatting om ongeveer 95 verbindingen in 2015-2019. Bij de verbindingen gaat het in ongeveer de helft van de gevallen om individuele contacten, in een kwart van de gevallen om deelname aan kerkdiensten en in een kwart van de gevallen om groepsactiviteiten, met name maaltijden.

Overigens is het opvallend dat een kwart van de respondenten niet weet of het contact tot een verbinding heeft geleid. Dat is opvallend omdat zij bijna allemaal contact hebben gehad met de coördinator. Aangezien het hier gaat om de kernactiviteit van Kerken met Stip, wordt aanbevolen om de communicatie over de resultaten van de coördinatie op dit punt te verbeteren.

Naast getalsmatige resultaten maakt het onderzoek ook inhoudelijk duidelijk hoe de werkzaamheden van de coördinator bijdragen aan het tot stand komen van verbindingen door deze werkzaamheden te beschrijven. Er wordt in het onderzoek ook een beeld gegeven van de kenmerken van de hulpvraag en de situatie van de gedetineerden. De onderzoeksresultaten kunnen de indruk wekken dat de coördinator veel zelf doet, vandaar de titel, maar zet juist daar een vraagteken achter. Aan de ene kant omdat de bijdrage van de justitiepastores en de sterke motivatie van de vrijwilligers belangrijke bevorderende factoren blijken te zijn voor het tot stand komen van een verbinding. Aan de andere kant houdt het vraagteken een spiegel voor aan de diaconaal pastor en aan het bestuur van Kerken met Stip. De vraag wordt hen gesteld of de grote inzet naast een kracht ook een valkuil is met betrekking tot de tijdbesteding en de verantwoordelijkheid van de andere betrokken partijen. Het bestuur van Kerken met Stip wordt daarom aanbevolen de functiebeschrijving van de diaconaal pastor te actualiseren en het takenpakket meer toe te spitsen. Doel daarvan is dat de diaconaal pastor lokale Kerken met Stip en hun voorgangers beter mobiliseert om de eigen verantwoordelijkheden op te pakken. Een bevorderende factor daarvoor is aandacht te geven aan een theologische visie op de betekenis van ex-gedetineerden voor de geloofsgemeenschap. Een Kerk met Stip *geeft* niet alleen aan ex-gedetineerden door in te gaan op hun hulpvraag, maar *ontvangt* ook van hen door open te staan voor wat zij voor de kerk betekenen. Aanbevolen wordt om in de toerusting en begeleiding van de vrijwilligers te wijzen op de betekenis van deze wederkerigheid. Ook wordt gepleit voor meer samenwerking met andere, verwante organisaties om zodoende de nazorg te versterken.

Het onderzoek brengt in beeld hoe de religieuze dimensie vooral een versterkende rol speelt in het tot stand komen van verbindingen. Religie bevordert de verbinding op institutioneel, relationeel en persoonlijk niveau. De grote kerkelijke betrokkenheid van de vrijwilligers, de justitiepastores en de coördinator en de kerkelijke achtergrond van veel ex-gedetineerden dragen bij aan de onderlinge betrokkenheid, herkenning en inzet. De bestaande diaconale structuren en de diaconale insteek van de coördinator vereenvoudigen het geven van diaconale ondersteuning. Naast deze institutionele factoren draagt op persoonlijk niveau de geloofsmotivatie bij aan de verbindingen. Deze versterkt de inzet en de trouw van de vrijwilligers en de coördinator, al kan het ook het bewaken van grenzen bemoeilijken. Existentiële en levensbeschouwelijke vragen en opvattingen spelen een rol in het contact tussen (ex-)gedetineerden enerzijds en vrijwilligers, justitiepastores en de coördinator anderzijds. Het kan gaan om geloofsvragen, herstel van identiteit, relaties en gemeenschap. Deze aspecten vormen mede de inhoud van de verbinding. Dat geldt ook voor de aard van de activiteiten waarin de verbinding concreet vorm krijgt, zoals het pastorale gesprek, het gebed als christelijk ritueel, de deelname aan vieringen, de doop en het deelnemen aan groepswerk. Het relationele niveau betreft zowel de individuele contacten als de opname in een geloofsgemeenschap. Soms speelt religie ook een belemmerende rol doordat kerken zich meer afwachtend dan *outreaching* opstellen. De visie op de roeping en taak van de kerk is dan meer naar binnen gericht op het vullen van de kerkbanken dan naar buiten gericht op het zichtbaar maken van de geloofsgemeenschap buiten de muren van het kerkgebouw. Bovendien kan een afwijzende in plaats van een gastvrije houding jegens ex-gedetineerden bij gemeenteleden en parochianen onder invloed van het publieke debat extra belemmerend werken.

Justitiepastores blijken een belangrijke bijdrage te leveren aan het tot stand komen van verbindingen. De onderzoeksresultaten geven aan dat 60% van hen bekend is met het werk van de coördinator. Het betreft vooral de protestantse respondenten. Van wie bekend zijn met haar werk heeft ruim de helft contact met haar gehad. De keerzijde is dat twee derde van de justitiepastores geen contact heeft met de coördinator en dat 40% van de justitiepastores onbekend is met haar werk. Dat laatste geldt vooral voor de rooms-katholieke respondenten. Het ontbreken van contact wordt voor een deel verklaard door het gegeven dat vier van de tien justitiepastores zich niet bezig houden met de nazorg. Voor het tot stand komen van verbindingen zou een grotere betrokkenheid van de justitiepastores bij de coördinatie bevor-

derlijk kunnen zijn. De hoofden van het rooms-katholieke en protestantse justitiepastoraat wordt aanbevolen na te gaan hoe zowel de bekendheid met als de bijdrage aan de coördinatie verbeterd kunnen worden.

1. Inleiding

Het gebeurt tijdens een bezoek aan de maandelijkse Eetgroep van de Silogemeente in Utrecht, een Kerk met Stip. De diaconaal pastor houdt een presentatie over haar werkzaamheden als coördinator van de landelijke vereniging van Kerken met Stip. Ze vertelt onder andere over haar contacten met gedetineerden tijdens en na hun detentie, maar ook met de familie van ex-gedetineerden. Daarop reageert een van de deelnemers met de verbaasde vraag: 'Doet u dat allemaal zelf?'

Deze verbaasde vraag opent als het ware een venster op de inhoud van dit onderzoek. Al een kleine twintig jaar vormen Kerken met Stip een gastvrije en open plek voor mensen die na hun vrijlating uit detentie een nieuwe gemeenschap zoeken. Er zijn plaatsen waar dat goed loopt, er zijn ook plaatsen waar die verbinding tussen mensen met een detentie-ervaring en de plaatselijke Kerk met Stip niet van de grond komt. Om die verbinding te verbeteren, heeft het bestuur van Kerken met Stip in 2014 een coördinator aangesteld. Dit onderzoek brengt in kaart welke factoren bij het coördineren een rol spelen en evalueert op welke manier het coördineren bijdraagt aan het tot stand komen van verbindingen.

Het onderzoek laat zien dat de coördinator veel doet: er komt veel kijken bij het coördineren en ze doet haar werk met passie en overtuiging. Dan doe je al gauw wat meer. De deelnemer aan de Eetgroep voelde het echter goed aan: kan dat allemaal wel in de beperkte werktijd die beschikbaar is? Een tweede knelpunt stipte hij ook terecht aan: de coördinator doet veel zelf. Dat brengt de functie met zich mee, maar als anderen hun verantwoordelijkheden onvoldoende oppakken, is de verleiding groot om die verantwoordelijkheid over te nemen. De passie wordt dan een valkuil. Een derde knelpunt signaleert de deelnemer ook: de coördinator is er niet alleen voor de ex-gedetineerde, maar ook voor diens familie. In de nazorg wordt het inzicht breed gedeeld dat juist de familie zo belangrijk is voor het herstel. Daarom besloot het bestuur van Kerken met Stip dat de coördinator desgewenst ook aandacht geeft aan familieleden. De coördinator is daar als diaconaal pastor goed in. Ze ondersteunt en begeleidt mensen graag! Maar past dat takenpakket wel op het bordje? En kan het hier en daar ook wringen en leiden tot moeilijke keuzes?

In dit onderzoeksrapport brengen we de waarde en de knelpunten in beeld van het coördineren tussen de vraag van mensen met een detentie-ervaring en het aanbod van Kerken met Stip. Vermoedelijk zijn de waarde en knelpunten deels herkenbaar voor andere organisaties die zich bezig houden met de nazorg aan mensen met detentie-ervaring. Tevens doen we aanbevelingen om de waarde te vergroten en de knelpunten zo goed mogelijk op te lossen. In dit onderzoek gebeurt dat vanuit een pastoraal-theologisch perspectief.

In het vervolg van de Inleiding schetsen we de context en de aanleiding voor dit onderzoek. Vervolgens worden de probleem- en vraagstelling beschreven, het pastoraal-theologische perspectief toegelicht en de doelstelling en relevantie van het onderzoek benoemd. In hoofdstuk 2 wordt beknopt ingegaan op wat uit de recente bestaande literatuur relevant is voor dit onderzoek. Hoofdstuk 3 vormt een methodologische verantwoording van de uitvoering van het onderzoek. De hoofdstukken 4 en 5 beschrijven de resultaten van de twee deelonderzoeken, respectievelijk een kwantitatief onderzoek met vragenlijsten onder vrijwilligers en justitiepastores (zie bijlagen) en een kwalitatief onderzoek met behulp van casestudies naar het werk van de coördinator. Tot slot wordt in hoofdstuk 6 de hoofdvraag van het onderzoek beantwoord en worden conclusies getrokken. Daarnaast bevat het hoofdstuk enkele reflecties bij het onderzoek en worden er aanbevelingen gedaan voor de vereniging Kerken met Stip en haar coördinator en voor het justitiepastoraat. In de bijlagen zijn het gebruikte format voor de case studies en de vragenlijsten opgenomen.

1.1 Context

Kerken met Stip (KmS) is een vereniging van rooms-katholieke en protestantse kerken in Nederland. De vereniging is in 2004 opgericht mede op initiatief van het rooms-katholieke en protestantse justitiepastoraat. Momenteel zijn ongeveer 65 lokale geloofsgemeenschappen als Kerk met Stip aangesloten bij de landelijke vereniging. Deze kerken ‘willen de gemeenschap die ze vormen beschikbaar stellen voor mensen die in de knel zitten en die zich maatschappelijk buitengesloten voelen’, zo stelt de Beleidsnota van de vereniging KmS 2016-2017.¹ In deze lokale kerkgemeenten zijn vele vrijwilligers betrokken bij het justitiepastoraat in de zorg voor gedetineerden in detentie, anderen zijn vooral betrokken bij de nazorg voor ex-gedetineerden na hun vrijlating. De genoemde Beleidsnota signaleert ook dat er onvoldoende gebruik wordt gemaakt van het grote potentieel dat de kerken te bieden hebben. ‘Er zijn plaatsen waar het heel goed loopt. Er zijn ook plaatsen waar de koppeling tussen aanbod en vraag niet van de grond komt’.

Dit is niet nieuw en al langer een zorg voor zowel het justitiepastoraat als nazorginstellingen als Kerken met Stip en Exodus Nederland.² In twee onderzoeksprojecten is in het afgelopen decennium onderzoek gedaan hoe de aansluiting tussen binnen en buiten versterkt kan worden, onder andere door Kerken met Stip. Op de inhoud daarvan wordt ingegaan in hoofdstuk 2. In deze paragraaf schetsen we de context van het huidige onderzoek. In 2011 ging op initiatief van het justitiepastoraat, Exodus Nederland, Kerken met Stip en Kerk in Actie³ het onderzoeksproject van drie jaar van start dat de naam ‘Verbinden en Versterken’ kreeg. De onderzoeker was aangesteld als diaconaal pastor. Een van de conclusies wees op het belang van samenwerking tussen de verschillende, bij de nazorg betrokken partijen. Een tweede onderzoeksproject ging in 2013 van start op initiatief van het Centrum voor Justitiepastoraat⁴ in samenspraak met Kerken met Stip en het justitiepastoraat. Het onderzoek werd uitgevoerd door de Protestantse Theologische Universiteit met als titel ‘religieus geïnspireerde nazorg’. Uit enkele deelonderzoeken in dit project kwam naar voren dat de samenwerking en het tot stand brengen van verbindingen in de praktijk van de lokale Kerken met Stip meerdere beperkingen laat zien. De conclusie van het project was dat een inclusieve, spirituele en lerende kerkgemeente de verbinding met mensen met een detentie-ervaring kan versterken.

De beide onderzoeken leidden in de jaren na 2015 tot verschillende projecten, onder andere in Zaanstad (projectplan 2016-2018) en Zwolle (projectplan 2017). In beide projecten wordt samenwerking gezocht met verschillende partners, waaronder de penitentiaire of justitiële inrichtingen, kerken, diaconieën, het justitiepastoraat, nazorgorganisaties en relevante ketenpartners. Ook wordt in beide gevallen een diaconaal pastor aangesteld om het project te ondersteunen. Het doel is pastorale en diaconale zorg te verlenen aan (ex-)gedetineerden en hun families.

Naast onderzoek en projecten spelen ook ontwikkelingen bij het gevangeniswezen en het justitiepastoraat een rol. In het afgelopen decennium is er bij het gevangeniswezen meer aandacht gekomen voor de

---

¹ Beleidsplan van Kerken met Stip, *Gewoon doen! Beleidsnota 2016/2017 Vereniging Kerken met Stip*, 2016, 4, zie: <http://kerkenmetstip.nl/wp-content/uploads/2016/03/Gewoon-doen-Beleidsplan-2016.pdf>. Geraadpleegd 20-08-2020.

² Exodus Nederland is een vereniging met vijf leden die als doel heeft de kansen van (ex-)gedetineerden op een geslaagde terugkeer in de samenleving te vergroten. Zie: <https://www.exodus.nl>. Geraadpleegd 8-10-2020.

³ Het justitiepastoraat verwijst naar het protestantse en rooms-katholieke justitiepastoraat bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid in Nederland. Kerk in Actie is een protestantse hulporganisatie. Het werk van Kerk in Actie wordt uitgevoerd door de dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland te Utrecht. Zie: <https://www.kerkinactie.nl>. Geraadpleegd 8-10-2020.

⁴ Het Centrum voor Justitiepastoraat (CJP) was een oecumenische onderzoeksinstituut, in 2009 opgericht door drie instellingen (de PThU, de FKT en de Rechtenfaculteit van de Universiteit van Tilburg), dat beoogde het wetenschappelijk onderzoek, onderwijs en maatschappelijke dienstverlening ten behoeve van het justitiepastoraat te bevorderen. Het CJP is in 2019 opgegaan in het Universitair Centrum Geestelijke Verzorging (UCGV).

verbinding tussen binnen en buiten. Het besef is sterker geworden dat het voor een geslaagde resocialisatie van gedetineerden nodig is om hen al tijdens de detentie daarop voor te bereiden. Dat blijkt onder andere uit het convenant 'Re-integratie van (ex-)gedetineerden' uit 2014 tussen de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI).⁵ In het daaropvolgende *Programma Sluitende Aanpak Nazorg* uit 2015 worden afspraken uitgewerkt hoe Gevangeniswezen, de VNG en hun maatschappelijke partners de samenwerking en communicatie kunnen verbeteren om zo de maatschappelijke participatie van ex-gedetineerden te bevorderen.⁶ Een vervolg daarop is het bestuurlijk akkoord *Kansen bieden voor re-integratie* uit 2019, waarin DJI, de VNG en de Reclassering afspraken maken voor samenwerking over de in te zetten activiteiten voor een re-integratietraject vanaf het begin van de vrijheidsbeneming.⁷ Een belangrijk onderdeel daarvan is de levensloopbenadering, dat wil zeggen de inzet om zoveel mogelijk in gang gezette trajecten voor, tijdens en na het verlaten van de inrichting te continueren.

Het ingezette beleid resulteerde onder andere in de aanstelling van personeel dat de gedetineerden daarbij begeleidt. Ook kwamen consultants van nazorgorganisaties de PI binnen. Het werk van het personeel en van consultants overlapt voor een deel het werk dat het justitiepastaat al langer deed in het kader van de zogenaamde 'warme overdracht', waarbij justitiepastores samenwerkten met lokale Kerken met Stip of andere gastvrije kerkgemeenten.

Daarnaast werden justitiepastores steeds vaker op verschillende plaatsen ingezet en werd daarom de band met lokale Kerken met Stip losser. Waar justitiepastores in het verleden vaak werden gezien als adviseur van lokale kerkgemeenten,⁸ werd deze rol door afstand en tijdgebrek voor veel justitiepastores steeds moeilijker te vervullen. De reductie van het personeel bij het rooms-katholieke en vooral het protestantse justitiepastaat in 2019 als gevolg van de voorkeurspeiling, versterkte deze trend.

In deze context past het besluit van het bestuur van Kerken met Stip in 2014 om een coördinator aan te stellen. Haar taak om het tot stand brengen van verbindingen te verbeteren borduurt voort op de genoemde ontwikkelingen. Dat geldt ook voor haar kerkelijke bevestiging als diaconaal pastor in 2016. De functie van een coördinator zou het gat moeten opvullen dat ontstaat door de steeds grotere afstand tussen justitiepastores en lokale Kerken met Stip. Op die manier vormt de coördinator een belangrijke schakel tussen het justitiepastaat en lokale Kerken met Stip of andere gastvrije kerkgemeenten. Daarmee dient zij het belang van mensen met detentie-ervaring om een gemeenschap te vinden die godsdienstig en sociaal een netwerk vormt dat helpt een nieuw bestaan op te bouwen. Het religieuze karakter van zowel de functie van diaconaal pastor als van de vereniging Kerken met Stip en van het justitiepastaat speelt daarbij een rol. De coördinator kan zo een sleutel zijn voor een verbinding. Tegelijk kunnen de resultaten van de eerder genoemde onderzoeken mogelijke valkuilen zichtbaar maken. In hoofdstuk 2 gaan we hier nader op in.

Aanvankelijk was het werk van de coördinator vooral een kwestie van pionieren, waarbij zij veel vrijheid kreeg om de functie op een creatieve manier in te vullen. De kaders voor de taakinving ontbraken. Met de groei van het aantal contacten werd de noodzaak om selectiever te werk te gaan groter, maar criteria daarvoor zijn tot nu toe niet beschreven. Daarmee groeit de behoefte aan een duidelijker afgebakende functiebeschrijving. Dit onderzoek beoogt onder andere daartoe enkele aanbevelingen te doen. Daarmee is het een vervolg op de eerdere onderzoeken naar het versterken van de verbinding tussen ex-gedetineerden en gastvrije geloofsgemeenschappen.

---

⁵ [https://www.dji.nl/binaries/convenant-re-integratie-van-\(ex-\)gedetineerden_tcm41-128006.pdf](https://www.dji.nl/binaries/convenant-re-integratie-van-(ex-)gedetineerden_tcm41-128006.pdf)

⁶ <https://www.veiligheidshuizen.nl/doc/veiligheidshuizen/utrecht/Factsheet-Sluitende-Aanpak-Nazorg.pdf>

⁷ https://vng.nl/sites/default/files/nieuws_attachments/2019/bestuurlijk_akkoord_re-integratie_ex-justitiabelen_definitief_met_handtekeningen_1_juli_2019.pdf

⁸ Deze rol speelde sterker in protestantse gemeenten, doordat de zending van de justitiepredikant plaats vindt vanuit de lokale geloofsgemeenschap.

1.2 Vraagstelling

De beschrijving van de context maakt een aantal problemen zichtbaar op het gebied van de kerkelijke nazorg aan mensen met een detentie-ervaring. Daarin staat de kerkelijke nazorg niet alleen. De problemen doen zich deels ook voor bij andere nazorg instellingen, evenals bij de DJI, de VNG en de Reclasse- ring. Hier richten we ons op het werk van Kerken met Stip. Het lukt lokale Kerken met Stip niet altijd een verbinding aan te gaan of in stand te houden met ex-gedetineerden. De kerkgemeenten zijn vaak teveel aanbodgericht en te afwachtend, terwijl de doelgroep een *outreaching* aanpak nodig heeft.⁹ Omge- keerd wordt er door mensen met detentie-ervaring weinig gebruik gemaakt van het aanbod van de ker- ken omdat het onvoldoende aansluit bij de vraag. Bovendien vervullen justitiepastores minder vaak de rol van adviseur en verbinder ten behoeve van lokale Kerken met Stip.

De aanstelling van een coördinator heeft sinds 2014 het leggen van verbindingen aantoonbaar verbe- terd. In de jaren 2015-2017 is het aantal koppelingen tussen iemand die een kerk zoekt en een kerkge- meente aanzienlijk gestegen: 'Van 6 in 2015 ging het via 35 in 2016 naar 42 in 2017' (Jaarverslag KmS 2017). Het Jaarverslag noemt drie factoren die deze stijging kunnen verklaren: '1. het constante werk van de diaconale pastor in de richting van de doelgroep; 2. groeiende bekendheid bij verwijzers; en 3. goede informatie op de website'. Wat het eerste betreft wordt nog toegevoegd: 'Ook blijkt het persoonlijk con- tact met de diaconaal pastor een belangrijke rol te spelen in het tot stand brengen van goede koppelin- gen'. De hulpvragen stegen na 2017 verder naar 43 in 2018 en 50 in 2019 (Jaarverslag KmS 2019).

Deze cijfers suggereren dat de coördinator een sleutel tot succes in handen heeft, maar haar ervaringen maken duidelijk dat nog niet iedereen die sleutel naar het 'engelland' heeft gevonden. In een oriënte- rend gesprek met haar ter voorbereiding van het onderzoek geeft de diaconaal pastor aan dat mensen in de doelgroep, verwijzers en lokale geloofsgemeenschappen verschillend op haar aanbod reageren. Niet alle justitiepastores maken er gebruik van en geloofsgemeenschappen zijn soms terughoudend in het aangaan van een verbinding. Daar kunnen verschillende redenen voor zijn, bijvoorbeeld onvoldoende duidelijkheid over wat zo'n verbinding concreet van de geloofsgemeenschap vraagt. Tevens speelt een rol dat kerkgangers onbekend zijn met de leefwereld en achtergrond van mensen die 'aan lager wal' zijn geraakt en daardoor niet weten hoe met hen om te gaan of daarbij angst ervaren. Daar komt bij dat voor een langer durende verbinding lokale vrijwilligers soms onvoldoende toegerust blijken te zijn, zodat de coördinator moet bijspringen. Er is ook niet in elke plaats een Kerk met Stip aanwezig, zodat de coördina- tor moet uitzoeken welke andere kerk vrijwilligers beschikbaar wil en kan stellen voor een koppeling.

Om deze redenen is nader onderzoek gewenst naar de factoren die een rol spelen bij de stijging van het aantal koppelingen en omgekeerd naar de belemmeringen waardoor de koppeling tussen vraag en aan- bod niet of onvoldoende tot stand komt, dan wel waardoor het niet lukt om een duurzame verbinding te onderhouden. Het onderzoek is bedacht op bevorderende en belemmerende factoren bij de verschil- lende actoren in het proces van verbinden: de geloofsgemeenschap en haar vrijwilligers, de doelgroep van ex-gedetineerden en hun familie, de justitiepastores als verwijzers, de coördinator zelf en het be- stuur van Kerken met Stip. Voor een kleinschalig onderzoek als het onderhavige is dit veld te breed. Voor een onderzoekbare afbakening wordt de focus gericht op factoren die een rol spelen in de coördine- rende werkzaamheden van de diaconaal pastor. In haar werkzaamheden en ervaringen komen de (suc- ces)factoren en de belemmeringen die in het veld van belang zijn, vermoedelijk goed in beeld. Vanuit pastoraal-theologisch perspectief wordt daarbij specifiek gekeken naar de rol die de religieuze dimensie daarbij speelt.

---

⁹ KmS, *Gewoon doen!*, 6. Vgl. L. van Doorn et al., *Outreaching werken. Basisboek voor werkers in de eerste lijn*. Bus- sen: Coutinho 2019³.

De onderzoeksvraag luidt daarom:

Welke rol speelt de religieuze dimensie in de manier waarop de diaconaal pastor de vraag van gedetineerden en het aanbod van lokale geloofsgemeenschappen (Kerken met Stip of andere) coördineert met het oog op een duurzame verbinding tussen die beide?

We maken vijf toelichtende opmerkingen bij deze onderzoeksvraag: de kernbegrippen ervan, belangrijke aspecten van de coördinatie, de betrokken actoren, het doel van de verbinding en de religieuze dimensie. De vraag naar het werk van de diaconaal pastor bevat twee kernbegrippen: coördineren en verbinding. De religieuze dimensie is als derde kernbegrip met deze twee werkwoorden verweven. Daarmee bevat de hoofdvraag drie deelvragen. 1. Wat zijn de kenmerken van de manier waarop de coördinator haar coördinerende werkzaamheden vorm en inhoud geeft? 2. Wat zijn de kenmerken van de duur en de inhoud van de verbinding? 3. Wat is de religieuze dimensie van deze kenmerken? Het gaat dus om een evaluerende hoofdvraag met een beschrijvend element. De evaluatie is gericht op de factoren die al of niet bijdragen aan verbinding en vervolgens op de religieuze dimensie daarvan. De beschrijving brengt de kenmerken van de coördinerende werkzaamheden en de vorm en inhoud van de verbinding in beeld.

In het hierboven genoemde oriënterende gesprek voor het onderzoek achtte de coördinator vier aspecten van belang voor het coördineren: persoonlijke kenmerken (eigenschappen en attitude, biografie en levensovertuiging), competenties (kennis en vaardigheden), de aard van taken en werkzaamheden (coördineren, bemiddelen, begeleiden, informeren, toerusten, persoonlijk contact) en het ambtelijk karakter van de functie (als diaconaal pastor gerelateerd aan de kerk). De religieuze dimensie speelt dus niet alleen een rol in de verbinding met geloofsgemeenschappen, maar ook in verschillende aspecten van de coördinatie, met name de levensovertuiging van de persoon en het ambtelijk karakter van de functie.

De belangrijkste actoren bij de coördinatie zijn de mensen uit de doelgroep (aanvankelijk met een vraag) en de geloofsgemeenschap (aanvankelijk met een aanbod).¹⁰ De doelgroep is volgens het beleidsplan van Kerken met Stip: 'mensen die met justitie in aanraking zijn gekomen', inclusief hun familie.¹¹ Voor de vraag van de gedetineerden zijn justitiepastores als verwijzers een belangrijke schakel. Bij geloofsgemeenschap gaat het om vrijwilligers en pastores/voorgangers zowel van kerken die aangemeld zijn als Kerk met Stip als van geloofsgemeenschappen die door de diaconaal pastor worden benaderd met het oog op de vraag vanuit de doelgroep.

'Duurzame verbinding' wordt door Kerken met Stip genoemd als het doel van de coördinatie.¹² In deze tijd is het wel de vraag hoe duurzaam de verbinding van mensen aan een geloofsgemeenschap is. Bindingspatronen zijn in onze samenleving veranderd. Duurzame betrokkenheid wordt uitzondering, partiele betrokkenheid de regel. Verbindingen zijn meer flexibel en vloeibaar geworden.¹³ Dat geldt nog meer voor de doelgroep. Velen hebben contactproblemen en laten contacten snel verlopen.¹⁴ Anders dan hulpverleners ons willen doen geloven is zelfredzaamheid, ook in het onderhouden van contacten voor de doelgroep niet vanzelfsprekend. Tegen deze achtergrond houdt duurzame verbinding voor Kerken

---

¹⁰ We zeggen hier 'aanvankelijk', omdat gaandeweg kan blijken dat ex-gedetineerden veel te bieden hebben, en geloofsgemeenschappen de nodige vragen hebben.

¹¹ KmS, *Gewoon doen!*, 2-3. Het beleidsplan noemt daarnaast ook 'mensen met psychische problematiek uit de geestelijke gezondheidszorg (GGZ)'. In dit onderzoek kunnen zij deel uitmaken van de eerstgenoemde groep. Het onderzoek richt zich niet om het *My Home* project van KmS.

¹² KmS, *Duurzame verbindingen maken! Beleidsnota 2018 – 2020*, 2018, p. 6: 'Kerken met Stip richten zich erop actief te zijn in het maken van een duurzame verbinding'. Geraadpleegd 20-08-2020.

¹³ H. de Roest, *Een huis voor de ziel*. Zoetermeer: Meinema 2010, 154.

¹⁴ KmS, *Duurzame verbindingen maken!*, 3.

met Stip in dat vrijwilligers extra inzet geven om bij de hulpvrager betrokken te blijven en dat de coördinator langer betrokken blijft bij een koppeling. Dat vraagt om alertheid om openingen te zien waar de verbinding verdiept en versterkt kan worden.

In de praktijk betekent dit dat de verbinding een proces is en vaak een kwestie van 'vallen en opstaan'. De duurzaamheid van de verbinding heeft niet alleen betrekking op de duur in de tijd, maar ook op de inzet en de trouw van de vrijwilligers en de coördinator en de betekenis daarvan voor de (ex-)gedetineerde. De verbinding is in die zin gradueel met als minimum een eenmalig contact (iemand zoekt een kerk om de kerstdienst te bezoeken of een pastor voor de doop van een kind of voor een begrafenis) en als maximum een langer durende verbinding met een vrijwilliger of een geloofsgemeenschap. Op de schaal daartussen kan gedacht worden aan tijdelijke of regelmatige contacten zoals bijvoorbeeld de deelname van muzikanten uit een geloofsgemeenschap aan een dienst in de kerk op verzoek van de justitiepredikant, of meerdere gesprekken in de loop van de tijd met een vrijwilliger van Kerken met Stip. Vanwege de genoemde overwegingen geven we hier de voorkeur aan de term 'langer durende verbindingen' boven de term 'duurzame verbinding'. Het onderzoek kan zichtbaar maken wat tijdelijke en langer durende verbindingen concreet inhouden.

De term religieuze dimensie verwijst naar een dimensie 'boven deze wereld', waarbij een vorm van transcendentie wordt verondersteld. Dat wil zeggen 'iets dat groter is dan het individuele en uitgaat boven de aardse en natuurlijke wereld'.¹⁵ Of, zoals een justitiepredikant de transcendente waarde typeert: 'een waarde die je niet maakt, maar waar je je op richt. Dat veronderstelt openheid voor wat van 'buiten' komt en voor wie anders is dan jij zelf'.¹⁶ De term 'religieuze dimensie' raakt enerzijds aan de levensbeschouwelijke kant die kerkgemeente, parochies, KmS en hun diaconale pastor en het justitiepastoraat uit de aard der zaak hebben, als ook aan het pastoraal-theologisch perspectief van de onderzoeker. De brede term religieus is bewust gekozen. Hoewel het bij de kerken, de functie van diaconaal pastor en het theologische perspectief voornamelijk gaat om christelijke thema's, helpt de term religieus om niet bij voorbaat andere godsdienstige aspecten buiten te sluiten. Zulke aspecten zouden een rol kunnen spelen bij gedetineerden of bij de motivaties van vrijwilligers. Aan de andere kant beperkt de term het levensbeschouwelijke veld tot het religieuze domein daarbinnen. Vanwege het pastoraal-theologische perspectief is de interesse vooral gericht op de theologische vragen die een rol spelen in de coördinatie. In hoofdstuk 2 gaan we hierop in.

Doel en relevantie

Het doel van het onderzoek is het vergaren van wetenschappelijk onderbouwde kennis omtrent een aspect van de nazorg aan mensen met een detentie-ervaring, namelijk het tot stand brengen van een tijdelijke of langer durende verbinding tussen hen en een lokale geloofsgemeenschap. Daarbij worden de werkzaamheden van de coördinator inzichtelijk gemaakt en geëvalueerd. Ook wordt de religieuze dimensie en daarmee een aspect van de levensbeschouwelijke identiteit verhelderd.

In de eerste plaats is deze kennis relevant voor het bestuur van Kerken met Stip en voor andere daarbij betrokken instanties. Het bestuur van KmS wordt daardoor in staat gesteld om het functioneren van de diaconaal pastor te verbeteren. Voor andere betrokken instanties kan het onderzoek bijdragen aan de verantwoording van het werk van de diaconaal pastor en aan de fondswerving daarvoor. In de tweede plaats is de kennis van belang voor de verwijzers om zorg te dragen voor de kwaliteit van de warme overdracht van binnen naar buiten. Bij de verwijzers denken we in de eerste plaats aan de justitiepastores. In

---

¹⁵ A. Singleton, *Religion, Culture and Society. A global Approach*. Londen etc.: SAGE 2014, 5.

¹⁶ Y. Viersen, 'Van binnen naar buiten. De vragen van gedetineerden en het antwoord van de participatiesamenleving', in: T.W.A. de Wit et al., *Lost in Translation? De (ex-)gedetineerde in de participatiesamenleving*. Nijmegen: WLP 2014, 51-60. 60.

de derde plaats beoogt het onderzoek ondersteuning te bieden voor de toerusting van lokale geloofsgemeenschappen en haar vrijwilligers door de bevorderende en belemmerende factoren bij het verbeteren van een duurzame verbinding zo goed mogelijk in beeld te brengen. De religieuze dimensie van deze factoren kan bijdragen aan de motivatie van vrijwilligers en kerkbesturen om dit werk te doen. In de vierde plaats kan het onderzoek relevant zijn voor andere, christelijk gemotiveerde nazorgorganisaties met het oog op het verbeteren van de samenwerking en afstemming ten behoeve van de nazorg aan ex-gedetineerden en hun familie. In de vijfde plaats is het onderzoek van belang voor de diaconale opdracht van de kerken met betrekking tot de gevangenen. Tot slot levert de praktisch-theologische invalshoek inzichten op die relevant zijn om de religieuze dimensie van het vakgebied van categoriaal pastoraat en geestelijke verzorging in verschillende werkvelden verder te onderzoeken.

2. Literatuur

In dit hoofdstuk zetten we enkele belangrijke thema's en conclusies op een rij uit onderzoeken die vanwege de aandacht voor nazorg aan ex-gedetineerden in Nederland relevant zijn voor dit onderzoek. Deels zijn deze onderzoeken in hoofdstuk 1.1 onder context al genoemd.

2.1 Belang van samenwerking

Hoe staat de samenwerking tussen kerken en de nazorg aan ex-gedetineerden ervoor? Aan de hand van het voorbeeld van het landelijk netwerk van Exodus Nederland vatten Lútzten Miedema en Jan Eerbeek in 2018 de situatie samen: zonder diaconale ondersteuning zou Exodus Nederland bijvoorbeeld niet bestaan, maar een rechtstreekse relatie tussen Exodus Nederland en lokale kerkgemeenschappen is zeldzaam.¹⁷ Zij signaleren dat de diaconale infrastructuur belangrijk is, maar weinig wordt benut en noemen vragenderwijs enkele mogelijke verklaringen. Zo zien zij een kloof tussen categoriaal pastoraat (door zijn ervaringen buiten de kerk) en de kerken. Ook stellen zij een kloof vast tussen professionals en vrijwilligers bij bijvoorbeeld Exodus Nederland vanwege de eisen die de overheid stelt. Verder noemen zij de toenemende afstand van de justitiepastor tot de nazorg door aanpassing aan de justitiële context en identiteitsverlies. Een ander probleem dat zij signaleren is het verminderde besef bij de kerken van de evangelische opdracht jegens de gevangenen. Daarbij spelen negatieve gevoelens jegens de doelgroep bij kerkmensen mee onder invloed van maatschappelijke opinies. Zij pleiten daarom voor een verbreding van de diaconale ondersteuning: niet alleen financieel, maar ook motivationeel en spiritueel. In 2.2 gaan we nader in op dit punt. Toch zijn er ook goede voorbeelden, waarbij Miedema en Eerbeek het project 'Verbinden en Versterken' noemen.

In het project 'Verbinden en Versterken' doen Veerle Rooze en Trudy Vester in 2011-2014 onderzoek naar de nazorgpraktijk aan ex-gedetineerden in Flevoland. Volgens hen draait het in die nazorg om 'een goede aansluiting tussen binnen en buiten, tussen nazorggroep en geestelijke verzorgers, tussen (ex-)gedetineerden en een maatje'.¹⁸ Het project zoekt niet naar nieuwe initiatieven, maar legt de nadruk op 'samenwerking en intensivering van de relaties en activiteiten van bestaande diaconale structuren, maatschappelijke organisaties en gemeentelijke overheid'. De geestelijke verzorging heeft in het project een centrale rol en het gaat daarbij om een wisselwerking tussen pastoraat en nazorg. Wat daarvoor nodig is, is samenwerking 'tussen de diaconaal pastor, geestelijk verzorgers in de Penitentiare Inrichting en de nazorggroep van Exodus Nederland in Flevoland'. Het onderzoek beschrijft drie uitgangspunten: praktijktheoretische inzet, netwerkgerichte benadering en gerichtheid op de doelgroep. In verband daarmee ontdekken Rooze en Vester drie knelpunten in de verbinding tussen pastoraat en nazorg:¹⁹

1. Onbekendheid: de nazorg is niet of nauwelijks in beeld binnen de Penitentiare Inrichting (PI). Dat geldt voor het team van justitiepastores en de andere disciplines, maar ook voor de gedetineerden.
2. Kwetsbaarheid: de nazorggroep functioneert als vrijwilligersnetwerk matig doordat vrijwilligers niet altijd beschikbaar of niet goed bereikbaar zijn en soms afhaken bij gebrek aan hulpvragen en daardoor wegzakkende motivatie. Wanneer de vrijwilligersinzet niet loopt, zullen justitiepastores weer minder snel een beroep op hen doen.
3. Werkdruk: aan de primaire taken van de vieringen, gespreksgroepen en individuele gesprekken heb-

---

¹⁷ L. Miedema en J. Eerbeek, 'Exodus tussen vergelding en verzoening', in: E. Hogema et al., *Diaconaal doen door-dacht: Handboek Diaconiewetenschap*. Utrecht: Kok 2018, 102-119. 110.

¹⁸ V. Rooze en T. Vester, 'Herstelgericht werken in pastoraat en nazorg vanuit praktijktheoretisch perspectief', in: T.W.A. de Wit et al., *Grensverkeer. De meerstemmigheid van de geestelijk verzorger bij justitie*. Nijmegen: WLP 2013, 51-66.

¹⁹ Vgl. voor deze samenvatting: R.J. de Vries en R. van der Knijff, 'Religieus geïnspireerde nazorg in Zwolle', in: T.W.A. de Wit et al., *Een heilige en veilige plek. Vrijplaats en spiritualiteit in de geestelijke verzorging bij justitie*. Nijmegen: WLP 2015, 113-135. 114v.

ben justitiepastores hun handen al vol. Er is eenvoudigweg geen tijd voor nazorg en soms ook onvoldoende kennis van de mogelijkheden, omdat de pastor vaak niet woont in de plaats waar hij werkt.

De onderzoekers noemen drie factoren die hierbij een rol spelen.

1. Uitgaan van de theorie in plaats van de contextuele en situationele praktijk en de bereidheid daarvan te leren.
2. De aandacht richten op de activiteiten van individuen (pastor, gedetineerde, vrijwilliger) in plaats van op de inbedding in de relaties en structuren van het nazorgnetwerk.
3. Meer kijken naar de formele, institutionele aspecten van de nazorg dan de leefwereld van de mensen om wie het gaat.

Nadrukkelijk waarschuwen Rooze en Vester voor de valkuil om te denken dat de diaconaal pastor de oplossing is. 'Eén persoon heft de kwetsbaarheid niet op', schrijven zij.²⁰ Wat nodig is, is het opbouwen van een goede structuur met onderlinge verbindingen. Daarbij noemen zij drie aandachtspunten:

1. Aansluiten bij de leefwereld van de gedetineerden. Als het ware met hen meekijken naar hoe zij de werkelijkheid zien en ervaren.
2. Een integrale aanpak van de zorg binnen en buiten in een netwerk. Dus mensen en groepen verbinden en betrekken. Daarbij helpt een meer persoonlijke dan institutionele benadering. Rooze en Vester noemen als voorbeeld: bestaande vrijwilligers betrekken als gezicht, als ambassadeurs van de (na)zorg voor (ex-)gedetineerden.
3. Andere positionering van de geestelijke verzorging binnen de PI door nazorgers in te bedden in de geestelijke verzorging en zo beter bekend te maken.

2.2 Samenwerking vanuit christelijke motivatie

De projectplannen van de Diaconale Stichtingen Gevangenzorg in Zaanstad (2016-2018) en Zwolle (2017) heten beide 'Diaconale Steun bij Detentie' en vertonen veel overeenkomsten.²¹ Beide projectplannen onderkennen de knelpunten die Rooze en Vester in hun onderzoek noemen. In de praktijk hebben ze ontdekt dat een diaconaal pastor hierin uitkomst kan bieden, door bruggen te vormen tussen binnen en buiten. Daarbij verwerken zij de eerder genoemde aandachtspunten in het projectplan. Ze kiezen voor een persoonsgerichte benadering en aansluiting bij de leefwereld van de gedetineerden en ze kiezen voor samenwerking tussen bestaande partijen en nazorgorganisaties. Ook zorgen ze voor de inbedding van de vrijwilligers in de geestelijke verzorging. Meer dan Rooze en Vester benadrukken de projectplannen de geloofsdimensie in hun werk. Ze gaan beide uit van een christelijke visie vanuit 'het geloof dat elk mens waardevol is en dat God geen mens afwijst of loslaat – wat de omstandigheden ook zijn' en gemotiveerd door de tekst uit Matteüs 25,36 over het bezoeken van gevangenen. In het contact met gedetineerden noemen ze expliciet de aandacht voor de begeleiding in hun geloofs- en identiteitsvragen en het opnemen 'in christelijke gemeenschappen ter bevordering van hun herstel en ter preventie van recidive'.

Miedema en Eerbeek wijzen er in hun bijdrage aan het *Handboek Diaconiewetenschap* op dat het belang van een 'theologie van het vrijwilligerswerk' groter wordt naarmate het maatschappelijk beroep op vrijwilligers toeneemt en 'hun motivatie meer op de proef wordt gesteld in een samenleving die zeer in het

---

²⁰ Rooze en Vester, 'Herstelgericht werken', 59.

²¹ Voor het projectplan van DSG Zaanstad, zie: <https://docplayer.nl/17230696-Diaconale-steun-bij-detentie-2016-2018-projectplan.html>. Het projectplan van 2020-2022 sluit inhoudelijk aan maar concretiseert de doelstellingen meer, zie: Projectplan-diaconale-steun-bij-detentie-2020-2022.pd. Voor het projectplan van DSG Zwolle, zie: <https://www.dsg zwolle.nl/images/jaarverslagen/projectplandsgzwolleversie080317.pdf>

algemeen gesteld niet altijd van ex-delinquenten wil weten en misschien ook wel niet altijd van het christendom'.²² Dat vraagt om verheldering van de (christelijke) motivatie en van de op het werk en op de eigen zingeving gerichte doeleinden. Miedema en Eerbeek formuleren het als theologische vraag en als wens.

2.3 Het karakter van de geloofsgemeenschap

In het onderzoeksproject 'Religieus geïnspireerde nazorg' onderzoekt Reijer J. de Vries de religieuze dimensie van de nazorg door geloofsgemeenschappen.²³ Het onderzoek richt zich in het bijzonder op de betekenis die (ex-)gedetineerden en vrijwilligers geven aan de religieuze dimensie en op de aansluitingsproblemen die zich daarbij voordoen. Een deelonderzoek uit 2013 naar het functioneren van lokale, protestantse (PKN) Kerken met Stip toonde aan dat daar nauwelijks langer durende verbindingen tot stand komen met mensen met detentie-ervaring, onder andere door gebrekkige of ontbrekende aansluiting op meerdere thema's.²⁴ Er is sprake van eenzijdige betrekkingen, dat wil zeggen de kerken doen een aanbod vanuit een afwachtende 'kom-structuur', maar zijn niet ingesteld op wederkerige beïnvloeding. De kerken hebben te weinig oog voor de verschillen tussen de eigen leefwereld en die van de ex-gedetineerden, en de drempels die daardoor worden opgeworpen. De spiritualiteit van de geloofsgemeenschap sluit niet aan bij die van de doelgroep. De inbedding van en de communicatie met de vrijwilligers binnen de kerkelijke organisatie is gebrekkig. En vanwege een gebrekkige zelfredzaamheid van veel ex-gedetineerden vereist de 'warme overdracht' meer begeleiding en ook samenwerking met andere betrokkenen. In een ander deelonderzoek bleek juist die samenwerking in het nazorgnetwerk gebrekkig te functioneren.²⁵ Dit onderzoek bevestigt de conclusies van Rooze en Vester: de individuele benadering en het vrijwel ontbreken van aandacht voor de structurele inbedding. Daarnaast speelt de onbekendheid van de nazorgorganisaties en Kerken met Stip bij de lokale kerken en de gebrekkige onderlinge communicatie een rol.

In een tussentijdse balans van de onderzoeksresultaten wijst De Vries op drie kenmerken van geloofsgemeenschappen die kunnen helpen om de verbindingen met mensen met een detentie-ervaring te versterken.²⁶ Het gaat om een oefening van de geloofsgemeenschap rond de vraag: hoe inclusief, spiritueel en lerend zijn wij? Voor inclusiviteit zijn een diverse sociale samenstelling en inclusief taalgebruik van belang. Voor spiritualiteit is het nodig om bij de vorm en inhoud van de vieringen de betekenis van de Bijbel en rituelen voor ex-gedetineerden te erkennen. En om lerend te zijn moet de communicatie over de ervaringen met de zorg en nazorg aan (ex-)gedetineerden verbeterd worden op drie niveaus. Ex-gedetineerden in de geloofsgemeenschap moeten gehoord worden, de ervaringen van verschillende groepen binnen de geloofsgemeenschap moeten gedeeld worden en de verschillende partners in het nazorgnetwerk moeten met elkaar contact hebben of tenminste van elkaars ervaringen op de hoogte zijn.

2.4 Theologische vragen

Miedema en Eerbeek bepleiten in het *Handboek Diaconiewetenschap* een 'theologische opdelving' ten behoeve van een verdere doordenking van de diaconale kant van de nazorg. In de vorm van theologische

---

²² Miedema en Eerbeek, 'Exodus', 114,

²³ R.J. de Vries, 'De (ex-)gedetineerde: ons een zorg! Over het belang van onderzoek en onderwijs t.b.v. het protestants justitiepastoraat', in: PThU, *Mini-symposium. De ex-gedetineerde: ons een zorg*. Amsterdam: PThU 2015, 12-27. http://theoluniv.ub.rug.nl/124/1/Exgedetineerde_ons_een_zorg_2015.pdf. Geraadpleegd 25-08-2020.

²⁴ R.J. de Vries, 'Grenzen zwischen Kirche und Gefängnis seelsorglich überschreiten', *Wege zum Menschen* 68/1 (2016), 65-79.

²⁵ De Vries en Van der Knijff, 'Religieus geïnspireerde nazorg in Zwolle', 128-131.

²⁶ R.J. de Vries, 'Samenleven in geschenken vrijheid. Hoe geloofsgemeenschappen in de nazorg de verbinding met ex-gedetineerden kunnen versterken', in: T.W.A. de Wit et al., *Niet storen? Zielzorg bij justitie in borderline times*. Nijmegen: WLP 2017, 71-83. Vgl. <https://kerkenmetstip.nl/wp-content/uploads/2018/01/2017-R.J.-de-Vries-Verbinding-versterken.pdf>. Geraadpleegd 25-08-2020.

vragen noemt hij daarvoor een zestal redenen.

1. We noemden al het belang voor de vrijwilligers om de motivatie te voeden vanuit de bronnen van geloof en spiritualiteit nu er binnen de huidige maatschappelijke context een steeds groter beroep op hen wordt gedaan en dat binnen een verhardend klimaat jegens de doelgroep.
2. Vragen rond de roeping en taak van de kerk. Hoe verhouden diaconaal werk en kerkenwerk zich tot elkaar? Of diaconale presentie van de kerk buiten de kerk en een zich terugtrekkende 'vluchtheuvelkerk'? En hoe geeft de kerk tegenover een terugtrekkende overheid gestalte aan haar 'profetische kritiek'? Hoe geeft zij stem aan de rechtelozen?
3. Hoe concreet vorm te geven aan barmhartigheid en gastvrijheid jegens de doelgroep die in toenemende mate bestaat uit mensen met psychische problematiek? Mensen die zorg mijden en met hulpverleners vaak geen vertrouwensrelatie kunnen opbouwen. Kerken met Stip doordenkt deze vragen in het kader van het *My Home* project.²⁷
4. Wat is de theologische betekenis van wederkerigheid tussen mensen in een ongelijke maatschappelijke situatie? Een wederkerige relatie aangaan met ex-gedetineerden vraagt van vrijwilligers om vanuit een veelal comfortabele situatie om te gaan met kwetsbare mensen en bekend te raken met hun leefwereld. Dan gaat het diaconaal gezien niet alleen om zorg, maar ook om heil. Wat houdt dat theologische begrip hier in? En hoe voorkom je de boven genoemde 'eenzijdige betrekkingen' en het omslaan van een filantropisch sentiment vanuit eigen 'goede bedoelingen' in gevaarlijke teleurstelling?
5. In het verlengde vraagt diversiteit theologische doordenking, omdat de doelgroep van de gevangenen religieus en cultureel divers is, maar de wereldkerk evenzeer. De migrantenkerken in Nederland herinneren daaraan en zij zijn vaak betrokken bij de nazorg aan ex-gedetineerden.²⁸ Dat vraagt om een bredere benadering dan alleen een pastorale. Wil de kerk een 'helende gemeenschap' zijn, dan vergt dat volgens Miedema en Eerbeek de ontwikkeling van 'intercultureel diaconaat'. Herstelgericht pastoraat moet dan een 'oecumenisch pastoraal-diaconale beweging' zijn, waar om principiële redenen ruimte is voor de migrantenkerken.
6. Tot slot spelen er tal van theologische vragen rond vergeving en verzoening, zowel tussen daders en slachtoffers als tussen daders en hun familie.

---

²⁷ Zie: <https://kerkenmetstip.nl/my-home/> Geraadleegd 26-08-2020.

²⁸ R. Smit, Migrantkerken als schakel in de re-integratieketen', in: T.W.A. de Wit et al., *Lost in Translation?*, 61-75.

3. Methode

De onderzoeksvraag heeft als doel de coördinatie van de diaconaal pastor in kaart te brengen en te evalueren. De evaluatie betreft het tot stand komen van verbindingen tussen de doelgroep en (de vrijwilligers van) lokale Kerken met Stip. Bij dat proces zijn justitiepastores als verwijzers betrokken met het oog op de ‘warme overdracht’. Voor de evaluatie van de verbindingen is de stem van tenminste deze drie betrokken partijen van belang. Elke betrokken partij heeft daarbij echter een eigen deelperspectief. Daarbij spelen subjectieve belangen, overtuigingen en waarnemingen in meer of mindere mate een rol. Voor de gedetineerden is dat perspectief hun hulpvraag. Voor de justitiepastores is dat naast die hulpvraag ook het contact met de coördinator tot het moment van vrijlating. De vrijwilligers kijken vooral hoe hun aanbod inspeelt op de hulpvraag vanaf het moment van de vrijlating. De coördinator is bij het hele proces betrokken, maar is vooral gericht op de verbinding.

Vanwege die verschillende deelperspectieven en de subjectiviteit daarvan is in het onderzoeksplan gekozen voor methodische triangulatie.²⁹ Daarbij zijn zowel kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksmethoden gehanteerd. Centraal staat het onderzoek naar het werk van de coördinator. Om de processen, interventies, interacties en effecten van haar werkzaamheden in beeld te krijgen is gekozen voor de kwalitatieve methode van casestudies. In hoofdstuk 5 bespreken we de werkwijze en de resultaten daarvan.

Daarnaast is gekozen voor de kwantitatieve methode van de vragenlijst om zicht te krijgen op de betrokkenheid van de andere partijen. De vragenlijsten bevatten ook een kwalitatieve component doordat enkele open vragen ruimte gaven voor het beschrijven van eigen visies, opvattingen, ervaringen en suggesties. De vragenlijsten zijn voorafgaand aan de verzameling van de casestudies in december 2018 verzonden naar vrijwilligers van lokale Kerken met Stip en naar de justitiepastores. Het doel was om een eerste indruk te krijgen van hun contacten met de coördinator naar aard, inhoud en mogelijk resultaat en naar hun waardering van deze contacten. Hoofdstuk 4 doet verslag van de resultaten van die vragenlijsten.

In het onderzoeksplan was ook een overeenkomstige vragenlijst voorzien voor ex-gedetineerden. In overleg met het bestuur van Kerken met Stip werd echter geconcludeerd dat dit voor de doelgroep geen begaanbare weg zou zijn. Aan de ene kant vanwege de digitale verspreiding en beantwoording ervan, waarvoor het de meeste ex-gedetineerden aan de benodigde apparatuur en accounts ontbreekt. Aan de andere kant vanwege de begrijpelijkheid van de vragen, die veel gedetineerden niet zonder begeleiding zouden kunnen beantwoorden. Besproken is om de doelgroep op een andere wijze te benaderen, maar door de beperkte beschikbare tijd van de onderzoeker is er niets terecht gekomen van de opzet en uitvoering van zo’n alternatief. Het ontbreken van de stem van de doelgroep is een beperking van dit onderzoek. Om dit gebrek een klein beetje recht te zetten is in het kwalitatieve deel van het onderzoek extra aandacht besteed aan het perspectief van de doelgroep. Dit komt aan bod via de beschrijvingen in de casestudies, de bespreking daarvan in de reflectiegroep en in het bijzonder via de inbreng van een ex-gedetineerde als lid van die reflectiegroep.

Na de vragenlijsten en de casestudies voorzag het onderzoeksplan nog in een derde kwalitatief deelonderzoek. Voor een meer intersubjectief beeld van de coördinatie zou de onderzoeker in het voorjaar en de zomer van 2019 eventuele vervolgvragen in diepte-interviews voorleggen aan een beredeneerde selectie van de betrokkenen: ex-gedetineerden, vrijwilligers van lokale Kerken met Stip en justitiepastores als verwijzers. Als gevolg van de uitloop van de eerste twee deelonderzoeken en de beperkingen door de coronacrisis vanaf maart 2020 enerzijds en de pensionering van de onderzoeker in het najaar van 2020 anderzijds, is het derde deelonderzoek niet uitgevoerd.

De genoemde beperkingen van het onderzoek laten verschillende vragen onbeantwoord. Deze komen ter sprake bij de reflecties in hoofdstuk 6, evenals andere sterke en zwakke punten van het onderzoek.

---

²⁹ H. Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Amsterdam: Boom 2018, 152.

4. Resultaten vragenlijst

De vragenlijsten zijn ontwikkeld door de onderzoeker en van feedback voorzien door zowel de vereniging Kerken met Stip (via de voorzitter Jan Eerbeek en de coördinator Hendrine Verkade als mede-onderzoeker) als de hoofden van de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid (Ryan van Eijk en Jan-Gerd Heetderks). Naast de vragen over de contacten van de vrijwilligers c.q. de justitiepastores met de coördinator van Kerken met Stip, is gevraagd naar enkele persoonsgegevens en de kerkelijke betrokkenheid. Tot slot is er ruimte gemaakt voor andere opmerkingen en suggesties, met name over het contact met de coördinator, de kerkelijke nazorg, het bestuur van KmS en het onderzoek.

De vragenlijsten zijn verzonden naar 264 vrijwilligers van Kerken met Stip en naar alle 77 toenmalige protestantse en rooms-katholieke justitiepastores. De selectie van de vrijwilligers is gebaseerd op een lijst van de coördinator met contactgegevens van lokale Kerken met Stip. Daarin zijn alle Kerken met Stip vertegenwoordigd. De adressen van de justitiepastores zijn eenmalig en vertrouwelijk beschikbaar gesteld door de rooms-katholieke en protestantse hoofden bij DGV. De vragenlijsten zijn door respectievelijk 58 vrijwilligers (respons 22%) en 36 justitiepastores (respons 47 %) anoniem ingevuld in december 2018 en januari 2019. Door omstandigheden van de onderzoeker zijn de vragenlijsten pas in de zomer van 2020 verwerkt en geanalyseerd.

In het vervolg bespreken we achtereenvolgens de kenmerken van de respondenten bij de vrijwilligers (4.1) en de justitiepastores (4.2), de resultaten wat betreft het contact met de coördinator (4.3) en de waardering daarvan (4.4), de resultaten wat betreft de verbinding tussen ex-gedetineerden en geloofsgeenschappen (4.5), de waardering van deze resultaten door de respondenten (4.6) en de overige opmerkingen (4.7). We besluiten deze paragraaf met enkele conclusies ten aanzien van de onderzoeksvraag (4.8).

4.1 Vrijwilligers

In dit onderzoek is naar enkele persoonsgegevens gevraagd met het oog op vergelijking met andere vrijwilligers en op de representativiteit van de resultaten. Het eerste doel is relevant voor het bestuur van de vereniging Kerken met Stip en het tweede voor de kwaliteit van het onderzoek. De vragen naar de persoonsgegevens van de vrijwilligers zijn door vrijwel alle 58 respondenten ingevuld. De non-respons is echter hoog (meer dan driekwart) en de kenmerken van deze groep en de reden van de non-respons zijn onbekend. Het kan zijn dat deze groep systematisch afwijkt van de respondenten, zodat we niet weten of de uitkomsten representatief zijn. Vergelijking met onderzoek naar kenmerken van vrijwilligers in Nederland en naar vrijwilligers in een PI in Sittard laat wel enkele globale overeenkomsten zien.³⁰ Zodoende geven de antwoorden toch een indruk van deze groep vrijwilligers en van hun contacten met de coördinator.

Net als bij andere vrijwilligers in Nederland zijn bij de respondenten in dit onderzoek vooral de kenmerken van leeftijd, opleidingsniveau en kerkelijke gezindte relevant voor het doen van vrijwilligerswerk. Waar geslacht in ander onderzoek geen verschil maakt, lijkt in dit onderzoek het aantal mannen iets groter te zijn dan het aantal vrouwen (resp. 60% en 40%). Verder komt de leeftijd van de respondenten onder de vrijwilligers bij KmS overeen met de vrijwilligers in de PI in Sittard: bijna negen van de tien vrijwilligers is 50+, ongeveer zeven op de tien is 60+. Dat is aanzienlijk ouder dan de gemiddelde vrijwilligers, van wie volgens het CBS onderzoek het merendeel in de middelbare leeftijdsgroep te vinden is. Gelet op de leeftijd is het niet zo vreemd dat een groot deel van de vrijwilligers met pensioen is, al is dat in dit onderzoek hoger dan in de PI in Sittard (resp. 41% en 24%). Toch heeft een aanzienlijk deel van de vrijwilligers nog betaald werk, in het onderhavige onderzoek meer dan in de PI in Sittard (resp. de helft en een

---

³⁰ Judit Arends en Hans Schmeets, *Vrijwilligerswerk: activiteiten, duur en motieven*. Den Haag: CBS 2018. Y. Kragt *Vrijwillig achter de tralies*. Afstudeerproject Fontys Hogeschool Sittard, 2007.

derde). Net als bij andere vrijwilligers is het opleidingsniveau hoog, maar bij de respondenten onder de KmS vrijwilligers is hun aandeel nog groter dan in ander vrijwilligerswerk waar het gelijk is aan het aandeel in de PI in Sittard (resp. 73% en 58%). Gelet op de non-respons is het mogelijk dat vooral hoogopgeleiden en gepensioneerden (meer tijd?) de vragenlijst hebben ingevuld.

Zoals bekend is de deelname aan vrijwilligerswerk bij mensen met een *kerkelijke gezindte* groter dan bij anderen (volgens CBS resp. 53 en 45%). In dit onderzoek en in het onderzoek in de PI Sittard geven alle vrijwilligers aan betrokken te zijn bij of lid te zijn van een kerkgemeente of parochie. Dat ligt voor de hand omdat de vrijwilligers betrokken zijn bij een lokale Kerk met Stip of bij het justitiepastoraat. Wat in beide onderzoeken opvalt, is dat het aantal protestanten groter is dan het aantal rooms-katholieken. Bij het onderzoek in Sittard ligt het aantal iets hoger dan bij andere vrijwilligers (resp. 1,4 maal en 1,3 maal), maar in dit onderzoek lijkt de verhouding volkomen scheef te zijn: ruim 5,5 maal zoveel protestanten (PKN, klein gereformeerden en VEG) als rooms-katholieken (resp. 63% en 11%).³¹ Dit verschil kan niet verklaard worden door een kleinere betrokkenheid bij de doelgroep, want in 2016 was het aantal rooms-katholieke Kerken met Stip even groot als het aantal protestantse en klein-gereformeerde Kerken met Stip samen.³² De scheve verhouding kan wel een gevolg zijn van de selectiemethode op basis van de lijst van contactadressen van de coördinator. Daarbij speelt mee dat de RKK sinds 2016 een grote fusieronde heeft doorgemaakt. Daarbij waren ook lokale Kerken met Stip betrokken. De landelijke Vereniging van Kerken met Stip is daarover niet geïnformeerd. Wijzigingen met betrekking tot de contactpersonen zijn niet doorgegeven. Het opsporen van de juiste contactpersonen is daarmee bijna onmogelijk geworden. Het gevolg is geweest dat veel lokale rooms-katholieke Kerken met Stip van de radar zijn verdwenen. Een andere verklaring kan gelegen zijn in het onderwerp van de vragenlijst, namelijk het contact met de coördinator. Als protestanten vaker contact met haar hebben dan rooms-katholieken, is het denkbaar dat zij meer gemotiveerd zijn om de vragenlijst in te vullen.

De grote kerkelijke betrokkenheid van de respondenten onder deze vrijwilligers wordt bevestigd door de hoge frequentie van het kerkbezoek: 98% bezoekt de kerkdienst van de eigen kerkgemeente of parochie, van wie 94% dat vrijwel wekelijks doet en de overige 6% vrijwel maandelijks. Dat is aanzienlijk hoger dan volgens het onderzoek *God in Nederland* dat in 2015 onder protestanten (PKN) een vrijwel wekelijks kerkbezoek registreert van 52%.³³ Ook naast de kerkdienst is 80% van deze vrijwilligers actief, binnen of buiten de gemeente, of is dat in het verleden geweest (13%). Dit aantal komt overeen met het onderzoek in Sittard. Deze aantallen liggen aanzienlijk hoger dan de 50% die het SCP rapport *Geloven binnen en buiten verband* registreert voor 2012.³⁴ Slechts 7% geeft aan niet kerkelijk actief te zijn als vrijwilliger. Onderzoek laat zien dat kerkelijke participatie en kerkgang de dominante factoren zijn voor het doen van vrijwilligerswerk.³⁵ De actieve vrijwilligers noemen een breed spectrum van activiteiten, vooral binnen de kerkgemeente of parochie. Het meest (een kwart) worden diaconale activiteiten genoemd, naast (in mindere mate) bestuurlijke en pastorale activiteiten. Veel vrijwilligers zijn dit werk gaan doen omdat ze daarvoor gevraagd zijn, in dit onderzoek bijna twee keer zoveel als in Sittard (resp. 60% en 35%). Vaak zijn ze gevraagd door iemand van de kerk, wat suggereert dat de kerk als netwerk belangrijk is voor de werving

---

³¹ Protestant waarvan 39% PKN, 21% klein gereformeerd en 3,5% VEG. Ook de kleinere kerkgenootschappen zijn oververtegenwoordigd: het cluster Evangelische- en Charismatische kerken samen met Pinkster- en Volle Evangeliegemeenten (9%) en de Baptisten (7%).

³² R.J. de Vries, 'Straffälligenhilfe und Kirche in den Niederlanden', in: Marie-Therese Reichenbach, Sabine Bruns (Hg.), *Resozialisierung neu denken. Wiedereingliederung straffällig gewordener Menschen als gesamtgesellschaftliche Aufgabe*. Freiburg: Lambertus 2018, 94-105. 96.

³³ T. Bernts en Joantine Berghuis, *God in Nederland 1966-2015*. Utrecht: Ten Have 2016, 26.

³⁴ J. de Hart, *Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland*. Den Haag: SCP 2014, 42.

³⁵ A.w., 44.

van vrijwilligers voor Kerken met Stip.³⁶ Bij de respondenten van de vrijwilligers is bij ca. 15% de inzet werkgerelateerd en 10% doet dit vrijwilligerswerk op eigen initiatief. Dat laatste getal komt globaal overeen met het onderzoek in Sittard en suggereert dat vrijwilligers voor de (na)zorg aan (ex-)gedetineerden actief geworven moeten worden.³⁷

Opvallend is dat een groot deel van de respondenten (zes van de tien) momenteel niet actief is als vrijwilliger in de zorg of nazorg aan (ex-)gedetineerden. Vier op de tien zijn dat wel en zij doen dat werk al lang: driekwart langer dan zes jaar, van wie 43% tussen de zes en tien jaar en 33% langer dan elf jaar. Het gaat dus om trouwe vrijwilligers. Om de motieven voor dit vrijwilligerswerk te onderzoeken is gebruik gemaakt van de functionele benadering van Clary en Snyder, die zes motieven onderscheiden: normatieve-, carrière-, sociale-, leer-, kwaliteits- en beschermingsmotieven.³⁸ Vaak wordt daar als zevende het door Hustinx genoemde motief aan toegevoegd: erkenning ontvangen en gewaardeerd worden. De motieven zijn in dit onderzoek weergegeven in uitspraken (bijvoorbeeld: 'het verhoogt de kwaliteit van mijn leven'). De respondenten kiezen geen uitspraken die carrière-, sociale-, leer- of beschermingsmotieven weergeven. Negen van de tien antwoorden duiden op intrinsieke, normatieve motieven. Driekwart kiest daarbij voor een geloofsmotief: 'ik wil mijn geloof handen en voeten geven' en 14% kiest voor een humanitair motief: 'ik wil iets goeds doen voor anderen of voor een goede zaak', wat overigens niet uitsluit dat dit verlangen christelijk gemotiveerd is. Een enkeling kiest voor een kwaliteitsmotief ('het verhoogt de kwaliteit van mijn leven'). De voorkeur voor intrinsieke, normatief geladen motieven komt overeen met het onderzoek in Sittard, al wordt het kwaliteitsmotief daarin vaker genoemd.

Alle respondenten geven aan dat in hun visie of beleving bij de (na)zorg aan (ex-)gedetineerden een levensbeschouwelijke of geloofsdimensie een rol speelt. Bij de inhoudelijke uitwerking daarvan kiezen zij vooral voor uitspraken over het belang van de geloofsgemeenschap ('verbinding met een geloofsgemeenschap is belangrijk voor het herstel van de gevangene'), of de waarde van contact met (ex-)gedetineerden voor een nieuw verstaan van Bijbel en geloof ('in de ontmoeting met gevangenen krijgen thema's en teksten uit Bijbel en traditie een nieuwe betekenis'), of de naastenliefde als bijbelse opdracht (in meerdere uitspraken, bijvoorbeeld: 'bij God verdient ieder mens een nieuwe kans', of 'iedereen hoort erbij, onze liefde mag niet beperkt worden'). Deze antwoorden laten zien dat vanuit een geloofsperspectief de wisselwerking in de nazorg belangrijk is: vrijwilligers willen het welzijn (herstel) en de waardering van de gevangenen bevorderen, maar merken omgekeerd dat zij door het contact een nieuw geloofsverstaan ontwikkelen.

Tot slot is gevraagd naar het functioneren van de lokale Kerk met Stip. Van de respondenten geeft 82% aan dat hun kerkgemeente of parochie een Kerk met Stip is en daarnaast is nog 9% weliswaar formeel geen Kerk met Stip, maar wel betrokken bij (ex-)gedetineerden. Verrassend is dat een andere 9% aangeeft geen Kerk met Stip te zijn, terwijl zij wel in die hoedanigheid zijn benaderd. Een verklaring kan zijn dat, zoals we zagen, zes op de tien respondenten aangeven momenteel niet werkzaam te zijn in de zorg voor en/of nazorg aan (ex-)gedetineerden. In 52% van de Kerken met Stip in dit onderzoek is er een werkgroep. Die bestaat in twee-derde van de gevallen uit 2 tot 5 leden, maar een zesde van de werkgroepen bestaat uit één lid. Enkele werkgroepen tellen meer dan vijf leden. Deze cijfers suggereren dat

---

³⁶ In dit onderzoek geeft 50% aan gevraagd te zijn door iemand van de kerk en 10% door iemand anders. Joep de Hart, a.w., 44 concludeert: 'In de praktijk lijkt het zo te werken dat men vanuit het sociale netwerk rond de kerken in een groepje belandt dat allerlei activiteiten ontplooit (gespreksgroep, liturgische voorbereidingen, zangkoor e.d.), waarna er vanuit zo'n binnenkerkelijke groep *spill-over* effecten optreden naar het actief worden in een bredere maatschappelijke context (bv. vrijwilliger in een derdewereldwinkel of een maatjesproject in de gezondheidszorg).'

³⁷ Deze suggestie komt overeen met de conclusie van Yolanda Kracht, *Vrijwillig achter de tralies*, 33: werven via de kerken of via 'oude' vrijwilligers om vrienden en bekenden te polsen voor dit vrijwilligerswerk.

³⁸ Zie voor een samenvatting en literatuurverwijzing: <http://wiki.kompano.org/motieven-van-vrijwilligers/>. Ger-aadpleegd 6-08-2020.

de organisatorische basis van de nazorg in meer dan de helft van de lokale Kerken met Stip ontbreekt of zeer kwetsbaar is. Deze uitkomst wordt bevestigd door eerder onderzoek in 2013 onder PKN Kerken met Stip, waarbij in 46% van de lokale Kerken met Stip een werkgroep aanwezig was van twee of meer personen, in 27% was er één vrijwilliger en in 27% was er geen werkgroep, maar was er contact met de predikant.³⁹

In dit onderzoek is het merendeel van de lokale Kerken met Stip dat nog vrij kort lid van de vereniging KMS. Bijna twee derde is dat vijf jaar of minder, bijna een kwart is dit zes tot tien jaar en zo'n 13 % is het langer dan 10 jaar. Opvallend zijn de nieuwe aanmeldingen in 2014 (vijf = 13%) en 2017 (twaalf = 31%). Wellicht hangt dit samen met het beleid van het bestuur van de vereniging Kerken met Stip. In 2014 heeft het bestuur de coördinator aangesteld om de contacten te verbeteren te verbeteren en in 2016 is zij kerkelijk bevestigd als diaconaal pastor. In de jaren 2015-2017 is het aantal koppelingen tussen iemand die een kerk zoekt en een kerk gestegen van zes in 2015 naar 42 in 2017.⁴⁰ Die succeservaring kan stimulerend hebben gewerkt op de werving.

De betrokkenheid bij (ex-)gedetineerden is bij de responderende Kerken met Stip zeer divers. Iets meer dan de helft van de activiteiten (54%) vindt plaats in een inrichting en 40% ervan gebeurt daarbuiten, vooral in de nazorg. In een aantal lokale Kerken met Stip (4%) is er wel de bereidheid om iets te doen, maar vinden feitelijk (nog) geen activiteiten plaats. Als we de activiteiten van de Kerken met Stip binnen de gevangenis meer in detail bekijken, zien we dat de helft van die activiteiten verbonden is met vieringen in de bajes. Daarbij gaat het vooral om kerkvrijwilligers die aanwezig zijn bij de dienst, de kerkzaal helpen klaarzetten en de koffie verzorgen, een praatje maken (ca. twee derde). Verder worden musiceeren en zang, het vervangen van de voorganger, financiële ondersteuning en de kerstviering genoemd. Naast de vieringen gaat het bij activiteiten in de bajes verder om individuele bezoeken aan gedetineerden (ruim een kwart), het bijwonen van gespreksgroepen in de inrichting (een op de acht) en het helpen bij het Ouder, Kind en Detentie (OKD) programma (bijna 4%). Buiten de PI is de gastvrijheid voor ex-gedetineerden de meest genoemde activiteit (de helft van de nazorgactiviteiten). Daarbij noemt men vooral de gastvrijheid bij vieringen en maaltijden (maandelijks, soms wekelijks). Als tweede nazorgactiviteit noemt men het maatje of vrijwilliger zijn voor een ex-gedetineerde (ruim een derde). Een kleiner aantal respondenten (bijna 9 %) noemt de betrokkenheid als vrijwilliger bij een Exodushuis.

Kortom: de lokale Kerken met Stip in dit onderzoek zijn vaker actief binnen de muren dan erbuiten. Dat betekent dat slechts een deel betrokken is bij het tot stand komen van een verbinding na vrijlating. Als activiteiten worden genoemd: samenkomsten als vieringen en maaltijden (belang van gemeenschap) en individuele begeleiding door vrijwilligers of maatjes. Gastvrijheid speelt een belangrijke rol, zowel bij de kerkvrijwilligers binnen de gevangenis als bij de vrijwilligers daarbuiten.

4.2 Justitiepastores

Van de rooms-katholieke en protestantse justitiepastores heeft bijna de helft gereageerd op de vragenlijst. Dat is een mooi resultaat. De reden voor de non-respons bij ruim de helft is onbekend. Er is in elk geval op twee kenmerken een systematische afwijking onder de respondenten, namelijk geslacht en denominatie. Terwijl in het hele korps eind 2018 het aantal mannen en vrouwen ongeveer gelijk was, is onder de respondenten het aantal mannen veel groter dan het aantal vrouwen (resp. 83 en 17%). De leeftijd van de respondenten lijkt globaal overeen te komen met die van het hele korps. Meer dan de helft van de respondenten is zestig jaar of ouder en nog eens ruim een derde is vijftiger. Slechts een op de tien

---

³⁹ R.J. de Vries, 'Grenzen zwischen Kirche und Gefängnis seelsorglich überschreiten', *Wege zum Menschen* 68/1 (2016), 65-79. 73.

⁴⁰ Jaarverslag Kerken met Stip 2017.

respondenten is tussen de dertig en negenenveertig jaar. Deze verhoudingen zijn inmiddels, na de reorganisatie in 2019 als gevolg van de laatste voorkeurspeiling, flink veranderd. Het personeel is ook lang in dienst: de helft van de respondenten is langer dan vijftien jaar werkzaam als justitiepastor, een derde zelfs langer dan twintig jaar. Een kwart is elf tot vijftien jaar in dienst en het andere kwart tien jaar of korter. Kortom: in de vragenlijst komt veel ervaring aan het woord.

De tweede systematische afwijking betreft de denominatie. Van de respondenten geeft 80% aan persoonlijk betrokken te zijn bij of lid te zijn van een kerkgemeente of parochie. Terwijl de toenmalige verhouding qua aantal personen in het korps ongeveer gelijk is (52% r.k. en 48% prot.), is onder de respondenten het aantal 'protestanten' ruim anderhalf keer zo groot als het aantal rooms-katholieken (resp. 62 en 38%).⁴¹ Deze afwijking is weliswaar veel kleiner dan die onder de vrijwilliger-respondenten (5,5 keer zo groot), maar bevestigt dezelfde trend van geringere respons onder rooms-katholieken. Een mogelijke verklaring voor het verschil tussen rooms-katholieke en protestantse justitiepastores is dat verhoudingsgewijs PKN gemeenten ruim twee keer zo vaak Kerk met Stip zijn als rooms-katholieke parochies. Een andere verklaring, die verband houdt met de selectie van de vrijwilligers, kan zijn dat de coördinator zelf protestant is (lid van een kleine gereformeerde kerk) en daardoor vaker voorgaat in protestantse vieringen in de basies dan in katholieke en zodoende wellicht beter bekend is bij protestantse justitiepastores dan bij katholieke.

Naast de persoonlijke kerkelijke betrokkenheid is gevraagd naar de functionele (als justitiepastor) betrokkenheid. Zo'n 70% van de respondenten is niet functioneel betrokken bij een kerkgemeente of parochie in de buurt van de inrichting waar zij werken. De verklaring daarvoor kan zijn dat veel justitiepastores niet meer in de buurt van hun werkplek wonen. Desondanks is 30% dus wel functioneel betrokken bij een of meer kerkgemeenten of parochies in de buurt van de inrichting waar ze werken.

De kerkelijke betrokkenheid uit zich onder andere in kerkgang en activiteiten als vrijwilliger. Op een na bezoeken alle respondenten wel eens een kerkdienst in die kerkgemeente of parochie. De meesten doen dat vrijwel maandelijks (57%), een kwart enkele keren per jaar en ongeveer een op de vijf (18%, allen rooms-katholiek) doet dat vrijwel wekelijks. Dat komt ongeveer overeen met de kerkgang van de gemiddelde rooms-katholiek, maar justitiepastores gaan daarnaast ook nog zelf regelmatig voor.⁴² Naast de kerkgang is een derde van de respondenten ook actief als vrijwilliger in dezelfde kerkgemeente of elders. De helft doet dat als voorganger. Verder worden genoemd: ouderen bezoeken, helpen bij de actie kerkbalans, een bijbelkring leiden, gemeenten bewust maken van hun positie jegens (ex-)gedetineerden, vooral in verbondenheid met Kerken met Stip, helpen bij gespreksgroepen en liturgie, de parochie vertegenwoordigen bij de regionale omroep, voorzitter interreligieuze werkgroep, klusjesman.

Kortom: de respondenten onder de justitiepastores zijn merendeels 50+ en lang in dienst. De meesten zijn kerkelijk betrokken, wat blijkt uit het feit dat de meesten naast hun werk maandelijks of enkele keren per jaar de kerkdienst in de kerkgemeente of parochie bezoeken en een derde vrijwilligerswerk in de kerk doet. Bijna een derde heeft functioneel contact met een kerkgemeente of parochie in de buurt van de inrichting waar ze werken. Opvallend is dat het aantal protestantse respondenten ongeveer anderhalf keer zo groot is als het aantal rooms-katholieke en dat de onbekendheid met het werk van de coördinator bij de laatsten twee en een half keer zo groot is als onder de protestantse justitiepastores.

4.3 Contact met de coördinator

---

⁴¹ De 'protestantse' justitiepastores onder de respondenten zijn verdeeld over meerdere kerkgenootschappen: 45% PKN, 7% klein gereformeerd en 10% Pinkstergemeente c.q. Volle Evangelie Gemeente, Baptisten en Evangelischen samen.

⁴² Zie *God in Nederland 2016*, 26: een hoogst enkele keer 47%, soms (enkele keren per jaar) 19% en regelmatig (vrijwel wekelijks) 20%.

We gaan nu in op de vragen met betrekking tot de contacten van de respondenten met de coördinator van Kerken met Stip en hun waardering daarvan. We vergelijken daarbij de antwoorden van de vrijwilligers en de justitiepastores met elkaar. Bij de vrijwilligers is het aantal respondenten hier wat kleiner (N=52). We bespreken de bekendheid met de coördinator, het al of niet hebben van contact met haar, bij wie het initiatief voor het contact ligt, hoe het contact wordt onderhouden en de aanleidingen om contact op te nemen.

De gerapporteerde *bekendheid* met het werk van de coördinator is bij de vrijwilligers aanzienlijk groter dan bij de justitiepastores (84% en 60%). Dit hoge percentage bij de vrijwilligers kan samenhangen met de hoge non-respons doordat vrijwilligers die niet bekend zijn met het werk van de coördinator wellicht minder gemotiveerd zijn om mee te werken aan een vragenlijst over dat onderwerp. Bij de rooms-katholieke vrijwilliger-respondenten is de bekendheid groter (100%) dan bij de protestantse (PKN, 73%), maar ook hier kan de non-respons (bij deze vraag slechts zes rooms-katholieke vrijwilligers) van invloed zijn. Bij de kleine gereformeerde kerken is de bekendheid gelijk aan het gemiddelde. Bij de andere kerkgenootschappen zijn de aantallen te klein voor vergelijking. Onder de justitiepastores is de coördinator bij een ruime meerderheid bekend, maar toch is een grote minderheid van bijna vier op de tien pastores dus niet bekend met haar werk. Dat is opvallend, omdat de coördinator de studiedagen van de justitiepastores bezoekt en er vanuit de dienst bekendheid aan haar werk wordt gegeven, zoals verschillende justitiepastores in de antwoorden zelf aangeven. Zij zijn bekend geraakt met haar werk via een mail toen ze met haar werk begon, via (rk) studiedagen of via de regiovergadering. Anderen zijn via persoonlijke contacten bekend geraakt met haar werk: via de website van Kerken met Stip, via het werk, via contact met haar zelf, een collega, een gevangene, of de diaconie van een PKN gemeente, en 'toen een gemeente moeilijk deed bij het weer opnemen van een gemeentelid na detentie'. De bekendheid met het werk van de coördinator onder de justitiepastores lijkt geen verband te houden met leeftijd of duur van het dienstverband, maar wel met de kerkelijke gezindte. Rooms-katholieke justitiepastores zijn ongeveer twee keer zo vaak (43%) onbekend met haar werk als protestantse (21%). Gelet op de verhouding onder de respondenten is de onbekendheid bijna 2,5 keer zo groot. Bij de andere denominaties is de onbekendheid ongeveer evenredig aan de verhouding onder de respondenten.⁴³ Deze uitkomst suggereert dat de bekendheid van het werk van de coördinator onder rooms-katholieke justitiepastores extra aandacht vraagt van het hoofd van de betreffende dienst geestelijke verzorging. Ook vraagt de uitkomst de aandacht van het bestuur van Kerken met Stip bij het werven van parochies voor het werk van Kerken met Stip.

De vervolgvragen zijn beantwoord door degenen die bekend zijn met het werk van de coördinator (vrijwilligers N=42, justitiepastores N=22). Ruim de helft van deze respondenten heeft in de afgelopen vier jaar (2015-2018) *contact* gehad met de coördinator. Bij de vrijwilligers heeft daarnaast nog zo'n 17% anderen uit de kerkgemeente of parochie contact gehad. Dus bijna 70% van de vrijwilliger-respondenten die bekend zijn met het werk van de coördinator, heeft ook zelf of via een ander contact met haar gehad. Het percentage van het aantal gemelde contacten onder alle respondenten bij de vrijwilligers is ongeveer twee keer zo groot als bij de justitiepastores (resp. 62% en 33%). Dat kan deels verklaard worden door de non-respons (53%) en door de grotere onbekendheid met het werk van de coördinator onder de justitiepastores (40% tegenover 16% bij vrijwilligers). Het contact met de coördinator bestaat bij beide groepen in een ruime meerderheid van de gevallen uit meerdere contacten, al is dat bij justitiepastores vaker het geval dan bij de vrijwilligers (resp. 75% en 60%). Ook het aantal contacten is bij de justitiepastores groter dan bij de vrijwilligers: vijf keer of vaker (resp. 42% en 24%) of twee tot vier keer (resp. 33% en 35%). Bij de vrijwilligers weet 30% het aantal contacten niet, wellicht doordat men niet altijd zelf contact heeft. De vervolcontacten zijn ongeveer anderhalf keer zo vaak met de vrijwilliger zelf als met anderen die bij de (ex-)gedetineerde betrokken zijn. Kortom: als er contact is, dan leidt dit meestal tot

---

⁴³ 21% is niet betrokken bij een kerkgemeente of parochie, 7% behoort tot een kleine gereformeerde kerk en 7% bij een Pinkster- of Volle Evangelie Gemeente.

meer contact, vooral bij de justitiepastores.

In absolute getallen gaat het om ongeveer 40 personen, met wie in meer dan de helft van de gevallen meerdere contacten zijn geweest. Blijkens de zelfrapportage van de diaconaal pastor is dit een onderrapportage, omdat zij zelf van 2015 tot 2019 in totaal 176 contact telt. Naar schatting leidt ruim de helft daarvan tot een verbinding. De verklaring voor de getalsmatige verschillen is dat een groot deel van deze contacten niet heeft gereageerd op de vragenlijst en dat onder ex-gedetineerden geen vragenlijsten zijn uitgezet.

Het *initiatief* voor het contact ligt bij de justitiepastores vaker bij henzelf dan dat dat het geval is bij de vrijwilligers (resp. driekwart en de helft). Bij de Kerk met Stip-vrijwilligers gaat het dan veel vaker om de vrijwilliger zelf dan om iemand anders uit de werkgroep (resp. 42% en 8%). Omgekeerd neemt de coördinator twee keer zo vaak het initiatief richting een Kerk met Stip als richting een justitiepastor (resp. 34% en 17%).⁴⁴ Dat is te verklaren vanuit het proces van de bemiddeling: de justitiepastor zoekt een kerkgemeente of parochie voor een gedetineerde en neemt daarvoor contact op met de coördinator. Die gaat vervolgens op zoek naar een passende kerk en benadert daarvoor een lokale Kerk met Stip of andere geloofsgemeenschappen. Bij de justitiepastores leidde het contact met de coördinator in een derde van de gevallen tot vervolcontacten tussen de coördinator en anderen die bij de (ex-)gedetineerde betrokken zijn. De contacten vinden bij de vrijwilligers en de justitiepastores meestal plaats via email (resp. 32% en 46%) of telefoon (resp. 28% en 42%), maar bij de vrijwilligers in een kwart van de contacten ook via een persoonlijk gesprek tijdens bijeenkomsten (ontmoetingsdagen van KmS, vergadering of scholingsbijeenkomst).

De *aanleidingen* voor het contact zijn divers. We kunnen hierin drie doelen onderscheiden: het contact leggen ten behoeve van (ex-)gedetineerden, het functioneren als lokale Kerk met Stip en het dienst verlenen door de coördinator. Waar de nadruk op ligt verschilt bij de vrijwilligers en de justitiepastores.

1. Het contact leggen ten behoeve van (ex-)gedetineerden komt bij vrijwilligers de helft zo vaak voor als bij justitiepastores (resp. 28% en 56%). Dat ligt voor de hand, omdat de justitiepastores de belangrijkste verwijzers zijn in het werk van de coördinator. Meer in detail zit het verschil tussen vrijwilligers en justitiepastores vooral in het contact leggen met een kerk (resp. 14% en 30%), en met een instantie of hulpverlener (resp. 5% en 11%). De vraag om bezoek door een vrijwilliger komt bij vrijwilligers en justitiepastores ongeveer overeen (resp. 5% en 7%) evenals de vraag om andere hulp (resp. 5% en 7%).
2. Vragen rond het functioneren als Kerk met Stip komen begrijpelijkerwijs bij de vrijwilligers veel vaker voor dan bij de justitiepastores (resp. 42% en 26%).⁴⁵ Het verschil zit vooral in de verzoeken om informatie over KmS die vrijwilligers ongeveer twee-en-een-half keer zo vaak doen als justitiepastores (resp. 27% en 11%). Vragen om advies doen zij net zo vaak als vrijwilligers (15%). De derde aanleiding betreft verzoeken om dienstverlening door de coördinator. Deze komen globaal gezien ongeveer overeen tussen vrijwilligers en justitiepastores (resp. 10% en 7%).
3. De dienstverlening komt het minst voor als aanleiding. Het betreft vooral het verzoek om medewerking aan vieringen in de PI of vanuit de vrijwilligers soms in een kerk. Voor het overige gaat het meestal om een vervolg op eerder contact.

---

⁴⁴ In de overige gevallen is het onbekend of het antwoord onduidelijk, of ontstond het contact tijdens een bijeenkomst en was er sprake van een wisselwerking tussen de coördinator en de vrijwilliger of de justitiepastor.

⁴⁵ Het vraagteken bij de justitiepastores geeft de onzekerheid aan in verband met de categorie 'vragen om advies'. Er is niet gevraagd naar de inhoud van die adviezen. Bij vrijwilligers gaat het daarbij meestal om het functioneren als Kerk met Stip (beleidsplan, scholing, contributie), maar bij de justitiepastores is niet helemaal duidelijk waarop het advies betrekking heeft. Het percentage van 26% kan dus ook lager zijn.

Kortom: de belangrijkste aanleidingen voor het contact met de coördinator zijn vragen van justitiepastores om hulp bij bemiddeling voor gedetineerden en vragen van de vrijwilligers om informatie en advies over het functioneren als lokale Kerk met Stip. Gecombineerd met de gegevens over (het ontstaan van) de contacten trekken we vijf conclusies.

1. Onder de respondenten is het werk van de coördinator goed bekend, zij het onder vrijwilligers meer dan onder justitiepastores. Tegelijk geldt dat bij een flinke minderheid van de justitiepastors haar werk niet bekend is.
2. Het coördineren door de DP komt op gang als een justitiepastor contact opneemt. Voor haar werk is de coördinator in dit opzicht dus afhankelijk van initiatieven van justitiepastores.
3. De coördinator heeft verhoudingsgewijs veel vaker contact met vrijwilligers dan met justitiepastores. Er is onder de vrijwilligers veel behoefte aan ondersteuning bij het functioneren als Kerk met Stip.
4. Het persoonlijke gesprek met vrijwilligers tijdens bijeenkomsten is voor de coördinator een belangrijke aanjager voor contacten.
5. Een derde van de pastores heeft contact, onder andere door onbekendheid met haar werk. Gelet op het belang van deze contacten, zowel voor de nazorg door justitiepastores als voor de coördinatie lijkt hier winst te behalen.

4.4 Waardering van het contact

Om een beeld te krijgen van wat volgens de respondenten mogelijke bevorderende en belemmerende factoren zijn voor het tot stand brengen van verbindingen, is gevraagd naar de waardering van het contact met de coördinator en waar men verbeteringsmogelijkheden ziet. Bij de waardering onderscheiden we tussen 1. de eigenschappen en attitude van de persoon, 2. de kennis en vaardigheden van de functie van de diaconaal pastor (DP) en 3. de taken en werkzaamheden die horen bij de rol van de DP. In relatie tot de vier aspecten die de diaconaal pastor zelf van belang acht voor het coördineren (zie hoofdstuk 1.2) valt op dat het vierde aspect van het ambtelijk karakter van de functie door de respondenten niet afzonderlijk wordt genoemd.

Allereerst valt de hoge *waardering* op (goed tot zeer goed), zowel bij de vrijwilligers als bij de justitiepastores (resp. 87% en 82%). De waardering bij de justitiepastores is nog wat hoger (zeer goed 67%, goed 25%) dan bij de vrijwilligers (zeer goed 28%, goed 59%). Een kleine minderheid bij de vrijwilligers en de justitiepastores waardeert het contact als gemiddeld (resp. 13% en 8%). Er zijn geen negatieve oordelen.

1. De positieve waardering betreft bij de vrijwilligers vooral de eigenschappen en de attitude van de persoon, terwijl bij de justitiepastores de waardering van de personale eigenschappen en de functionele kennis en vaardigheden ongeveer gelijk verdeeld zijn. Bij de eigenschappen en attitude van de persoon noemen de vrijwilligers verreweg het meest de betrokkenheid: inzet, passie, enthousiasme, interesse, gedrevenheid en bewogenheid met de doelgroep. De betrokkenheid betreft het werk, de gedetineerden, de vrijwilligers en het doel van Kerken met Stip. Daarnaast worden genoemd de open en flexibele houding, de vriendelijkheid en het persoonlijke contact. De justitiepastores noemen: hulpbereid, zorgvuldig, neemt vragen serieus, betrouwbaar, benaderbaar, duidelijk en open, prettig persoon en verantwoordelijkheidsgevoel.

2. Bij de kennis en vaardigheden van de functie staat bij de vrijwilligers de inhoudelijke deskundigheid bovenaan: kennis van zaken, kennis en ervaring met (ex-)gedetineerden, deskundigheid over de hele breedte van Kerken met Stip, de goede adviezen, de mogelijkheid van een goed inhoudelijk gesprek. Daarnaast worden de communicatieve vaardigheid genoemd (in staat duidelijk uitleg te geven, adequaat en op tijd reageren, beschikbaarheid) en de coöperatieve vaardigheid (in staat zich aan te passen aan de lokale situatie, meedenken, overleggen). Tot slot waarderen sommigen de praktische vaardigheid of de *hands-on* mentaliteit om dingen te regelen en in praktische zin ondersteuning te geven. Bij de justitiepas-

tores staat de pastorale vaardigheid richting (ex-)gedetineerden bovenaan (contact leggen, inlevingsvermogen, begripvol). Verder noemen ook zij de communicatieve vaardigheden (vlot reageren, duidelijk, geeft goede uitleg en voorlichting) en de coöperatieve vaardigheden (goede samenwerking, goed overleg en vermogen om te sparren).

3. Wat betreft de taken en werkzaamheden heeft de waardering van de vrijwilligers vooral betrekking op het begeleiden (goede adviezen, adequate antwoorden, plaatselijk de situatie bespreken en begrijpen) en informeren (duidelijke en informatieve uitleg, terugkoppeling dat het goed is gegaan), met name informatie over Kerken met Stip. Deze twee taken corresponderen met de aanleidingen waarvoor vrijwilligers contact zoeken. Aspecten van het bemiddelen worden slechts enkele keren genoemd (dingen regelen ten behoeve van de omgang met gedetineerden, ondersteuning bieden) en in twee gevallen gaat het om coördineren (warme overdracht met realistische kijk op aangebrachte pastorant, wens om netwerk van Kerken met Stip te optimaliseren). Het persoonlijke contact wordt daarbij meerdere malen positief gewaardeerd. Alleen de toerusting wordt niet expliciet genoemd, maar dit aspect zou begrepen kunnen zijn onder de advisering en de deskundigheid. De justitiepastores waarderen met name het informeren, bemiddelen en het coördineren. Dat de justitiepastores het coördineren vaker noemen dan de vrijwilligers, is verklaarbaar vanuit de rol van de justitiepastores als verwijzers en correspondeert met de aanleidingen waarvoor zij contact zoeken. Tegelijk roept de geringe aandacht hiervoor bij de vrijwilligers de vraag op of zij wellicht meer gericht zijn op het eigen functioneren dan op het bereiken van resultaat, namelijk het tot stand komen van verbindingen.

De vraag waar *verbeteringen* mogelijk zijn in het contact met de coördinator wordt door beide groepen respondenten in de meeste gevallen niet beantwoord of men geeft aan: niets, geen idee. Bij de enkele antwoorden van de justitiepastores valt op dat de verbetering niet te maken heeft met de inhoud van het werk, maar met de presentatie ervan. Daar zitten twee kanten aan. Aan de ene kant is er behoefte aan betere bekendheid en meer informatie over het werk van de coördinator. Een justitiepastor stelt daarbij een display voor waarin promotiemateriaal van nazorginstellingen (zoals Exodus Nederland, Gevangenzorg Nederland, vereniging Humanitas en dus ook Kerken met Stip)⁴⁶ goed geordend gepresenteerd kan worden. Als er een losse folder uit een la moet komen, denk je er pas aan als de gedetineerde al weer op cel zit, zo schrijft deze justitiepastor. 'Iets van de gezamenlijke hulpinstanties. Al die instanties zouden wat meer met elkaar in samenhang mogen komen'. Aan de andere kant, zo merkt een ander op, zou de geestelijke verzorging vaker een beroep moeten doen op de coördinator omdat ze zo goed kan uitleggen, 'want een aanwezige Hendrine is meer dan alle goede verhalen in een agenda op een site'. Deze antwoorden komen overeen met de eerder gesignaleerde, relatief grote onbekendheid met de coördinator en het ontbreken van contact bij de helft van de justitiepastores. Het laatste citaat bevestigt het door Rooze en Vester genoemde aandachtspunt rond de positionering van de nazorg binnen de geestelijke verzorging in de PI (zie hoofdstuk 2.1).

De *presentatie* wordt ook genoemd door enkele vrijwilligers. Volgens de een hebben actieve Kerken met Stip soms de indruk dat de bekendheid met dit werk verbeterd kan worden. Volgens een ander moet de communicatie vanuit de vereniging van KmS over de contributie beter, namelijk met meer begrip en zorgvuldigheid. De contributie die KmS vraagt van lokale Kerken met Stip ligt soms gevoelig vanwege de beperkte financiële draagkracht van de geloofsgemeenschap en de onbetaalde inzet van de vrijwilligers, zo merkt deze respondent op. De respondent verwijst naar beschikbare fondsen en subsidies. Verder worden nog twee andere aspecten genoemd die gezien kunnen worden als belemmerende factoren: 1. Het bewaken van de eigen grenzen kan beter. Iemand schrijft: 'ik heb het gevoel dat ze veel meer doet

---

⁴⁶ Gevangenzorg Nederland (<https://www.gevangenzorg.nl>) en vereniging Humanitas (<https://www.humanitas.nl>) zijn twee van de grotere vrijwilligersorganisaties die actief zijn binnen detentie. Zie: <https://www.dji.nl/justitiabelen/volwassenen-in-detentie/re-integratie/vrijwilligersorganisaties.aspx>. Geraadpleegd 15-10-2020.

dan eigenlijk van haar verwacht mag worden'. Een ander noemt als voorbeeld het bezoek aan een gedetineerde in de PI door de coördinator terwijl de vrijwilliger dat prima zelf kon doen. De persoonlijke betrokkenheid en inzet hebben kennelijk als valkuil dat dit ten koste gaat van de professionele vaardigheid om de eigen grenzen te bewaken en te delegeren. 2. De behoefte aan meer handvatten hoe in contact te komen met ex-gedetineerden. Dat wijst op een gebrek aan kennis over contact met ex-gedetineerden bij lokale Kerken met Stip.

Kortom: de waardering voor het werk van de coördinator is hoog, met name de grote betrokkenheid, de deskundigheid, de pastorale vaardigheid en het vermogen effectief te informeren, te bemiddelen, te begeleiden (vrijwilligers) en te coördineren (justitiepastores). Verbeteringsmogelijkheden ziet men vooral in de presentatie, met name om de bekendheid te vergroten. Enkele vrijwilligers noemen het beter bewaken van de eigen grenzen door de coördinator en het bieden van meer handvatten voor het in contact komen met ex-gedetineerden.

4.5 Verbinding

Tot nu toe is gekeken naar het eerste deel van de onderzoeksvraag: wat de kenmerken zijn van de manier waarop de coördinator haar coördinerende werkzaamheden vorm en inhoud geeft. Het tweede deel van de onderzoeksvraag betreft de duurzame verbinding tussen een gedetineerde en een lokale geloofsgemeenschap. In de vragenlijst is de term duurzaam buiten beschouwing gelaten en is de vraag in tweeën gesplitst. Eerst is gevraagd of er een verbinding tot stand is gekomen en vervolgens waarin de verbondenheid zichtbaar wordt (inhoud). Het aantal respondenten is bij deze vragen kleiner. Bij de justitiepastores antwoorden alleen degenen die contact hebben gehad met de coördinator (N=12) en bij de vrijwilligers (N=36) heeft 86% van de respondenten zelf of via een ander contact met haar gehad. Bij de weergave van de resultaten vergelijken we weer de reacties van de vrijwilligers met die van de justitiepastores.

Ongeveer vier op de tien contacten met de coördinator hebben geleid tot een tijdelijke of langere verbinding. Dat aantal is bij de vrijwilligers ongeveer gelijk aan dat bij de justitiepastores (resp. 39% en 42%). Volgens de vrijwilligers gaat het bij de langere verbindingen in ongeveer een op de zeven gevallen om een verbinding met een andere dan de eigen kerk. Er is wel een verschil in rapportage over de tijdelijkheid van de verbinding. De vrijwilligers melden dit minder vaak dan de justitiepastores (resp. 17% en 25%). Een mogelijke verklaring voor deze hogere inschatting door de justitiepastores biedt wellicht een opmerking van een van hen: 'Het is moeilijk in te schatten in welke mate beginnend contact blijvend karakter heeft gekregen'. Dit suggereert dat justitiepastores ofwel iets terughoudender zijn ten aanzien van het blijvende of tijdelijke karakter van een contact, ofwel dat zij daar minder zicht op hebben nadat de gedetineerde de gevangenis heeft verlaten. Al met al schatten we dat het aantal tijdelijke en langere verbindingen beide ongeveer de helft vormen. Het aantal contacten dat niet geleid heeft tot een verbinding is bij de vrijwilligers even groot als het aantal dat wel tot een verbinding leidde, maar volgens de justitiepastores komt het minder vaak voor dat er geen verbinding ontstaat (resp. 39% en 33%). Ongeveer een kwart van de respondenten bij de vrijwilligers en de justitiepastores weet niet of het contact heeft geleid tot een verbinding (resp. 22 en 25%). Omdat het hier respondenten betreft die bijna allemaal contact hebben gehad met de coördinator, betreft de onbekendheid met het vervolg van het contact een substantieel deel van de contacten. Dit suggereert dat er verbeteringen mogelijk zijn in de communicatie over de resultaten van de coördinatie. Het gaat hier immers om de kernactiviteit van de Kerken met Stip.

Als we kijken naar de *kenmerken* van de respondenten in relatie tot de verbindingen, dan valt bij de vrijwilligers op dat bij de helft van het aantal gemelde verbindingen het gaat om verbindingen met de kleine denominaties. En dat het daarbij in 85% van de gevallen om *langere* verbindingen gaat. Dit suggereert dat kleinere kerkgenootschappen succesvoller zijn in het aangaan van een verbinding met ex-gedetineerden dan de grotere. Wellicht houdt dit verband met het feit dat deze kleine kerken verhoudingsgewijs

veel vaker Kerk met Stip zijn dan de rooms-katholieke, protestantse (PKN) en oecumenische kerken samen (in 2016 resp. 41% en 59% van de 81 Kerken met Stip), in vergelijking met ledentallen van deze kerken (in 2010 resp. 8% en 92%).⁴⁷ De andere helft van de verbindingen bij de grote denominaties (RKK en PKN) betreft juist vaker tijdelijke dan langere verbindingen (resp. 57% en 43%). Bovendien melden PKN vrijwilligers verhoudingsgewijs iets vaker dan rooms-katholieke dat er sprake is van een verbinding (resp. 37,5% en 33%).⁴⁸

Waar de verbinding *tijdelijk* was, geeft bijna de helft van de vrijwilliger respondenten aan daarvoor geen reden te weten. De ruime andere helft geeft drie soorten antwoorden: 1. De vrijwilligers zijn gestopt omdat de PI of het Huis van Bewaring is gesloten. Iemand schrijft: '25 jaar vrijwilliger geweest, ik wil niet ergens anders heen; 78 jaar oud, het is mooi geweest'. 2. De ex-gedetineerde verdwijnt uit beeld, bijvoorbeeld door verhuizing. Iemand schrijft: 'doelgroep is niet stabiel in relaties en commitments'. Een ander merkt op: 'de pastorant is na een tijdje zijn eigen weg gegaan'. 3. Enkele respondenten verstaan de vraag anders en betrekken de verbinding op de vrijwilliger en de coördinator. Dat is te merken aan antwoorden als: 'we zijn voldoende op de hoogte'. Of: 'geen ex-gedetineerde bekend in de gemeente en ook geen vraag van hen'. Kortom: voor zover de vrijwilligers oorzaken noemen voor het beëindigen van de verbinding, gaat het om externe factoren zoals sluiting van een PI of uit beeld raken van de ex-gedetineerde. Zij noemen geen factoren die met de Kerk met Stip te maken hebben.

Dat ligt iets anders bij de vraag waarom er in de bijna 40% van de gevallen *geen* verbinding tot stand kwam. Daarop antwoordt 55% van de vrijwilligers dat niet te weten. De overige 45% geeft vooral twee soorten antwoorden. 1. Dat ligt aan de ex-gedetineerde: die heeft er geen behoefte aan; die reageert niet op contactafspraken; die zijn erg op zichzelf. 2. Dat ligt aan de kerkgemeente: 'kerkelijke cultuur staat te ver af van de levensbeleving en ervaring van de doelgroep'; 'er is niet direct iets passends in de gemeenteactiviteiten waar ze zich snel thuis voelen'; er is geen contact meer met de direct betrokkenen vanuit de gevangenis en de gemeente heeft nu andere keuzes gemaakt. Een respondent laat het in het midden: 'niet nodig geweest'. De factoren die hier genoemd worden, komen neer op het ontbreken van een aansluiting tussen de doelgroep en de kerk, zowel wat betreft de kerkelijke cultuur als de aangeboden activiteiten. Daardoor voelen ex-gedetineerden zich niet thuis (zie hoofdstuk 2.3). Een respondent verbindt de beide aspecten: de gedetineerden zijn erg op zichzelf en de gemeente heeft daarvoor geen passende activiteit en concludeert: 'persoonlijke begeleiding blijft daarom langer noodzakelijk dan je zou wensen'. Daarmee suggereert de respondent dat er een mismatch is tussen de verwachtingen van beide kanten en dat de begeleiding dus meer vraagt dan de kerkgemeente had verwacht of aankan. De oplossing wordt gezocht in meer begeleiding en niet in veranderingen in de kerkgemeente.

Kortom: er is bij respondenten van de lokale Kerken met Stip veel onbekendheid rond de vraag waarom verbindingen niet tot stand komen of tijdelijk zijn. Juist op dit punt zouden deze kerken kunnen leren wat er verbeterd kan worden. Bovendien worden vooral externe factoren genoemd voor het ontbreken of beëindigen van verbindingen: het ligt aan anderen. De reflectiegroep merkt hierbij op dat dit een manier kan zijn om om te gaan met de teleurstelling die vrijwilligers ervaren als iemand plotseling uit beeld verdwijnt. Dat kan pijn doen. Daarachter zit de vooronderstelling dat een verbinding levenslang is. Het verlaten worden door de ex-gedetineerde roept bij de KmS vrijwilligers de vraag op of zij iets fout hebben gedaan; of dat de ex-gedetineerde is teruggevallen in oude gedragspatronen. Veelal beseffen vrijwilligers onvoldoende dat dit gedrag deel is van de problematiek van mensen aan de 'rafelrand' van de samenleving (met de bijkomende pathologie en hechtingsproblematiek), maar ook eigen is aan het meer flexibele karakter van bindingen in de samenleving. Daarbij past eerder het beeld van de kerk als herberg dan

---

⁴⁷ Cijfers op basis van het KASKI overzicht in 2010 en van cijfers van de kleinere kerkgenootschappen zelf, zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Religie_in_Nederland#Statistieken: ledenregistratie. Geraadpleegd 10-08-2020.

⁴⁸ In absolute getallen is het verschil groter (resp. 6 en 1), maar het aantal PKN justitiepastores dat een verbinding meldt is ook ruim 5 keer zo groot (resp. 16 en 3).

als instituut. De beide aspecten van onbekendheid en het toeschrijven aan externe factoren roepen de vraag op of lokale Kerken met Stip wel voldoende lerende kerken zijn.⁴⁹ Daarmee zijn meteen enkele aandachtspunten gesignaleerd voor de informatie en begeleiding door de coördinator:

- hoe te leren van ontbrekende of tijdelijke verbindingen?
- hoe de aansluiting te bevorderen qua cultuur en activiteiten?
- hoe de verwachtingen beter af te stemmen (niet denken dat een ex-gedetineerde jarenlang kerklid blijft, eenmalige opvang is ook belangrijk)?
- hoe de begeleiding van ex-gedetineerden te verbeteren?

De tweede vraag over de verbinding betreft de *inhoud* daarvan. In drie van de tien gevallen gaat het om contact met een vrijwilliger of een maatje. Daarin komen de antwoorden van de vrijwilligers en de justitiepastores overeen. Vrijwilligers noemen het contact met een voorganger (dominee of pastoor) veel vaker dan justitiepastores (resp. 25% en 14%). Anderzijds noemen zij deelname aan een kerkdienst half zo vaak als de justitiepastores (resp. 15% en 29%). Dat geldt ook voor deelname aan andere activiteiten van de kerkgemeente of parochie (resp. 15% en 29%). Bij die andere activiteiten worden met name maaltijden, een Alphacursus of vrijwilligerswerk genoemd. Een deel van de vrijwilliger-respondenten weet het niet (15%). Dat komt deels doordat zij ook niet weten of er wel een verbinding tot stand is gekomen en waar er wel een verbinding tot stand kwam, verliep het contact met de coördinator via anderen. Op basis van deze antwoorden schatten we dat het in ongeveer de helft van de verbindingen vooral gaat om individuele contacten (met vrijwilliger of pastor), in ongeveer een kwart om deelname aan kerkdiensten en eveneens ongeveer een kwart om groepsactiviteiten van de kerkgemeente, met name diaconale activiteiten.⁵⁰ Opvallend is wel het verschil in perceptie tussen vrijwilligers en justitiepastores ten aanzien van contacten met een voorganger en de deelname aan kerkdiensten.

Naast de verbinding met een kerkgemeente of parochie leidt het contact met de coördinator volgens de vrijwilligers en de justitiepastores zelden tot *andere verbindingen* van de (ex-)gedetineerde met personen of hulpverlenende instanties. Ze antwoorden met nee (resp. 43% en 42%) of ze weten het niet (resp. 49% en 33%). De uitzonderingen betreffen de verbinding met een andere kerkelijke gemeente, het contact met de voedselbank en de schuldsanering, of het contact met het zorgteam, waarbij de coördinator een bijdrage had in de medische behandeling en huisvesting van de ex-gedetineerde. Een vrijwilliger noemt het contact met een justitiepastor. Gelet op de complexiteit van de problematiek van veel ex-gedetineerden, roept dit de vraag op of afstemming met andere hulpverlenende personen of instanties niet meer aandacht zou moeten krijgen in de voorlichting en de bemiddeling door de coördinator. Overigens bevestigen de reacties de analyse van Rooze en Vester dat er wat samenwerking betreft nog veel te winnen is in de nazorg (zie hoofdstuk 2.1).

4.6 Waardering

De vraag is nu hoe de vrijwilligers en justitiepastores de genoemde resultaten van het contact met de coördinator waarderen. Deze waardering is hoog. Ruim twee derde van de vrijwilligers en de justitiepastores geeft aan tevreden (resp. 52% en 42%) tot zeer tevreden te zijn (resp. 19% en 25%). Ongeveer 30% is gemiddeld tevreden (resp. 26% en 33%). De redenen die de vrijwilligers noemen voor de tevredenheid

---

⁴⁹ Over het belang van een lerende kerk zijn, zie: De Vries, 'Samenleven in geschonken vrijheid'. Vgl. dez., 'Verbinding versterken', <https://kerkenmetstip.nl/wp-content/uploads/2018/01/2017-R.J.-de-Vries-Verbinding-versterken.pdf>.

⁵⁰ Deze schatting komt globaal overeen met de nazorgactiviteiten die de vrijwilligers eerder noemden in verband met het functioneren van hun Kerk met Stip. De schatting wordt bevestigd door eerder onderzoek onder PKN Kerken met Stip, zie: De Vries, 'Grenzen zwischen Kirche und Gefängnis seelsorglich überschreiten', 72-73: 37% diaconale activiteiten, 27% pastorale activiteiten (meestal door pastor), 27% bijwonen vieringen, onbekend aantal contacten met vrijwilligers.

hebben niet zozeer betrekking op het resultaat van de verbinding, als wel op twee andere factoren:

- *De inzet van de coördinator (haar houding en belangstelling, de ruimte voor feedback en overleg, de adequate ondersteuning, de betrokkenheid, passie en professionaliteit, de zorgvuldigheid en de duidelijkheid)*
- *De uitkomst van het contact met haar (antwoord op mijn vraag gekregen, voldoende informatie, goed gesprek gehad, we weten haar zo nodig te vinden).*

Of het contact ook leidt tot verbinding met een ex-gedetineerde wordt nauwelijks genoemd en in enkele gevallen gerelativeerd: 'het signaal dat er mensen zijn die om een ex-gedetineerde geven is sowieso van belang. Ook als iemand later een eigen weg kiest'; of: de coördinator 'weet al haar ingangen te benutten [...] Wat de uiteindelijke uitwerking zal zijn, hangt van allerlei andere factoren af'.

De justitiepastores noemen drie redenen voor de tevredenheid:

- *Het contact met de coördinator over de bemiddeling (het contact over de gedetineerde, de praktische aanpak en zorgvuldigheid, resultaatgerichtheid)*
- *Het resultaat van de bemiddeling (de bemiddeling was zeer goed, ze bereikte resultaat). Enkele justitiepastores maken daarbij de relativerende opmerking dat ze geen zicht hebben op het vervolgtraject: in welke mate een ex-gedetineerde ook echt thuis komt in een kerkgemeente of parochie dan wel wat er verder met iemand gebeurt.*
- *De zorg voor de gedetineerde (verschafft duidelijkheid aan gevangene, het vooropstellen van de mens).*

Redenen voor de gemiddelde tevredenheid zijn enerzijds de aard of inhoud van het contact met de coördinator en anderzijds het ontbreken van resultaat. Bij het contact gaat het bijvoorbeeld om een justitiepastor bij wie het contact goed was, maar had de tevredenheid geen betrekking op het verbinding leggen met een Kerk met Stip. Bij enkele vrijwilligers was het contact slechts informeel, niet bedoeld om in actie te komen; of het contact vond plaats tijdens de landelijke ontmoetingsdag waarbij het moeilijk is om in te spelen op de plaatselijke situatie van vrijwilligers. Bij het resultaat meldt een justitiepastor grote tevredenheid over het werk van de coördinator, maar grote onvrede over de oorspronkelijke kerkgemeente. Vrijwilligers betreuren het niet tot stand komen of beëindigen van een contact met (ex-)gedetineerden ('er zijn geen verwijzingen gekomen'; 'ex-gedetineerde is teruggevallen in oud gedrag'). Een enkeling (3%) is daarover uitgesproken ontevreden. Iemand schrijft: 'de man is zelf afgehaakt, lastig om het contact vast te houden ondanks vele pogingen'. Ook hier valt weer op dat de vrijwilligers externe factoren noemen.

Kortom: de waardering voor het resultaat van het contact met de coördinator is hoog, maar dat lijkt meer te maken te hebben met de relatiegerichte dan met de taakgerichte aspecten van het contact. Bij de vrijwilligers is het contact met de coördinator belangrijker dan de vraag of dit tot verbinding leidt. Deze indruk bevestigt de eerdere waarneming rond de geringe aandacht voor het bemiddelen (zie hoofdstuk 4.4 onder punt3). Bij de justitiepastores gaan de waardering voor het contact en de gerichtheid op de verbinding meer samen en is ook de aandacht voor de gedetineerde belangrijk. Dat sluit aan bij hun visie op nazorg (zie hieronder). Of er ook werkelijk een verbinding tot stand komt, is wel belangrijk, maar lijkt niet van invloed op hun waardering.

De gerichtheid op de verbinding en tegelijk de geringe invloed daarvan op de waardering kan ook te maken hebben met de opvatting van de justitiepastor of de nazorg een onderdeel van diens takenpakket is. Bijna vier van de tien van de respondenten is niet bezig met de nazorg, omdat ze het niet tot hun takenpakket vinden horen (20%) of dat wel vinden, maar er geen tijd aan besteden (18%). Dat kan mede verklaren waarom twee derde van de justitiepastores geen contact heeft gehad met de coördinator. Tegelijk zien we dat zes van de tien justitiepastores nazorg wel bij het takenpakket vinden horen, terwijl bijna de helft van hen dat niet verbindt met een contact met de coördinator. Kortom: de visie op nazorg biedt een gedeeltelijke verklaring voor het feit dat twee derde van de justitiepastores geen contact zoekt met de coördinator, maar is niet het hele verhaal. Daarnaast zagen we dat onbekendheid een rol speelt.

Overigens spelen bij 85% van de responderende justitiepastores religieuze of theologische overwegingen een rol bij hun opvatting over de nazorg. De meest gekozen overweging daarbij (ruim een derde) is dat de verbinding met een geloofsgemeenschap bijdraagt aan het herstel van gevangenen. Daarnaast kiest ruim een kwart voor diaconale overwegingen als het helpen van de naaste in nood of het bieden van praktische hulp vanuit de kerk. Een kleiner aantal (17%) kiest uitspraken over de theologische, hermeneutische of spirituele relevantie van de ontmoeting met gevangenen en hun verhalen en ervaringen (vindplaats van theologie, spiritualiteit, nieuw verstaan van Bijbel en traditie). Anderen noemen nazorg als bijbelse opdracht, de heilzame werking van gelovig gemotiveerde aandacht, het belang van de wisselwerking (pastorale nazorg is goed voor het herstel van de gedetineerde, maar is ook verrijkend voor de kerk buiten de muren), of vinden meerdere uitspraken van toepassing. We zien dus dat ook voor de justitiepastores het belang van de geloofsgemeenschap voor het herstel van de gevangenen de belangrijkste theologische overweging is voor de nazorg. En ook dat de justitiepastores wijzen op het belang van de wisselwerking.

4.7 Overige opmerkingen

Aan het eind van de vragenlijst is de respondenten ruimte gegeven voor andere opmerkingen en suggesties over vier aspecten: 1. het contact met de coördinator, 2. de kerkelijke nazorg aan ex-gedetineerden, 3. het bestuur van de vereniging Kerken met Stip, en 4. het onderzoek. Het aantal respondenten is hier bij de vrijwilligers lager (N=45). Bij de verschillende vragen geeft ongeveer 85% van beide groepen respondenten aan geen opmerkingen of suggesties te hebben. Daarop zijn twee uitzonderingen: een derde van de vrijwilliger respondenten heeft opmerkingen over de kerkelijke nazorg aan ex-gedetineerden; en ruim een derde van de respondenten onder de justitiepastores heeft suggesties voor het werk van de coördinator.

1. Coördinator

Over het contact met de coördinator noemen de vrijwilligers nog enkele andere ervaringen: iemand is door haar ingeschakeld bij het vervoer van familieleden naar de PI. Een ander maakt dankbaar gebruik van het aanbod op de jaarlijkse ontmoetingsdag van Kerken met Stip of van de adviezen van de coördinator. Daarnaast geven de vrijwilligers een aantal suggesties voor haar werk:

- *Meer instructies of informatiemateriaal voor nieuwe maatjes*
- *Af en toe een cursus voor Kerk met Stip vrijwilligers. Iemand anders noemt dat een 'realistische training van vrijwilligers'*
- *Samen met andere professionals (b.v. straatpastores of het Leger des Heils) meer aandacht besteden aan plekken waar ex-gedetineerden thuis kunnen komen en met het oog daarop welwillende gemeentes toerusten 'voor de ontvangst van bijzondere mensen, die niet zomaar in elke organisatie passen'.*

Deze ervaringen en suggesties hebben betrekking op de taken en werkzaamheden van de coördinator. Dat geldt ook voor twee andere suggesties waarin enige kritiek wordt geuit op de rol van de coördinator in verband met de keuze van het bestuur van Kerken met Stip om mensen met een psychische aandoening op te vangen via het project *My Home*.

- *Iemand schrijft: 'de coördinator is in mijn ogen te ver afgedwaald van de oorspronkelijke doelen van Kerk met Stip'. Deze respondent meent dat hen gevraagd wordt de concurrentie aan te gaan met professionele organisaties en vindt dat onjuist. Kerken hebben een andere taak en andere kwaliteiten dan de gemeente, woningcorporatie of schuldhulpverlening. 'Ik hoop dat KmS terugkeert naar haar oorspronkelijke doelstelling'.*
- *Een andere respondent is iets neutraler en merkt op dat als een keuze gemaakt wordt richting mensen met een psychische aandoening, het wel zaak is de vrijwilligers daarin te scholen.*

Het is deze respondenten kennelijk niet bekend hoe het *My Home* project is georganiseerd en hoe dit zich verhoudt tot de opvang van ex-gedetineerden. Evenmin is bekend dat die scholing en coaching door

professionals in zulke gevallen al plaats vindt.⁵¹ Dat roept vragen op over de communicatie rond het project *My Home* naar de achterban van Kerken met Stip.

Ook de justitiepastores noemen enkele andere ervaringen, maar een derde van hen draagt suggesties aan voor de coördinator. De suggesties hebben betrekking op a) haar relatie met de kerken (ruim 40%), b) de relatie met de justitiepastores (ruim 30%) en c) haar plaats in de PI's (ca. 25%).

a) In relatie met de kerken gaat het om richting de kerken en om acties richting gevangenen:

- *In kerkgemeenten het accent verleggen van opvang van gedetineerden naar bewustwording van gemeentelieden, want voor de opvang zijn andere kerken beter geschikt.*
- *Voorgangers bezoeken en bevragen op hun verbinding en inzetmogelijkheden voor nazorg en diaconale presentie.*
- *Het netwerk van KmS-kerken of KmS-achtige kerken zo groot en divers mogelijk maken.*
- *Contactgegevens van buitenlandse kerkgemeenten in kaart brengen.*
- *Kerken met Stip stimuleren tot actieve bijdrage in de PI via kerkvrijwilligers, bijvoorbeeld via een werkbezoek ten behoeve van meer verbinding.*

b) Suggesties met betrekking tot de justitiepastores betreffen vooral promotieactiviteiten:

- *'Ik heb niet helder wat de taken zijn'.*
- *Zichzelf meer bekend maken, het werk van KmS concreet maken door berichten van best practices te versturen*
- *Contact opnemen en houden met de desbetreffende justitiepastor*
- *Een justitiepredikant vrijstellen voor dit werk b.v. via een pioniersplek*
- *'Ik wist niet dat de coördinator beschikbaar is voor een breder aspect van nazorg, waaronder huisvesting, maatjes, inzorg, ondanks de intensieve samenwerking met haar'. De voorlichting over haar profiel kan verbeterd worden.*

De andere opmerkingen gaan over de taak van de justitiepastor zelf of over de kerken:

- *Mijn bemoeienis houdt op bij de gevangenispoort*
- *Ik geef regelmatig adressen van andere kerkelijke organisaties ter plaatse mee*
- *Het is soms moeilijk voor gemeentes om met ex-gedetineerden om te gaan vanwege onzekerheid, gebrek aan kennis of vooroordelen. 'Ik heb echter nog altijd de hoop dat de kerk aanspreekbaar zal zijn'.*

c) Bij de PI's gaat het om promotie en profilering:

- *fysieke presentie in de PI*
- *actief PR materiaal 'rondstrooien'*
- *vanwege de 'concurrentie' met vrij rondlopende vergelijkbare 'rollen' een andere positionering van de coördinator in de PI: niet afhankelijk van de justitiepastor, maar als consulente die rechtsreeks door gedetineerden benaderd kan worden.*

2. Kerkelijke nazorg

Over de kerkelijke nazorg aan (ex-)gedetineerden geven de vrijwilligers ongeveer twee keer zoveel reacties als bij de andere vragen om opmerkingen en suggesties. De reacties zijn ook langer dan gebruikelijk in deze vragenlijst. De respondenten schrijven kennelijk aan het eind nog iets op wat voor hen belangrijk is, soms herhalen ze een eerder gemaakte opmerking. Alle opmerkingen veronderstellen dat de verbinding tussen kerk en ex-gedetineerde niet of nauwelijks tot stand komt. Een deel ziet de oorzaak daarvoor in de kerken. Dat nuanceert enigszins het eerdere beeld dat de vrijwilligers vooral externe factoren noemen.

---

⁵¹ Zie: Jan Eerbeek, 'De samenleving helpt mensen die zichzelf niet redden', *Het Goede Leven* 20 september 2019. <https://www.hetgoedeleven.nl/artikelen/de-samenleving-helpt-mensen-die-zichzelf-niet-redden>. Geraadpleegd 11-08-2020.

- *Er is geen geschikt aanbod*
- *De aandacht vanuit de kerk is slecht*
- *Het profiel van de kerk (vergrijsd, goedwillend, traditioneel) sluit niet aan bij wat ex-gedetineerden zoeken*
- *De kerk is niet toegerust voor het contact met mensen aan de rafelrand.*

Een ander deel ziet de begeleiding als verklaring:

- *Er is een warme overdracht nodig en daarvoor is meer overleg nodig met de justitiepastores en moet het contact al gelegd worden voor het ontslag uit de PI*
- *Justitiepastores doen vrijwel geen aanvraag*
- *Niet streven naar integratie (dat is 'echt lastig'), maar binnen de kerk speciale plekken organiseren met bijzondere activiteiten (gespreksgroepen voor kwetsbare mensen, maaltijden) en professioneel en intensief pastoraat, maar dat vraagt flinke investeringen*
- *Het vraagt van begeleiders een bijzondere houding met veel geduld om naast de ex-gedetineerden te gaan staan.*

En dan is er nog een kleiner deel dat de doelgroep noemt als verklaring:

- *Onder gedetineerden lijkt geen behoefte te zijn aan contact*
- *Het is lastig om ex-gedetineerden op het spoor te komen die contact willen met een kerk.*

In een opmerking klinkt ook iets van onmacht door: deze respondent is benieuwd naar *best practices* van daadwerkelijke contacten tussen een ex-gedetineerde en een Kerk met Stip. Kennelijk kent deze vrijwilliger geen voorbeelden van een succesvolle verbinding.

3. Bestuur Kerken met Stip

Naast enkele vrijwilligers draagt een kwart van de respondenten onder de justitiepastores suggesties aan voor het bestuur van Kerken met Stip. Een deel van hen verwijst daarbij naar de hiervoor genoemde thema's voor de coördinator. De overige suggesties noemen:

- *Samenwerking. In overleg gaan met andere maatschappelijk betrokken organisaties (bijvoorbeeld besturen van het straatpastoraat) om te komen tot een gezamenlijke aanpak.*
- *Het belang van het werk. Kerkvrijwilligers zijn van betekenis voor het functioneren van een KmS; meer aandacht voor de toerusting van kerkvrijwilligers en de problemen waar kerken mee worstelen rond werven en inzetten van kerkvrijwilligers*
- *Volhouden. Een oproep aan het bestuur om vol te houden met het zoeken naar kerkgemeenten om ex-gedetineerden aandacht te geven: 'ga zo door!'*
- *Herpositionering. Vanwege de ontwikkelingen bij DJI komt het justitiepastoraat steeds vaker op een zijspoor als niet bekend of irrelevant. Daarom: 'de nazorg moet zichzelf opnieuw uitvinden'. Daarnaast de oproep om het vak van pastorale nazorg meer serieus te nemen, bijvoorbeeld door een pioniersplek mogelijk te maken*
- *Informatie. Gewezen wordt op de onbekendheid met het bestaan van het bestuur en de samenstelling ervan.*

4. Onderzoek

Enkele reacties wijzen op een aantal beperkingen van het onderzoek. Bij de vrijwilligers geven enkele respondenten aan dat de vragen niet aansluiten bij hun situatie. Ze hebben geen contact met of zijn geen vrijwilliger bij Kerken met Stip of hebben geen contact met de doelgroep. Anderen wijzen er terecht op dat de vragen vooral over de coördinator gaan en te weinig over de factoren die van belang zijn bij de band tussen een maatje en een ex-gedetineerde. Een justitiepastor wijst daarnaast nog het feit dat justitie verbiedt om contact te onderhouden met ex-gevangenen op straffe van mogelijke disciplinaire maatregelen. Deze respondent verzoekt daarmee rekening te houden in het onderzoeksverslag.

Kortom: de overige opmerkingen onderstrepen het belang van Kerken met Stip, maar wijzen tegelijk op de beperkingen en grenzen daarvan. Voor het eerste moet het netwerk van KmS worden uitgebreid en diverser samengesteld worden, is het wenselijk dat de coördinator enerzijds kerken stimuleert tot inzet

in de PI en anderzijds meer bekendheid krijgt bij justitiepastores en in de PI's (informatie, fysieke presentie) en daar wellicht een meer zelfstandige positie (consulent) inneemt. Ook zouden justitiepasstores een grotere rol kunnen spelen bij de warme overdracht. Voor het tweede wordt gewezen op het ontbreken van een goede aansluiting bij de doelgroep wat betreft het aanbod, de geringe aandacht en het profiel van de kerken. De coördinator en het bestuur van KmS moeten meer aandacht geven aan de vragen van vrijwilligers en de problemen waar kerken mee worstelen, en ook aan informatie, training en goede voorbeelden. Daarom pleiten sommigen voor meer samenwerking met andere organisaties om geschikte opvangplekken te zoeken voor de doelgroep, omdat kerken daarvoor meestal niet toegerust zijn. De aandacht zou meer gericht moeten worden op bewustwording dan op werving, meer op het organiseren van speciale plekken dan op integreren in de kerkgemeente. Bovendien zouden voorgangers meer benaderd en betrokken moeten worden. Het omgaan met de doelgroep vereist een bijzondere professionaliteit (zie hoofdstuk 2.4, theologische vraag 3).

4.8 Conclusies

We vatten eerst de resultaten uit de vragenlijsten samen en trekken vervolgens conclusies met betrekking tot de onderzoeksvraag: wat zijn de bevorderende en belemmerende factoren in het werk van de coördinator om verbindingen tot stand te brengen tussen een ex-gedetineerde en een geloofsgemeenschap, en wat zijn de effecten voor de langere of tijdelijke verbindingen? En welke rol speelt de religieuze dimensie daarbij?

1. *Samenvatting*

De lokale Kerken met Stip zijn vaker actief binnen de muren van de PI's dan erbuiten. Bij ruim vier van de tien is de inzet gericht op de nazorg. Hoewel de bekendheid met het werk van de coördinator onder de responderende vrijwilligers groot en onder de justitiepastores redelijk is, heeft ongeveer de helft van hen daadwerkelijk contact met haar gehad in de afgelopen vier jaar. Dat heeft in vier op de tien contacten geleid tot een verbinding tussen een (ex-)gedetineerde en een geloofsgemeenschap, voor de helft een langer durend contact en voor de helft een tijdelijk contact. Vooral de kleinere kerkgenootschappen zijn hierin succesvol. Contacten met de rooms-katholieke parochies en PKN gemeenten lijken vaker te leiden tot tijdelijke dan tot langer durende verbindingen. Contacten met andere personen of hulpverlenende instanties zijn een uitzondering, wat wijst op geringe aandacht voor samenwerking.

De coördinatie door de DP is gebaat bij het contact opnemen door de justitiepastor. Dat velen dat niet doen heeft enerzijds te maken met de onbekendheid met haar werk en anderzijds met het feit dat vier op de tien justitiepastores niet bezig zijn met de nazorg. Het werk van de coördinator wordt hoog gewaardeerd en dat geldt ook voor de resultaten van haar werk, zij het dat daarbij vooral de relatiegerichte aspecten genoemd worden.

Bij de verbindingen met geloofsgemeenschappen gaat het in de helft van de gevallen om individuele contacten (vrijwilligers en voorgangers), in een kwart van de gevallen om deelname aan kerkdiensten en eveneens een kwart om groepsactiviteiten, met name maaltijden. Een kwart van de respondenten weet niet of er een verbinding tot stand is gekomen. Waarom de verbinding niet tot stand komt of weer wordt afgebroken, is bij ongeveer de helft van de vrijwilliger respondenten onbekend. Dat suggereert dat veel Kerken met Stip niet gericht zijn op leren van zulke ervaringen. Anderen noemen vier redenen: vrijwilligers die stoppen; ex-gedetineerden die uit beeld verdwijnen of geen behoefte hebben; het niet aansluiten van het aanbod en profiel van de Kerk met Stip bij de vraag van de ex-gedetineerde. Verbinding vraagt om een langere persoonlijke begeleiding; en om voldoende informatie en toerusting voor vrijwilligers of voor de kerkelijke gemeente of parochie.

2. *Bevorderende factoren*

• Bekendheid met de persoon en het werk van de coördinator leidt vaker tot contact en dan ook tot		• meerdere contacten. • Aan die bekendheid draagt het meewerken aan

vieringen en de fysieke aanwezigheid van de coördinator in de PI en in contacten met gedetineerden in sterke mate bij, vooral door haar persoonlijke en deskundige presentatie.

- Dat geldt ook voor het belang van persoonlijke gesprekken met vrijwilligers tijdens andere bijeenkomsten zoals de jaarlijkse ontmoetingsdag van KmS of voorlichtings- en trainingsbijeenkomsten.
- De persoonlijke betrokkenheid en de professionele vaardigheden (vakkelijk, communicatief, coöperatief en pastoraal) dragen bij aan de grote tevredenheid over de contacten met de coördinator, zowel bij de vrijwilligers als bij de justitiepastores in hun rol van verwijzers.
- De coördinator voorziet in de behoefte van vrijwilligers aan informatie en advies over het functioneren als Kerk met Stip.
- De vraag van justitiepastores om bemiddeling bij hulp en verbinding brengt contact met de coördinator tot stand en zet het proces van bemiddeling

richting geloofsgemeenschappen in beweging.

- Wellicht draagt de toename aan koppelingen bij aan de toename van aanvragen om Kerk met Stip te worden.
- De kerkelijke betrokkenheid van zowel de vrijwilligers en de justitiepastores als de coördinator maakt dat zij goed op de hoogte zijn van de mogelijkheden en beperkingen van kerkgemeenten en parochies. Dat draagt bij aan het vinden van passende verbindingen.
- Geloofsovertuigingen motiveren vrijwilligers en justitiepastores om zich in te zetten voor de nazorg. Dat betreft in het bijzonder de overtuiging dat de geloofsgemeenschap bijdraagt aan het herstel van gevangenen en de overtuiging dat er een wisselwerking is tussen de inzet voor ex-gedetineerden en hun betekenis voor de geloofsgemeenschap. Bij vrijwilligers kan dat ook bijdragen aan een nieuw geloofsverstaan.

3. Belemmerende factoren

- De onbekendheid met de coördinator bij een groot deel van de justitiepastores als een van de factoren waardoor twee derde van hen geen contact heeft met de coördinator en geen beroep op haar doet.
- De opvatting bij 40% van de justitiepastores over nazorg, waardoor zij daaraan geen tijd besteden. Dat is ook een factor waarom zij geen contact zoeken met de coördinator.
- In relatie met de vorige twee punten: de afhankelijkheid van de coördinator van de justitiepastores als belangrijkste verwijzers.
- De presentatie van en informatie over het werk van de coördinator bij de justitiepastores is onvoldoende verspreid of opgenomen.
- Zowel de onbekendheid bij een kwart van de respondenten met het vervolg van de verbinding tussen een ex-gedetineerde en een geloofsgemeenschap, terwijl men wel contact heeft met de coördinator, als de onbekendheid bij de helft van de respondenten met de redenen voor het niet tot stand komen van verbindingen of het beëindigen daarvan, suggereert een gebrek aan communicatie over de effecten van de coördinatie. Dat belemmert de mogelijkheid om hiervan te leren en naar verbeteringen te zoeken.
- De neiging van Kerken met Stip om externe factoren aan te wijzen als verklaring voor het ontbreken of afbreken van een verbinding belemmert een goede evaluatie en het verbeteren van de aansluiting met de doelgroep.
- Het gebrek aan kennis bij de Kerken met Stip over hoe in contact te komen met ex-gedetineerden belemmert het tot stand komen en onderhouden van verbindingen.
- De organisatorische zwakte van de vrijwilligers van de Kerken met Stip bemoeilijkt de uitvoering van de nazorg.
- De mismatch in verwachtingen tussen ex-gedetineerden en Kerken met Stip.
- Kerken met Stip lijken onvoldoende lerende kerken te zijn
- De persoonlijke kracht van de coördinator lijkt tegelijk haar professionele zwakte te zijn wat betreft het bewaken van grenzen.
- De geringe samenwerking met of verwijzing naar andere hulpverlenende instanties of personen in vervolg op het contact met de coördinator beperkt wellicht de ondersteuning van ex-gedetineerden.

4. *Religieuze dimensie*

Vrijwilligers van Kerken met Stip en justitiepastores zijn in hoge mate kerkelijk betrokken. De vrijwilligers zijn vooral intrinsiek gemotiveerd en daarbij speelt in driekwart van de gevallen een geloofsmotief een rol. Bij beide groepen respondenten speelt in het contact met (ex-)gedetineerden de levensbeschouwelijke dimensie een rol, met name het belang van de geloofsgemeenschap voor het herstel, de opdracht tot naastenliefde en vooral bij de vrijwilligers de ontdekking van een nieuw geloofsverstaan.

De verbinding met (ex-)gedetineerden krijgt concreet gestalte in activiteiten met een religieuze dimensie. Het betreft individuele contacten rond hulp, pastorale gesprekken, deelname aan kerkdiensten en aan groepsactiviteiten van de kerkgemeente of parochie.

Uit de vragenlijsten wordt niet duidelijk in hoeverre de religieuze dimensie een rol speelt in het contact tussen de coördinator en de vrijwilliger of de justitiepastor. Naar deze inhoudelijke kant is ook niet gevraagd. In de waardering van de respondenten voor het werk van de coördinator zijn wel aanwijzingen te zien dat de geloofsmotivatie een rol speelt in haar werk. Die motivatie lijkt een rol te spelen in de passie, inzet en gedrevenheid voor het werk en in de bewogenheid met de doelgroep. Ook de waardering voor de pastorale vaardigheid wijst op de religieuze dimensie in de zin van praktisch-theologische kennis en competenties. Tot slot wijst ook het meewerken aan vieringen in de PI op de kerkelijke en liturgische betrokkenheid van de coördinator.

5. Resultaten casestudies

Om in beeld te krijgen wat de coördinator precies doet om een verbinding tot stand te brengen tussen een ex-gedetineerde en een Kerk met Stip of een andere kerk, zijn zes casestudies verzameld. Het doel daarvan is de processen, interventies, interacties en effecten te beschrijven en te evalueren met het oog op het tot stand komen van een duurzame verbinding. Daarbij wordt net als in hoofdstuk 4 (de vragenlijsten) een antwoord gezocht op de twee delen van de onderzoeksvraag: wat zijn de kenmerken van de manier waarop de coördinator haar coördinerende werkzaamheden vorm en inhoud geeft? En 2. wat zijn de kenmerken van de duur en de inhoud van de verbinding? Op basis van die kenmerken worden de bevorderende en belemmerende factoren in de coördinatie geïnventariseerd. Daarbij wordt expliciet gekeken naar de religieuze dimensie daarvan.

In dit hoofdstuk wordt eerst de werkwijze rond de casestudies weergegeven. Vervolgens wordt verslag gedaan van de resultaten van het onderzoek waarbij achtereenvolgens wordt ingegaan op enkele kenmerken van de casestudies, het contact met de coördinator, de interventies en werkzaamheden in die contacten, kenmerken van de verbindingen en tot slot een evaluatie van de vraag of en hoe de contacten bijdragen aan een duurzame verbinding, welke factoren daarbij een bevorderende of belemmerde factor zijn en welke rol de religieuze dimensie daarin speelt.

5.1 Werkwijze

Het werken met de casestudies was een proces dat twee jaar heeft geduurd, van het verzamelen van de cases tot het vaststellen van het eindverslag. In het onderzoeksplan was hiervoor driekwart jaar uitgetrokken, maar in de praktijk bleek de bespreking in de reflectiegroep en het plannen van de bijeenkomsten meer tijd te kosten, in 2020 ook door de uitbraak van de coronapandemie. De volgende stappen kunnen in dat proces onderscheiden worden.

1. De coördinator heeft in de periode van oktober 2018 tot augustus 2019 zes gevallen geselecteerd en daarvan een casestudy geschreven aan de hand van een format (zie bijlage).
2. Deze casestudies zijn in de periode van augustus 2019 tot juni 2020 in zes bijeenkomsten van een reflectiegroep besproken en van feedback voorzien. Van deze besprekingen heeft de onderzoeker als voorzitter een uitvoerig verslag gemaakt. In elke volgende vergadering werd het verslag door de reflectiegroep gecorrigeerd, aangevuld en vastgesteld. De reflectiegroep is in overleg met en op advies van het bestuur van de vereniging Kerken met Stip samengesteld uit de onderzoeker (voorzitter) en de coördinator, een vrijwilliger van een Kerk met Stip met ervaring in het kerkbestuur, justitie- en straatpastores met ervaring als gemeentepredikant en een ervaringsdeskundige wat betreft detentie.
3. De casestudies en de verslagen met de feedback zijn van juni tot augustus 2020 geanalyseerd en geïnterpreteerd door de onderzoeker en het verslag daarvan is (wegens corona) in conceptversie via email gedeeld met en van feedback voorzien door de coördinator en door de leden van de reflectiegroep.
4. De feedback is door de onderzoeker verwerkt in de eindversie van het verslag. Dit is in een bijeenkomst van de reflectiegroep besproken en vastgesteld.
5. Het onderzoeksverslag is voorgelegd aan het bestuur van Kerken met Stip en de hoofden van het room-katholieke en protestantse justitiepastoraat, met de mogelijkheid voor beide instanties om het verslag van commentaar te voorzien. Het commentaar is afzonderlijk opgenomen in het verslag (zie hoofdstuk 7).

5.2 Kenmerken casestudies

De selectie van de casestudies is gedaan door de coördinator in overleg met de onderzoeker. De criteria voor de selectie waren tweeledig: paradigmatisch wat betreft de werkwijze van de coördinator en representatief voor de doelgroep. Tijdens het werken aan de casus kwam er een derde kenmerk bij: elke casus

laat een bijzonder aspect zien van het werk van de coördinator.⁵²

1. *Paradigmatisch*

Bij het eerste kenmerk van *paradigmatische* casus was het uitgangspunt bij de selectie dat de variatie in het type contacten vertegenwoordigd zou zijn. De coördinator onderscheidt in haar werk vijf typen contact.⁵³

1. Korte eenmalige hulpvragen: adviesvragen, hulp bij doorverwijzing naar andere instanties, een luisterend oor voor een bepaald moment.
2. Hulpvragen door gedetineerden: bij zoeken naar werk, inkomen, huisvesting etc.. Soms meerdere contactmomenten.
3. Vragen om ondersteuning voor familieleden van gedetineerden.
4. Vervolgcontacten na lange tijd: mensen die weer contact zoeken.
5. Langer durende contacten waarbij een vertrouwensband is opgebouwd. Daarbij is intensieve begeleiding mogelijk, in samenwerking met andere hulpverleners.

In sommige casestudies spelen meerdere typen contact een rol, bijvoorbeeld een hulpvraag door een gedetineerde (2) die leidt tot ondersteuning voor familie (3), waarbij na afronding van het contact het familielid na langere tijd weer contact zoekt (4). Of een hulpvraag (2) die leidt tot langer durend contact met intensieve begeleiding (5).

2. *Representatief*

Bij het tweede kenmerk van de *representativiteit* blijkt de diverse samenstelling van de doelgroep, naast de overeenkomsten, zoals het gegeven dat het in alle gevallen gaat om het verzoek van een gedetineerde man. Wat de persoonskenmerken betreft, ligt in deze casestudies de gemiddelde leeftijd in de veertig en variëren de casussen van een dakloze dertiger tot een ondernemer van even in de zestig. Dit is ouder dan de gemiddelde leeftijd van gedetineerden, van wie volgens de cijfers van het CBS in 2018 bijna 60% tussen de 25 en 45 jaar was.⁵⁴ Het opleidingsniveau is in de meeste gevallen laag (LBO) of gemiddeld (MBO), maar in één geval hoog (WO). De leefsituatie is bij vier gedetineerden aanvankelijk alleenstaand, drie zijn gescheiden, van wie er één een nieuwe vriendin heeft. Een alleenstaande krijgt tijdens de langer durende begeleiding een vriendin. De woonsituatie is bij de ondernemer stabiel, maar in de vijf andere situaties problematisch of voorlopig. Twee zijn dakloos, één is in detentie, één woont in een Exodushuis, en bij één verandert de situatie gedurende het onderzoek: van een GGZ instelling, via detentie naar een verpleeghuis. De werksituatie is bij de helft werkloos of werkzoekend, verder is één persoon momenteel in detentie, één heeft een eigen bedrijf en één ander heeft werk gevonden, maar is op zoek naar ander werk. Kortom: de leefsituatie is bij veel ex-gedetineerden veranderlijk.

De kerkelijke betrokkenheid is bij twee van de zes onbekend, al heeft een van hen in detentie wel contact met een predikant. Bij drie van de vier anderen is de kerkelijke denominatie veranderlijk: twee werden van rooms-katholiek respectievelijk evangelisch en meervoudig religieus en één veranderde van Nederlands-hervormd naar rooms-katholiek. Eén persoon was nog steeds lid van de protestantse kerk waarin hij was opgevoed. Kortom: de religieuze dimensie speelt bij de doelgroep in de meeste gevallen een rol, maar is qua denominatie volop in beweging.

---

⁵² Over de verschillende criteria: M. Walton & J. Körver, 'Dutch Case Studies Project in Chaplaincy Care', *Health and Social Care Chaplaincy* 5.2 (2017), 257-280.261v.

⁵³ Zie bijvoorbeeld het Jaarverslag over 2019: <https://kerkenmetstip.nl/wp-content/uploads/2020/05/2019-Jaarverslag-Kerken-met-Stip.pdf>. Geraadpleegd 17-08-2020.

⁵⁴ <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82321NED/table?fromstatweb>. Geraadpleegd 24-08-2020

Bij enkele (ex-)gedetineerden zijn in de reflectiegroep ook de existentiële en levensbeschouwelijke kenmerken besproken, als onderdeel van het gebruikte format voor de casestudies. Daarbij relateerde de reflectiegroep het onderscheid dat in het format gemaakt wordt tussen genoemde kenmerken, omdat beide met elkaar verweven zijn. De volgende kenmerken werden bij de verschillende (ex-)gedetineerden waargenomen.

- Fysieke en psychische kwetsbaarheid. Bij enkele ex-gedetineerden speelt de kwetsbare, complexe fysieke, psychische, geestelijke, sociale en financiële situatie een rol. Meerdere psychische stoornissen worden genoemd, beperkte verstandelijke vermogens, middelengebruik (actueel of in het verleden), problematische biografie, soms met traumatische ervaringen. Dit is een bekend verschijnsel bij gedetineerden. Bij de intake is het voor de coördinator een belemmerende factor. Het is vaak lastig om een passend beeld van de situatie van de hulpvrager te krijgen, vooral als er geen warme overdracht is vanuit het justitiepastoraat of als de informatie van de justitiepastor summier is of gebrekkig of als de intake telefonisch gebeurt. Toch heeft de coördinator informatie nodig, namelijk om te bepalen welke rol zij moet kiezen en om te beoordelen of iemand veilig overgedragen kan worden aan een vrijwilliger van Kerken met Stip, welke competenties daarvoor nodig zijn en hoe er moet worden omgegaan met deze vertrouwelijke informatie. De reflectiegroep stelt vast dat de coördinator de vrijwilliger slechts informeert op basis van haar persoonlijke indruk. Daarbij heeft de vrijwilliger alleen die informatie nodig die van belang is om in te schatten of hij of zij bekwaam genoeg is voor de begeleiding dan wel of dit te zwaar is. De coördinator heeft een zorgtaak naar de vrijwilliger en dient in de gaten te houden of de vrijwilliger weet wat hij/zij doet en of hij/zij het aan kan.
- Erkenning van de menselijke waardigheid. Het betreft hier de behoefte om gehoord en gezien te worden, er te mogen zijn, je aanvaard te weten. Bij tenminste drie hulpvragers speelt hierbij een religieuze dimensie een rol. De een ervaart de erkenning in de evangelische kerkdienst, twee anderen in de pastorale gesprekken en het samen bidden met de coördinator in haar functie als diaconaal pastor.

In het *Handboek justitiepastoraat* noemen Eerbeek en Van Iersel de waardigheid van de mens als het eerste theologische kernthema in het justitiepastoraat en bespreken daarvan meerdere pastorale aspecten.⁵⁵ In het Kaski-onderzoek naar de sleutel zingeving in Exodushuizen stemmen veel ex-gedetineerden in met het belang van de eigenwaarde (zelfvertrouwen en zich een waardevol persoon voelen) voor de zingeving.⁵⁶

- Relatiebehoefte. Bij veel hulpvragers speelt eenzaamheid een rol, gekoppeld aan relatieproblemen (b.v. in de familie). Ook het meervoudige verblijf in ontheemdende plaatsen (b.v. een GGZ instelling, een PI, dakloosheid) is van invloed op deze behoefte. Daarbij komt de behoefte aan geborgenheid. De reflectiegroep merkte op dat deze factoren een rol kunnen hebben gespeeld bij een van de ex-gedetineerden, toen deze de verbinding met de lokale Kerk met Stip beëindigde omdat hij zich daar niet thuis voelde door het voor hem te hoge niveau van de preken. Hij bleek zich wel thuis te voelen in een evangelische gemeente, waar taal en liturgie uitstralen dat je aanvaard en geborgen bent. De religieuze dimensie wordt hier zichtbaar in de relatie met andere gelovigen.

In detentie hebben gedetineerden de waarde van de gemeenschap vaak ervaren in de activiteiten van het justitiepastoraat, waaronder de gespreksgroepen en de vieringen. Die geloofsgemeenschap is tegelijk een oefenplaats voor het leven in vrijheid, na de detentie.⁵⁷ Door die ervaringen verwachten ex-gedetineerden dat een Kerk met Stip in die relatiebehoefte kan voorzien. Het kerkgebouw heeft daarbij de functie om mensen samen te brengen. De ingang tot de geloofsgemeenschap is mede gebaseerd op de afwezigheid van oordelen. Dat vermindert stigma en beeldvorming en versterkt vertrouwen. Het vanzelfsprekende gevoel dat je welkom bent met je hele geschiedenis maakt

⁵⁵ A.D.M. van Iersel en J.D.W. Eerbeek (red.), *Handboek justitiepastoraat*. Budel: Damon 2009, 173-176.

⁵⁶ Kaski, *De invloed van de sleutel zingeving in Exodushuizen*. Rapport nr. 629. Nijmegen: Kaski 2013, 19.

⁵⁷ Van Iersel en Eerbeek, *Handboek justitiepastoraat*, 188-191.

dat je de verbinding als (ex-)gedetineerde durft aan te gaan. Dat bevordert ook het herstel van de identiteit (zie onder).

- Schuldgevoel en schaamte. Bij twee ex-gedetineerden uit zich dit in de behoefte goede dingen te doen. In de reflectiegroep wordt dit geduid als honger naar vergeving en als boetehonger: de behoefte om iets terug te doen. Dat kan bijdragen aan het herstel van de menselijke waardigheid. De religieuze dimensie heeft hier vooral een sociale component: iets doen voor anderen. Kerken met Stip kunnen hiervoor ruimte maken door de inbreng van een ex-gedetineerde te faciliteren en waar-deren.

Het Kaski onderzoek naar de sleutel zingeving in Exodushuizen laat zien dat spijt bij veel ex-gedetineerden een rol speelt en tot uiting komt in het gevoel verantwoordelijk te zijn voor het delict en in het proberen schade en leed te herstellen.⁵⁸

- Geloofsvragen. In de helft van de casestudies worden geloofsvragen expliciet genoemd als aanleiding voor het contact met de coördinator. In twee gevallen is dit volgens de justitiepastor de reden voor de verwijzing: de gedetineerde zoekt een maatje of een vrijwilliger van een lokale Kerk met Stip om hulp te krijgen bij geloofsvragen of bij geloofsverdieping. In het derde geval gaat het om de behoefte aan spiritualiteit, die gezocht en ervaren wordt in het samen met de diaconaal pastor bidden in een kapel. De religieuze dimensie betreft hier de inhoud van het geloof.

In de reflectiegroep wordt de geloofsvraag als aanleiding voor het opnemen van contact besproken en genuanceerd met het oog op de functie ervan. Hierbij wordt gewezen op drie aspecten. 1. Geloofsvragen zijn verweven met levensvragen en kunnen daarvan niet losgemaakt worden. 2. De functie van de geloofsvraag kan een vraag zijn naar betrouwbaarheid van de hulpverlener. 3. Een geloofsvraag kan een achterliggende hulpvraag verhullen, c.q. een andere hulpvraag kan verpakt worden als geloofsvraag, b.v. het zoeken naar nieuw netwerk wegens dakloosheid, of behoefte clean te blijven. Een signaal daarvoor kan zijn dat de geloofsvraag bij nader onderzoek maar niet concreet wordt. Kortom: geloofsvragen moeten vanuit een geïntegreerde benadering worden verstaan.

- Herstel van identiteit. De behoefte aan herstel speelt op meerdere fronten: herstel van (fysieke) gezondheid, van het zelfbeeld dat beschadigd is door het delict en de detentie, herstel van relaties en gemeenschap. De gestapelde verlieservaringen (van gezondheid, van partner of familie, b.v. door scheiding of bezoekverbod, of overlijden, van werk en aanzien, van gerespecteerd lid zijn van de kerkgemeente, ik-verlies in detentie) vormen belangrijke factoren in deze behoefte. In één geval werd het verlangen naar herstel en een nieuw begin zichtbaar in de wens om gedoopt te worden, iemand anders zocht naar een nieuwe kerkgemeente. De religieuze dimensie betreft hier verzoening en vernieuwing. Verzoening heeft vooral de betekenis van het herstel van een breuk in een relatie. De vernieuwing uit zich in de behoefte een nieuw begin te maken, gesymboliseerd in de doop of in het lidmaatschap van een nieuwe geloofsgemeenschap.

Samenvattend merken we op dat de existentiële en levensbeschouwelijke kenmerken van de doelgroep veelal problematisch, heftig en complex zijn. Voor de coördinator speelt dan de vraag of zij de hulpvrager kan overdragen aan de vrijwilliger van een Kerk met Stip. Bij meerdere hulpvragers is de complexe situatie voor haar een reden om de begeleiding zelf op zich te nemen. In vergelijking met de geloofsmotivatie en de levensbeschouwelijke opvatting bij de vrijwilligers is een gedeeltelijke aansluiting te zien wat betreft geloofsgemeenschap (relatiebehoefte en herstel van identiteit), geloofsverstaan (geloofsvragen, menselijke waardigheid) en naastenliefde (hulp bij kwetsbaarheid, iets doen voor anderen bij schuld en schaamte), maar het is tegelijk de vraag of vrijwilligers geïnformeerd en toegerust zijn wat betreft de complexiteit van deze kenmerken bij de doelgroep.

---

⁵⁸ Kaski, *De invloed van de sleutel zingeving*, 19 en 30.

3. Bijzonder karakter

Het derde kenmerk met betrekking tot de casestudies betreft het *bijzondere karakter* van elk geval vanuit het oogpunt van coördinatie. Volgens de coördinator maken de casestudies de volgende bijzondere aspecten zichtbaar:

- De waarde van doorzettingsvermogen van vrijwilligers voor een duurzame verbinding en hoe samenwerking van een vrijwilliger en de coördinator versterkend werkt.
- Het belang van afstand en nabijheid in de begeleiding van hulpvragers, omdat die soms naast goede ook minder goede bedoelingen kunnen hebben.
- Hoe belangen van een kerk de bejegening van gedetineerden kunnen beïnvloeden met ingrijpende consequenties voor een gedetineerde en diens familie (secundaire victimisatie), maar ook voor de kerkenraad zelf.
- De moeilijke keuzes die de coördinator soms moet maken bij de vraag wie ze moet begeleiden: de gedetineerde of de familie. Daarbij de moeite om te beoordelen of verwijzing naar een lokale Kerk met Stip mogelijk is. En de moeite om het moment van overdracht te bepalen vanwege de vertrouwensband bij langdurige contacten.
- De regelmatige vragen die bij Kerken met Stip binnenkomen vanuit het buitenland, waarbij het moeilijk is om contact te onderhouden met iemand in buitenlandse detentie en ondersteuning te bieden aan familie of naasten.
- De waarde van samenwerking van een lokale Kerk met Stip met Exodus Nederland voor het geven van hulp; en de waarde van het contact met een plaatselijke pastor.

Deze door de coördinator genoemde aanleidingen voor het inbrengen van de casestudies bleken zeer behulpzaam voor de bespreking ervan in de reflectiegroep. Bij de verhelderingsvragen over, de feedback op en bespreking van de casestudies hielpen de aanleidingen om de dilemma's in het werk van de coördinator zichtbaar te maken en haar uitgangspunten, opvattingen en voorkeuren expliciet te maken. Op die manier werd duidelijk wat de bevorderende en belemmerende factoren kunnen zijn bij het tot stand brengen van verbindingen. Deze zogenaamde *critical issues* zijn door de reflectiegroep benoemd en worden hieronder bij de evaluatie besproken.

5.3 Contact met coördinator

In alle casestudies wordt door anderen contact opgenomen met de coördinator. De *aanleiding* voor het opnemen van contact is steeds de hulpvraag van een gedetineerde. Indirect is de hulpvraag in de meeste gevallen ook een aanleiding voor de coördinator om bij de intake informatie te geven over de mogelijkheden van Kerken met Stip en de grenzen daarvan. Bij het *opnemen van contact* gaat het in de helft van de gevallen om een protestantse justitiepastor als verwijzer, verder eenmaal om de predikant van een protestantse kerkgemeente en tweemaal om een gedetineerde zelf. De *bekendheid* met de coördinator is bij de justitiepredikanten gebaseerd op eerdere contacten met haar. De predikant van de kerkgemeente en één van de gedetineerden zijn door anderen geïnformeerd over het werk van de coördinator, respectievelijk een lokale Kerk met Stip en een door de diaconie of de samenwerkende kerken uitgereikte folder van de vereniging Kerken met Stip. De andere gedetineerde had de coördinator leren kennen via contacten tijdens en na de kerkdiensten die zij als vervanger verzorgde in de gevangenis. Er is in deze casestudies geen contact opgenomen door vrijwilligers van Kerken met Stip.

De drie bovengenoemde aspecten van opnemen van contact, aanleiding en bekendheid leiden tot vier conclusies. 1. De hulpvraag van een (ex-)gedetineerde komt via verschillende kanalen bij de coördinator binnen: een justitiepastor, een predikant, de (ex-)gedetineerde zelf of via aanwezigheid van de coördinator in de PI. 2. De casussen lijken de oververtegenwoordiging van contacten met protestantse justitiepastores en protestantse gemeenten te bevestigen. 3. Justitiepastores spelen een belangrijke rol in het verwijzen naar en tot stand komen van een contact met de coördinator. 4. Informatie over het werk van

de coördinator, bijvoorbeeld via folders of de bajesagenda, of door persoonlijke contacten via een lokale Kerk met Stip, draagt indirect bij aan contact met haar. Daarbij merkt de coördinator wel op dat de benoemde informatie van voorlichtingsmateriaal vaak verwachtingen wekt die over het algemeen hoog zijn en betrekking hebben op het vinden van een woning (met of zonder begeleiding), werk of uitkering dan wel geld. Voor de intake vereist dit extra aandacht van de coördinator om persoonlijk uit te leggen wat de mogelijkheden van Kerken met Stip zijn en om in te gaan op individuele vragen. Dat draagt bij aan het vinden van een juiste koppeling met een kerk.

In bijna alle gevallen is er sprake van *meerdere contacten*, zij het op verschillende manieren. Slechts in één geval betrof het een eenmalige hulpvraag van een gedetineerde die via een brief verzocht om een schrijfmaatje (type 1 contact, zie boven). Omdat het hier ging om een Nederlandse gevangene in een buitenlandse gevangenis, is na overleg met Stichting Epafra dit verzoek aan hen overgedragen.⁵⁹ De coördinator heeft via een brief eenmaal contact gehad met de gedetineerde. In de andere gevallen start de coördinator het contact met de gedetineerde altijd met een intake, waarin de hulpvraag wordt geïnventariseerd. Dat gebeurt in twee van de casestudies via een kennismakingsbezoek in detentie of in één geval via een gesprek na vrijlating. In twee gevallen vindt de inventarisatie telefonisch plaats. Omdat hierbij de informatie van een verwijzer over de gedetineerde en diens verzoek ontbreekt, blijken meerdere contacten nodig te zijn. Daarbij speelt aan de ene kant een rol dat de situatie van de ex-gedetineerde te complex is om in één telefonisch contact voldoende te kunnen beoordelen. Aan de andere kant is het ingewikkeld om de hulpvraag en de mogelijkheden van Kerken met Stip via de telefoon goed af te stemmen. In beide casestudies leidt dit niet tot een koppeling met een vrijwilliger van Kerken met Stip. In het ene geval is er gedurende drie dagen intensief contact, waarna de ex-gedetineerde het aanbod afwijst. In het andere geval heeft de coördinator gedurende enkele maanden vaker contact met de ex-gedetineerde, maar als daarbij de complexiteit van de situatie steeds duidelijker wordt, besluit zij uiteindelijk de hulp over te laten aan de professionele zorg. Kortom: de warme overdracht vanuit het justitiepastaat bevordert zowel de snelheid als de duidelijkheid rond de hulpvraag richting de coördinator, maar vindt niet altijd adequaat genoeg plaats.

Na de intake en inventarisatie volgen meerdere contacten, zowel met de ex-gedetineerden zelf als met anderen. Die anderen zijn in deze casestudies meestal de verwijzende justitiepastores, vrijwilligers van een lokale Kerk met Stip of een andere kerkgemeente, en familieleden van de ex-gedetineerde. Wat familieleden betreft gaat het in deze casestudies om een broer en zus, een dochtertje, een echtgenote, of een moeder.⁶⁰ Soms gaat het om een contact met een voorganger van een lokale Kerk met Stip of van een andere kerkgemeente, andere hulpverleners en contact met een Exodushuis of met Epafra. Deze situaties, waarbij er sprake is van meerdere contacten, variëren van enerzijds enkele intensieve contacten om een bepaalde hulpvraag van een gedetineerde te verhelderen en beantwoorden (type 2 contact) tot anderzijds een langer durende begeleiding (type 5 contact). Daarbij kan het gaan om het monitoren van de verbinding, de coaching van de vrijwilliger, het ondersteunen van ex-gedetineerden en/of hun familieleden en intensieve begeleiding van ex-gedetineerden. De duur van deze langere contacten met ex-gedetineerden en hun familieleden varieert van enkele maanden tot drie-en-een-half jaar. Er is niet bijgehouden om hoeveel contacten het in elk van die gevallen gaat en hoe groot de tijdsinvestering is.

Wanneer er sprake is van meerdere contacten dan komt dat niet alleen door de hulpvragen van de ex-gedetineerden, maar ook van de behoefte van de coördinator om anderen te helpen of om het relatienetwerk beter in beeld te krijgen en daardoor de hulpvraag van de ex-gedetineerde beter te begrijpen.

---

⁵⁹ Stichting Epafra steunt Nederlanders die vast zitten in buitenlandse gevangnissen. Zie: <https://www.epafra.nl>. Geraadpleegd 17-08-2020.

⁶⁰ Deze voorkeur voor de familie komt overeen met de waarneming van Ype Viersen, 'Van binnen naar buiten', 54, naar aanleiding van zijn interviews met gedetineerden.

Contacten met justitiepastores of andere hulpverleners hebben daarbij meestal de functie van consultatie.

Kortom: de casussen laten zien dat voor het tot stand brengen van een verbinding meerdere contacten nodig zijn. Coördineren is arbeids- en aandachtsintensief werk.

5.4 Interventies en werkzaamheden

Bij de analyse van de casestudies zijn de interventies van de coördinator gecodeerd en in subcategorieën en hoofdcategorieën geordend en gelabeld. Op deze manier ontstaat een overzicht van de verschillende werkzaamheden van de coördinator voor zover die betrekking hebben op het tot stand brengen van verbindingen. Daarbij merken we wel op dat het werk van de diaconaal pastor veelzijdiger is dan blijkt uit deze zes casus. Het toerusten van Kerken met Stip en hun vrijwilligers blijft hier bijvoorbeeld buiten beschouwing, omdat het een voorwaarden scheppende activiteit is. Daarbij is het doel om kerkgemeenten en parochies voor te bereiden op en in staat te stellen om ex-gedetineerden te verwelkomen en begeleiden.

Als we kijken naar het doel van de werkzaamheden ten behoeve van het verbinden, kunnen we vier hoofdcategorieën onderscheiden.

1. *Antwoorden.*

Dit betreft het geven van passende reacties op eenmalige hulpvragen. Deze werkzaamheid komt overeen met de eerder genoemde type 1 contacten. Het gaat dan om interventies als informeren, adviseren, een luisterend oor bieden en doorverwijzen. Een voorbeeld daarvan is de casus waarbij een kerkgemeente advies vraagt hoe zij moet omgaan met een vraag om financiële ondersteuning door een ex-gedetineerde.

2. *Verbinden.*

Het gaat hier om het tot stand brengen van koppelingen tussen een (ex-)gedetineerde en een vrijwilliger of de coördinator zelf. In dat proces kunnen achtereenvolgens als subcategorieën de volgende zes taken worden onderscheiden:

a. Inventariseren

Inventariseren vindt plaats tijdens de intake en vormt de start van het proces. De intake veronderstelt het aangaan van een evenwaardige relatie en het verstaan van wat voor de ander belangrijk is.⁶¹ Inventariseren kan omschreven worden als het op een geordende manier nagaan en vastleggen van wat de hulpvraag inhoudt. Daarbij wordt de hulpvraag samen met de gedetineerde verkend en worden diens wensen (b.v. rond werk en huisvesting, en rond geloofsvragen), verwachtingen en ideeën op een rij gezet. Deze werkzaamheid komt overeen met de type 2 contacten. Bij de inventarisatie worden ook het verzoek en de informatie van de verwijzer betrokken. De coördinator gaat na hoe de verwachtingen van de gedetineerde al of niet overeenkomen met de mogelijkheden van Kerken met Stip en met haar eigen taken. Het gaat dan om interventies als contact opnemen, het afleggen van een kennismakingsbezoek, aftasten en bespreken van verwachtingen en wensen, onderzoeken van motivaties, informeren en uitleg geven over mogelijkheden van Kerken met Stip en van de coördinator. De fase van het inventariseren kan leiden tot een afwijzing of tot bemiddelen met het oog op een verbinding.

---

⁶¹ Vanuit de reflectiegroep wordt opgemerkt dat bij verbinding vier kernhandelingen (de vier v's) centraal staan:

- Verbinden: het aangaan van een samenwerking waarbij evenwaardigheid en gelijkwaardigheid in de relatie voorop staat.
- Verstaan: begrijpen wat voor de ander belangrijk is en wat de wensen en behoeften zijn.
- Verzekeren: ondersteuning en geborgenheid bieden bij de kwetsbaarheid/aansluiten bij het lijden en de kracht. Veiligheid binnen de relatie, juist als het minder gaat laten voelen dat je er bent.
- Versterken: van zelfvertrouwen, identiteit, vaardigheden en (sociale) relaties aangaan.

Een voorbeeld is de casus van de gedetineerde die door een justitiepastor werd doorverwezen naar de coördinator waarbij als hulpvraag genoemd werd geloofsverdieping met ondersteuning door een vrijwilliger van een lokale Kerk met Stip. De informatie van de justitiepastor bleek onvolledig te zijn, want tijdens de inventarisatie bleken allerlei andere problemen ook een rol te spelen. Door de complexiteit van verwachtingen en ideeën vereiste de inventarisatie meerdere contacten. Bovendien stelde het de coördinator voor de moeilijke vraag of verbinding met een vrijwilliger verantwoord was. De belemmerende factoren zijn hier de gebrekkige informatie bij de overdracht en het ontbreken van een helder doel bij de hulpvraag.

b. Bemiddelen

De werkzaamheid van het bemiddelen vormt de start van de verbinding. Bemiddelen kan omschreven worden als 'een overeenkomst tot stand brengen tussen partijen' (Van Dale). Bij de partijen gaat het primair om het verbinden van een ex-gedetineerde met een vrijwilliger van een lokale Kerk met Stip of een andere kerkgemeente of parochie. Naar beide partijen draagt de coördinator daarbij zorg voor verzekeren (ondersteunen en geborgenheid bieden) en versterken (zelfvertrouwen, vaardigheden en relaties, zie noot 59). De coördinator kiest er soms voor om een verbinding tot stand te brengen tussen de ex-gedetineerden en haarzelf als diaconaal pastor. In het vervolg van het contact kan het bemiddelen ook gericht zijn op de verbinding met familie of naasten van de ex-gedetineerde, de type 3 contacten. De interventies van de coördinator betreffen: opnemen van contact met vrijwilligers of anderen, het benoemen en verduidelijken van de voorwaarden voor het contact, het structureren van en afspraken maken over het contact, het confronteren met destructieve communicatie of gedragingen, faciliteren en coördineren van hulpverlening door betrokken partijen, meeleven en hulp aanbieden en overdragen van het contact. Het opstellen van een samenwerkingsovereenkomst zou hierbij gerekend kunnen worden, maar wordt in de praktijk niet gedaan. De fase van het bemiddelen kan leiden tot tijdelijke of langer durende verbindingen of tot een verwijzing naar andere hulpverleners (zie hieronder).

Een voorbeeld is de casus van de ex-gedetineerde die een maatje zoekt om hem te helpen bij geloofsvragen en die een geloofsgemeenschap nodig heeft als een nieuw netwerk om de kans op recidive te verminderen. Nadat de coördinator een ervaren vrijwilliger bereid heeft gevonden deze taak op zich te nemen, draagt zij de hulpvrager over aan de vrijwilliger. Er is een verbinding tot stand gekomen. Een ethisch aspect van het bemiddelen is het omgaan met de informatie en het al of niet delen daarvan met vrijwilligers. De bespreking in de reflectiegroep heeft geleid tot een aanbeveling op dit punt (zie hoofdstuk 6).

c. Verwijzen

Bij verwijzing wordt er een verbinding tot stand gebracht met andere hulpverlenende personen of instanties. Soms gebeurt dit direct als reactie op een hulpvraag (zie antwoorden), maar soms blijkt pas na verloop van tijd dat de situatie van de ex-gedetineerde te complex is voor bemiddeling naar vrijwilligers van een Kerk met Stip of voor begeleiding door de coördinator zelf. De bemiddeling heeft dan meer duidelijkheid gegeven over de hulpvraag, zodat een meer gerichte doorverwijzing mogelijk is.

Een voorbeeld hiervan is de onder a. genoemde casus, waarbij de coördinator na verloop van tijd besluit tot verwijzing in verband met de complexiteit van de situatie en de verwachtingen.

d. Begeleiden (van de verbinding)

De werkzaamheid van het begeleiden volgt op het tot stand komen van een verbinding en is gericht op het in stand houden ervan zolang dat mogelijk en wenselijk is voor de betrokken partijen. Begeleiden kan omschreven worden als 'vergezellen' en 'adviserend en steunend meewerken' (Van Dale). Meewerken houdt in dat anderen het werk van de verbinding doen. Het gaat dan om de ex-gedetineerde en eventueel diens familie en naasten aan de ene kant en de vrijwilligers of voorgangers van Kerken met Stip of andere kerkgemeenten of parochies aan de andere kant. De coördinator blijft

echter meer of minder op de achtergrond betrokken en vergezelt of steunt de werkers. De interventies van de coördinator zijn:

- monitoren in de zin van 'toezicht houden op' (Van Dale) de verbinding (op de hoogte houden/blijven, navraag doen)
- coachen in de zin van 'anderen helpen doelen te bereiken' (adviseren, overleggen, soms ook beschermen van vrijwilligers en familie)
- mobiliseren in de zin van 'in beweging brengen, klaar maken voor actie' van anderen om iets te doen voor de (ex-)gedetineerde, zoals het sturen van kaarten, het stimuleren of regelen van bezoek
- hulpbronnen inventariseren om degenen die bij de verbinding betrokken zijn te steunen, zoals bijvoorbeeld het in kaart brengen van betrokken hulpverleners of het zoeken van een voorganger die pastor kan/wil zijn voor de hulpvrager of diens familie.

e. Ondersteunen

Deze werkzaamheid betreft de verbinding die de coördinator zelf aangaat met een ex-gedetineerde en/of diens familie of naasten. Deze werkzaamheid komt overeen met de type 3 contacten. Ondersteunen kan omschreven worden als 'helpen, bijstaan' (Van Dale) en houdt in dat de coördinator ofwel via persoonlijk contact, bezoek, pastorale zorg of gebed de ander bijstaat, ofwel op een praktische manier de ander helpt.

Een voorbeeld van het bijstaan is een ambtelijk bezoek dat de coördinator brengt aan een hulpvrager die tijdelijk weer in detentie verblijft. Een voorbeeld van de praktische hulp is dat zij de echtgenote van de ex-gedetineerde naar het ziekenhuis vervoert nadat haar man is geopereerd.

f. Intensief begeleiden (van personen)

Deze werkzaamheid is een intensivering van het ondersteunen door de coördinator zelf. Deze werkzaamheid komt overeen met de type 5 contacten. In de verbinding is een vertrouwensband ontstaan, waardoor het contact versterkt wordt. De intensivering heeft betrekking op de langere duur van de begeleiding of op de meer diepgaande inhoud, zoals bijvoorbeeld aandacht voor geloofsvragen of een traumatisch verleden. Ook kiest de coördinator er in enkele casestudies voor om met de ander te bidden. Dat wordt door hulpvragers zeer gewaardeerd. In de casestudies wordt echter niet aangegeven wat de inhoud van het gebed is, welke godsbeelden daarbij worden gehanteerd en hoe wordt omgegaan met meerzijdige partijdigheid naar de ex-gedetineerde, diens familie, de kerk, slachtoffers, vrijwilligers etc.⁶²

Een voorbeeld is het regelmatige bezoek aan de hoogopgeleide ex-gedetineerde die goed in staat is zichzelf te redden. Hij heeft geen behoefte aan een vrijwilliger van een lokale Kerk met Stip, maar hecht wel veel waarde aan de gesprekken met de coördinator. Die helpen hem na te denken en tot helderheid te komen over te maken keuzes.

De vertrouwensband die de coördinator in dit en andere gevallen opbouwt vormt een bevorderende factor voor de duurzaamheid van de verbinding. Tegelijk is het als gevolg van de hechting een belemmerende factor voor het stellen en bewaken van grenzen, en ook voor het verwijzen of afronden van het contact. Daarbij speelt mee dat de coördinator in de buurt woont en het geen bezwaar vindt om het contact te onderhouden. Dat toont ook haar neiging om de verantwoordelijkheden van anderen over te nemen, bijvoorbeeld van de lokale Kerk met Stip. De eigen voorkeur van de coördinator om 'met de voeten in de klei te staan' in dit soort contacten, dat wil zeggen de rol op te nemen om anderen te helpen, bevordert het tot stand komen en onderhouden van dit soort contacten. Tegelijk is deze voorkeur een belemmerende factor, omdat het kan leiden tot te snelle keuzes voor bepaalde interventies.

---

⁶² Het begrip en de praktijk van de 'meerzijdige partijdigheid' is ontleend aan de theorie van het contextuele pastoraat. Zie: Kees Bregman, 'Contextueel pastoraat: een leerweg', in: *Kerk en Theologie* 67 (2016), 161-172.169v.

3. Reflecteren.

Bij de werkzaamheden van het bemiddelen en begeleiden moet de coördinator telkens weer inschatten, beoordelen en keuzes maken met het oog op het in stand houden van een verbinding. Daarvoor is het nodig te reflecteren op de verhouding tussen de vragen van de (ex-)gedetineerde en de mogelijkheden van de vrijwilligers, de lokale Kerk met Stip en ook van zichzelf aan de ene kant en op de dilemma's en de daarin te maken keuzes aan de andere kant. De reflectie kan aanleiding geven tot het raadplegen van collega's om in overleg samen na te denken over de te maken keuzes. In enkele gevallen wordt die mogelijkheid node gemist.

Een voorbeeld is de casus waarin de coördinator moeite heeft om te kiezen of ze de begeleiding primair moet richten op de gedetineerde of op diens moeder en daarvoor overleg heeft met de justitiepredikant.

Bij deze werkzaamheid wordt duidelijk dat de mogelijkheid van overleg en advies bevorderlijk is in het maken van keuzes bij de bemiddeling en begeleiding door de coördinator. Wat hierbij ook een rol speelt is dat de coördinator geen duidelijke strategie heeft voor het maken van keuzes in de begeleiding. Dat kan leiden tot vastlopen in dilemma's, grote tijdsinvestering, rolverwarring, en verwickeld raken in familieproblemen, bijvoorbeeld een verlengstuk worden van de wensen van een van de partijen.⁶³ Dergelijke onduidelijkheden belemmeren de coördinatie en vragen niet alleen om reflectie en consultatie, maar ook om heldere kaders en beleidslijnen vanuit een duidelijke functiebeschrijving.

4. Samenwerken.

In sommige gevallen zoekt de coördinator de samenwerking met anderen. Het gaat dan om overleg met justitiepastores of met andere hulpverleners. De samenwerking is gewenst in contacten met ex-gedetineerden met een complexe problematiek. Het doel is meestal onduidelijkheden of problemen in de verbinding te verhelderen of op te lossen. Een voorbeeld is de casus waarin de coördinator op verzoek van de ex-gedetineerde aanwezig is bij het Multidisciplinair overleg (MDO) en daarin aandacht vraagt voor diens zingevingsvragen.

Samenwerken zoals bedoeld in het onderzoek van Rooze en Vester komt in de casussen veel minder voor. In enkele gevallen wordt samenwerking door de coördinator met andere kerken genoemd en in twee andere gevallen met organisaties als Epafras en een Exodushuis ter plaatse.

In de beschrijving van de casestudies werd de *religieuze dimensie* van het werk van de coördinator nauwelijks benoemd. De bespreking van de casestudies in de reflectiegroep was daarom ook van belang omdat dit inzicht gaf in de levensbeschouwelijke opvatting van waaruit de diaconaal pastor haar coördinerende werkzaamheden verricht. Daarin staan vier uitgangspunten centraal. 1. Het doel is diaconaal, niet 'evangeliserend' in de zin van binnenkerkelijk gericht zijn en mensen kerklid maken. Diaconaal wil hier zeggen: je christen zijn zichtbaar maken buiten de kerk door daar present te zijn. Daarmee neemt de diaconaal pastor een duidelijke positie in wat betreft de theologische vraag die in hoofdstuk 2.4 onder 2 wordt genoemd. 2. De werkwijze is oecumenisch: er zijn voor iedereen. 3. De hulpvrager staat centraal en daarom moeten zo weinig mogelijk drempels worden opgeworpen. 4. In de geloofsmotivatie vormt de Bijbelse voorrang voor de minsten, naar Matteüs 25,31-46 een belangrijke drijfveer.

Voor het derde uitgangspunt gaf in de reflectiegroep meerdere keren aanleiding tot gesprek, omdat met name de leden met ervaring in het straatpastoraat de indruk kregen dat de coördinator in de werkzaamheden van het inventariseren en bemiddelen feitelijk wel drempels opwierp.⁶⁴ Dit gebeurde volgens hen in de vorm van het stellen van vragen (in hoeverre helpen die de hulpvraag verhelderen of juist in te

---

⁶³ In de systeembenadering van het pastoraat wordt dit verwickeld raken aangeduid als triangulatie. Daarmee wordt bedoeld dat twee mensen of partijen die een conflict hebben of spanning ervaren, een derde persoon of partij in hun relatie betrekken om die spanning te ontladen.

⁶⁴ Vgl. de derde theologische vraag die genoemd wordt in hoofdstuk 2.4.

perken en te sturen?; houden ze voldoende rekening met de situationele, fysieke of verstandelijke beperkingen van de gedetineerde?); of het stellen van voorwaarden (de hulpvrager moet bellen, als test om te zien hoe serieus de hulpvraag is); het onderzoeken van motieven (heeft de hulpvrager verkeerde bedoelingen?); het confronteren met destructief en manipulerend gedrag (zonder dit te verstaan als overlevingsstrategie); in samenhang met de vorige twee aspecten: het gebruik van normatief geladen in plaats van neutrale taal (de ex-gedetineerde heeft 'geen goede bedoelingen'), en het beschermen van vrijwilligers of familieleden anders dan vanuit zorgplicht (eenzijdige partijdigheid). Dergelijke drempels kunnen belemmerende factoren zijn voor de vertrouwensrelatie en het tot stand brengen van een verbinding. Bovendien is de theologische betekenis van gastvrijheid van belang. In de kerk is de aandacht gericht op de onaanzienlijken, omdat we in hen Christus ontmoeten (Matt. 25,31-46). In hoofdstuk 6.2 gaan we kort in op enkele aspecten van de gastvrijheid.

5.5 Verbinding

Zoals gezegd is het tweede deel van de onderzoeksvraag gericht op de kenmerken van de verbinding. Het gaat daarbij om drie aspecten: de duur en de inhoud van de verbinding en de effecten daarvan.

1. Duur.

Boven is al aangegeven dat de duurzaamheid van de verbinding zowel de duur ervan in de tijd betreft als de inzet en de trouw van de vrijwilligers en de coördinator en de betekenis en impact daarvan voor de (ex-)gedetineerde (zie hoofdstuk 1.2). Wat betreft de duur van de verbinding gaat het in de casestudies in drie gevallen om langer durende verbindingen die tijdens het onderzoek nog in stand zijn, variërend van enkele maanden tot 3,5 jaar. In twee gevallen gaat het om een tijdelijke verbinding tussen de coördinator en de ex-gedetineerde en in een geval was er sprake van een eenmalige hulpvraag die niet tot een verbinding heeft geleid. De tijdelijke verbindingen zijn beëindigd, in het ene geval door de ex-gedetineerde die na een kort, maar intensief contact gedurende drie dagen geen gebruik maakte van het aanbod. In het andere geval door de coördinator die vanwege de complexiteit in de situatie van de ex-gedetineerde na enkele maanden besloot hem te verwijzen naar de professionele hulpverlening. In deze casus is er echter tegelijkertijd sprake van een langer durende verbinding met de moeder van deze ex-gedetineerde.

2. Inhoud

Bij de inhoud van de verbinding gaat het in de eerste plaats om de vraag *met wie* de verbinding vanuit de gedetineerde gezien tot stand komt. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen drie soorten verbindingen: a) met een vrijwilliger van een lokale Kerk met Stip of een andere kerkgemeente of parochie, b) met de coördinator zelf en c) met andere personen of instanties. In de casestudies is slechts in één geval sprake van een verbinding met een vrijwilliger van een lokale Kerk met Stip. Het gaat hier om een langer durende verbinding van 3,5 jaar die nog voortduurt. De verbinding met de lokale Kerk met Stip is na verloop van tijd echter door de ex-gedetineerde beëindigd. In plaats daarvan koos deze voor een andere, evangelische gemeente. Het contact met de vrijwilliger is gebleven. In een andere casestudy is er een eenmalig indirect contact met een Kerk met Stip die financiële hulp verleent, maar het directe contact verliep via de coördinator. Er is in dit geval geen verbinding tot stand gekomen met een vrijwilliger van de lokale Kerk met Stip, maar wel met de coördinator. In de andere casestudies is er geen sprake van een verbinding met vrijwilligers, maar alleen met de coördinator. In twee daarvan is er een voornemen om de verbinding over te dragen aan andere hulpverleners.

Dat er slechts in één geval een verbinding tot stand komt met een vrijwilliger van een lokale Kerk met Stip, is in eerste instantie het gevolg van de selectiecriteria, waarbij gekozen is voor verscheidenheid in de contacten. De bespreking in de reflectiegroep maakt echter ook duidelijk dat het omgaan met de verantwoordelijkheden van de verschillende betrokkenen een rol speelt. De coördinator heeft, zoals gezegd, een voorkeur voor de rol van hulpverlener en is goed in staat contacten te onderhouden. De valkuil daarvan is haar neiging om verantwoordelijkheden van anderen over te nemen in plaats van anderen daarop

aan te spreken en daartoe aan te sporen. Het is een bevorderende factor voor verbindingen met haarzelf, maar een belemmerende factor voor het overdragen aan anderen en voor het tot stand brengen van verbindingen met hen. Met andere woorden: de verschillende rollen van diaconaal pastor en coördinator zitten elkaar in de weg. In de reflectiegroep werd opgemerkt: 'de coördinator is de verbinder niet de oplosser'. Als verbinder hoeft zij alleen maar te begrijpen wat voor de ander belangrijk is en wat de wensen en behoeften zijn. En te weten wat de sociale kaart is waarin zich de partijen bevinden die ondersteuning tijdens hun zoektocht kunnen bieden.

In de tweede plaats heeft de inhoud te maken met het *soort activiteiten* waarbij de ex-gedetineerde betrokken is. Daarbij worden de effecten van de verbinding voor de ex-gedetineerde of voor diens familie zichtbaar. In een van de vijf casestudies waarin sprake was van een verbinding, heeft dit niet geleid tot inhoudelijke contacten of activiteiten, omdat de tijdelijke verbinding door de ex-gedetineerde na korte tijd werd beëindigd. Diens diaconale hulpvraag (financiële ondersteuning) is niet beantwoord. In de overige vier casestudies gaat het in drie gevallen om individuele contacten in de vorm van persoonlijke ontmoeting en pastoraal gesprek tussen de coördinator en de ex-gedetineerde en/of een familielid. In een van die contacten is sprake van eenmalige diaconale ondersteuning met het oog op het aanschaffen van kleding. Daarbij werkten de Kerk met Stip vrijwilliger en het Exodushuis ter plaatse samen via coördinatie door de diaconaal pastor. In het vierde geval gaat het om de verbinding tussen de ex-gedetineerde en de vrijwilliger van een lokale Kerk met Stip, waarin het deels gaat om individuele contacten, waaronder gesprekken over geloofsvragen, en deels om het bezoeken van kerkdiensten en het bijwonen van een bijbelstudiegroep. Ook mobiliseert de coördinator gemeenteleden om kaarten te sturen op het moment dat de betrokkene tijdelijk weer in detentie verblijft. Behalve in deze ene casus wordt in de casestudies verder nergens melding gemaakt van deelname aan groepsactiviteiten van een kerkgemeente of parochie. De vrijwilliger in de reflectiegroep merkt daarbij op dat een lokale geloofsgemeenschap ook haast geen mogelijkheden van groepsactiviteiten heeft voor het profiel van een hulpvrager. Een Kerk met Stip zou zulke mogelijkheden juist moeten creëren, maar het zal in de praktijk niet meevallen om voor een enkeling iets op te zetten. Dat kan voor de verbinding een belemmerende factor zijn. Samenwerking met anderen kan dan een bevorderende factor zijn.

3. Effecten

De *effecten* van de activiteiten in de genoemde vier casestudies op de ex-gedetineerden en/of de familie zijn verschillend. Bij allen worden de blijdschap en dankbaarheid genoemd voor de individuele contacten en de daarin getoonde aandacht en betrokkenheid. De pastorale gesprekken stemmen dankbaar omdat ze helpen bij het doordenken van geloofs- en levensvragen, steun geven en omdat de ex-gedetineerden zich serieus genomen en gehoord voelen. Zoals gezegd wordt het bidden met de coördinator als helpend ervaren. Voor meerdere hulpvragers speelt een rol dat de coördinator bekend is met de wereld van detentie. Dat gegeven versterkt hun behoefte om juist met haar te spreken. Bij twee van hen is mede daardoor sprake van groeiend zelfvertrouwen. Twee ex-gedetineerden hebben gedurende het contact zelf een nieuwe geloofsgemeenschap gevonden en daarmee ook een nieuw steunend netwerk. De inhoudelijke bekendheid met de wereld van detentie is dus een bevorderende factor voor het werk van de coördinator. Bovendien ondersteunt haar functie als diaconaal pastor haar werk als coördinator. Overigens speelt de diaconale hulp in deze casestudies een kleine rol.

5.6 Evaluatie en conclusies

Tot slot evalueren we de onderzoeksresultaten van het kwalitatieve deelonderzoek. We staan kort stil bij het gebruik van de casestudies en de bespreking in de reflectiegroep als methode. Vervolgens trekken we conclusies met betrekking tot de onderzoeksvraag: wat zijn de bevorderende en belemmerende factoren in de coördinatie met het oog op het tot stand komen van verbindingen? En op welke manier speelt de religieuze dimensie hierin een rol?

1. Werken met casestudies

De casestudies brengen de praktijk van het coördineren concreet in beeld. Het schrijven ervan aan de hand van een format (zie bijlage) was voor de diaconaal pastor aan de ene kant helpend, maar bleek aan de andere kant soms ook niet eenvoudig. Het format hielp om te schrijven in de derde persoon en zo met enige afstand, vanuit een helicopterview, naar het eigen werk te kijken. Dat bevorderde de reflectie op het eigen werk vanuit een meer kritische blik. Het leidde tijdens het proces tot enkele aanpassingen in haar werkwijze, waaronder het niet altijd vanuit een reflex reageren. Aan de andere kant had de diaconaal pastor soms moeite om de informatie in te vullen bij het juiste punt in het format. Daarvoor moest de ervaring met het contact in blokjes uiteen gelegd worden en ingevuld worden op verschillende plaatsen, terwijl ze in de ervaring een eenheid vormden. De moeite kwam niet alleen doordat zij met deze werkwijze geen ervaring had, maar ook doordat het meestal complexe situaties betrof met een dynamisch verloop. Dat leidde nogal eens tot wendingen in de begeleiding of nieuwe informatie in de loop van de tijd. De reconstructie van het verloop achteraf in de gestructureerde en beknopte vorm van het format leidde in meerdere gevallen tot onduidelijkheden. Dat werd onder andere veroorzaakt doordat details, die in de bespreking belangrijk bleken, weggelaten werden of te beknopt weergegeven; en doordat het chronologisch verloop voor de lezers soms onduidelijk was, omdat de informatie verspreid in het format stond. De verhalende toelichting door de coördinator tijdens de bespreking gaf vrijwel altijd voldoende inzicht. Het format werkte kennelijk belemmerend voor een meer narratieve benadering waar de ontmoetingen om vroegen.

Ook de reflectiegroep moest aanvankelijk wennen aan het werken met het format, maar tegelijk gaf het format een duidelijke structuur aan de bespreking. Alleen het onderscheid van existentiële en levensbeschouwelijke aspecten werd door de reflectiegroep als oneigenlijk en niet behulpzaam ervaren. In het leven van mensen in het algemeen, maar zeker in de leefwereld van (ex-)gedetineerden zijn beide aspecten onontwarbaar met elkaar verweven. Het resultaat van de besprekingen op dit punt was onder andere een genuanceerde visie op de betekenis en functie van geloofsvragen als hulpvraag van ex-gedetineerden.

De bespreking in en de feedback vanuit de reflectiegroep was in vijf opzichten waardevol voor de diaconaal pastor en voor het onderzoek:

- De besprekingen waren leerzaam voor de diaconaal pastor vanwege de verschillende perspectieven waarmee de deelnemers vanuit hun eigen expertise de casestudies lazen en van feedback voorzagen. Twee aspecten springen eruit. Het eerste is de grote betrokkenheid op mensen van de diaconaal pastor. Ze gaat door in het zoeken naar mogelijkheden om te helpen, waar anderen zouden stoppen. Die vasthoudendheid is een pluspunt in het werk van Kerken met Stip, maar ook een valkuil. Enerzijds omdat het verkeerde verwachtingen kan scheppen bij hulpvragers, anderzijds omdat het de werklast vergroot. Het tweede aspect is dat de reflectiegroep de diaconaal pastor hielp blinde vlekken in haar werk te zien.
- De reflectie vanuit de verschillende perspectieven stimuleerde het ontwikkelen van mogelijke alternatieve handelingswijzen in het proces van coördineren. Dit was vooral behulpzaam ten aanzien van het respecteren van de verschillende verantwoordelijkheden van de partijen die betrokken zijn bij de coördinatie.
- De vragen en interpretaties droegen bij aan een rijkere waarneming van de praktijk en van de verschillende aspecten die daarin een rol spelen. Een voorbeeld is genoemd bij het eerste punt: de vasthoudendheid van de DP kan door hulpvragers op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Ook gedrag van hulpvragers kan verschillend geïdentificeerd worden, wat van belang is voor de interpretatie van de hulpvraag bij de intake.
- De door de coördinator genoemde aanleidingen voor het inbrengen van de casestudies hielpen (zo-

als gezegd) om de dilemma's in het werk van de coördinator zichtbaar te maken en haar uitgangspunten, opvattingen en voorkeuren expliciet te maken.

- De reflectie op het handelen van de diaconaal pastor hielp om de religieuze dimensie van haar werkzaamheden te expliciteren.

Deze resultaten van het werken in de reflectiegroep met verschillende deskundigen onderstreept het belang van samenwerking en intervisie voor het werk van de coördinator.

2. Conclusies

Het kwalitatieve onderzoek geeft een concreet beeld van de werkzaamheden van de diaconaal pastor in de rol van coördinator. Zo zijn vijf typen contact onderscheiden (5.2): eenmalige hulpvragen, hulpvragen van gedetineerden, vragen om ondersteuning (familie), verzoeken om vervolcontact en langer durende contacten. Vervolgens zijn deze typen contact verbonden met de werkzaamheden (5.4). Via analyses en codering zijn de werkzaamheden beschreven en geordend in vier categorieën: antwoorden, verbinden, reflecteren en samenwerken. Bij de werkzaamheid van het verbinden zijn in de loop van het coördinatieproces zes taken onderscheiden, achtereenvolgens: inventariseren, bemiddelen, verwijzen, begeleiden (van de verbinding), ondersteunen en intensief begeleiden (van personen).

Hierbij maken we twee opmerkingen. Allereerst valt op dat de vergelijking van de typen contact met de analyse van de werkzaamheden laat zien dat de werkzaamheid van het begeleiden van de bij de verbinding betrokken partijen niet overeenkomt met een van de genoemde vijf type contacten. Het gaat bij het begeleiden om contacten die gericht zijn op monitoren en coachen. Ten tweede onderstrepen we dat de werkzaamheden van de diaconaal pastor breder zijn dan de coördinerende werkzaamheden en dat de keuze van de zes paradigmatische casussen niets zegt over de aantallen qua type contacten en qua geslaagde verbindingen. De casestudies wekken de indruk dat de verbindingen hoofdzakelijk tot stand komen met de coördinator, maar hoofdstuk 4 liet zien dat de meeste verbindingen tot stand komen met anderen. Het onderzoek laat geen conclusies toe over de precieze verhouding.

De casestudies geven ook een beeld van de kenmerken van de hulpvragen en de situatie van de ex-gedetineerden. De existentiële en levensbeschouwelijke kenmerken zijn veelal problematisch, heftig en complex. Voor de coördinator speelt dan de vraag of zij de hulpvrager kan overdragen aan een vrijwilliger van een Kerk met Stip. Bij meerdere hulpvragers is de complexe situatie voor haar een reden om de (intensieve) begeleiding zelf te doen. Bij die keuze speelt de afstand tussen de woonplaats van de coördinator en die van de ex-gedetineerde een rol, evenals de vraag of er in de omgeving van de woonplaats van de ex-gedetineerde een passende KmS gevonden kan worden. Het enthousiasme van de diaconaal pastor en haar behoefte om zelf pastoraal te handelen kan er echter toe leiden dat zij de eigen verantwoordelijkheid van de KmS en haar vrijwilligers onvoldoende respecteert en het belang van duidelijke informatie en begeleiding (monitoren en coachen) te weinig waardeert en praktiseert. Ook hier blijkt er een spanning te zijn tussen de rol van diaconaal pastor en die van coördinator.

In de casestudies komt de hulpvraag van (ex-)gedetineerden langs verschillende kanalen tot de coördinator. Voor het tot stand komen van verbindingen zijn de verwijzingen door justitiepastores van belang voor de coördinator. Daarbij lijken de casestudies de oververtegenwoordiging van protestantse justitiepastores (zie hoofdstuk 4) te bevestigen. Informatie over het werk van de coördinator via verschillende media en kanalen draagt indirect bij aan het opnemen van contact met haar, ook al kan dat door de beknopte informatie en de behoeften van de hulpvragers te hoge verwachtingen wekken. Voor de intake vereist dit extra aandacht van de coördinator om de nodige uitleg te geven over de mogelijkheden en grenzen van Kerken met Stip.

De casestudies geven een beeld van wat langer durende en tijdelijke of eenmalige verbindingen concreet inhouden en welke factoren daarbij een rol spelen. In op één na alle gevallen gaat het om individuele contacten. In één geval is er daarnaast sprake van groepsactiviteiten en in een ander geval is er sprake

van een eenmalige diaconale ondersteuning. De effecten van de verbinding bij de hulpvragers zijn blijdschap en dankbaarheid voor de individuele contacten en de daarin getoonde aandacht en betrokkenheid. Verder worden genoemd het ervaren van steun, zich serieus genomen en gehoord voelen, waarbij voor meerdere hulpvragers een rol speelt dat de coördinator bekend is met de wereld van detentie. Sommigen ervaren het bidden met de coördinator als helpend. Bij enkelen is sprake van groeiend zelfvertrouwen. Twee ex-gedetineerden hebben gedurende het contact zelf een nieuwe geloofsgemeenschap gevonden en daarmee ook een nieuw steunend netwerk. Bij deze positieve effecten speelt de kennis van de diaconaal pastor van de wereld van detentie een bevorderende rol.

In de bespreking van de casestudies, conform het format, komen meerdere *critical issues* voor. Daarvan zijn belemmerende en bevorderende factoren afgeleid. In het vervolg zetten we deze op een rij, zoveel mogelijk in overeenstemming met de werkzaamheden tijdens het proces van de coördinatie. Daarin zijn ook enkele aanvullingen van de diaconaal pastor opgenomen die gebaseerd zijn op haar reflecties naar aanleiding van de besprekingen in de reflectiegroep. Daarnaast geven deze thema's aanleiding voor aanbevelingen. Die worden opgenomen in hoofdstuk 6.

3. Bevorderende factoren

Intake/inventariseren

- Persoonlijk contact vanuit een empathische houding van de coördinator met een (ex-)gedetineerde met de bedoeling om de werkwijze en het aanbod van KmS uit te leggen, bevordert de vertrouwensrelatie, schept duidelijkheid over de mogelijkheden en helpt een mismatch voorkomen. Het helpt als er tijd is om die vertrouwensband op te bouwen en een vrijwilliger weet zich daardoor gesteund.
- Het opnemen van contact, verwijzing en informatie door verwijzers, met name justitiepastores, bevordert de warme overdracht, maakt een ontmoeting in detentie mogelijk en helpt om de hulpvraag sneller en duidelijker in beeld te krijgen. Dat bevordert de verwijzing naar een lokale KmS of een andere geloofsgemeenschap en helpt te bepalen welke competenties vrijwilligers nodig hebben. Dat is van belang voor de zorgplicht van de coördinator.
- Neutrale taal, open houding en omgaan met weerstanden bij intake en verwijzing zijn van belang voor het bevorderen van de laagdrempeligheid en daarmee de vertrouwensrelatie. Het draagt bij aan het verstaan van de hulpvraag vanuit het perspectief van de gedetineerde.

Bemiddelen

- Het stellen van duidelijke doelen en maken van heldere keuzes draagt bij aan betere tijdbewaking tijdens de bemiddeling. Het vastleggen van afspraken in een samenwerkingsovereenkomst helpt om dit voor de verschillende partijen duidelijk te maken. Zie ook het punt functiebeschrijving.

- Een klein budget voor financiële hulp kan bij sommige (diaconale) hulpvragen (type 2) direct problemen oplossen en bevordert het vertrouwen in de relatie.
- Het beschikbaar zijn van een nazorgnetwerk om te kunnen delegeren helpt het bewaken van de eigen verantwoordelijkheden en grenzen van de coördinator en vergroot de mogelijkheden om een passende verbinding tot stand te brengen voor de ex-gedetineerde.
- Het jegens lokale KmS benadrukken van wat de nazorg aan ex-gedetineerden hen schenkt, kan de bereidheid en de mogelijkheden van de KmS vergroten om een verbinding tot stand te brengen.
- Het erkennen en expliciet benoemen van mogelijke weerstanden tegen nazorg aan ex-gedetineerden kan helpen om deze weerstanden te overwinnen.
- Samenwerking van een lokale KmS met andere geloofsgemeenschappen in het opzetten van groepsactiviteiten die passend zijn voor de doelgroep bevordert de mogelijkheden van de KmS om een passend aanbod te doen.

Aanvullingen diaconaal pastor:

- De aanwezigheid van een coördinator in de lokale KmS die een groep vrijwilligers goed kent en aanstuurt, draagt bij aan een passende koppeling en vergroot de kans op een langer durende verbinding.
- Beschikbaar zijn en open staan voor samenwerking bij hulpvrager en vrijwilliger zorgt voor draagvlak en wederkerigheid tussen beiden.
- Een proactieve houding van een vrijwilliger in het zoeken naar aanknopingspunten om een contact warm te houden bevordert de aansluiting met de

hulpvrager en het met elkaar op weg gaan.

- Wanneer vrijwilligers de eigen grenzen kennen en feeling hebben met de doelgroep, schept dat duidelijkheid en kan gericht gezocht worden naar meerdere vrijwilligers die elkaar aanvullen in het contact met de hulpvrager.

Begeleiden

- Verwijzing naar een lokale KmS kan bevorderend zijn voor het herstel van iemands identiteit door het contact met een vrijwilliger of met een steunend netwerk.
- Toerusting van vrijwilligers en het bevorderen van hun competenties vergroot de mogelijkheden om koppelingen tot stand te brengen en een langer durende verbinding in stand te houden.
- Het begeleiden van lokale KmS bij het innemen van een ander waarnemingsperspectief op de hulpvraag van ex-gedetineerden als iemand die ook iets te geven heeft, helpt bij in stand houden van verbindingen.
- Het aanspreken van vrijwilligers en pastores van lokale KmS op hun gezamenlijke verantwoordelijkheid kan de bereidheid en de mogelijkheden van de Kerk met Stip vergroten om een verbinding tot stand te brengen.
- Een geactualiseerde functiebeschrijving voor de DP met bijbehorende taken helpt bij het formuleren van doelen, het stellen, benoemen en bewaken van grenzen in relatie tot de beschikbare tijd, het onderscheiden van de verantwoordelijkheden van de verschillende betrokkenen en het ontwikkelen van een strategie voor de begeleiding.

Aanvullingen diaconaal pastor:

4. Belemmerende factoren

Intake/inventariseren

- De informatie die de verwijzer (meestal justitiepastor) geeft aan de diaconaal pastor is soms summier of gebrekkig. Dit belemmert de duidelijkheid over de hulpvraag en vertraagt de verwijzing.
- Als er geen verwijzer is met het oog op het opnemen van contact, ontbreekt de informatie die de diaconaal pastor nodig heeft voor de intake. Dat maakt de intake moeilijker. Er zijn meer contacten nodig en het vraagt meer tijd, vooral als het eerste contact telefonisch is. Gebrek aan informatie belemmert het maken van een goede koppeling.

- Een kerkgemeente of parochie die bewust kiest voor werken met mensen uit de doelgroep, geeft een vrijwilliger het belangrijke gevoel zich gesteund te weten. Ook een *outreaching* houding van zo'n kerk, betrokken bij de nood in de samenleving, bevordert zowel het maken van een goede verbinding als de bereidheid van vrijwilligers om zich in te zetten.
- Door een proactieve en stimulerende rol van de diaconaal pastor weten vrijwilligers zich gesteund en kunnen ze hun taak beter volhouden.

Ondersteunen/intensief begeleiden

- De pastorale vaardigheid ontwikkelen om gevoelens van weerstand en afkeer (tegenoverdracht) te herkennen en leren hanteren, is belangrijk om de interacties te kunnen interpreteren. Zo kan boosheid een indicator zijn dat er iets aan de hand is en een energiebron vormen om alert te zijn in het contact.
- Het vermogen versterken om nabijheid en distantie in balans te houden en om meerzijdige partijdigheid in praktijk te brengen, helpt bij het bewaken van grenzen van beschikbaarheid en tijd.
- Consultatie van justitiepastores versterkt de mogelijkheid tot reflectie en helpt bij het maken van keuzes. Dit bevordert het tot stand brengen van een passende verbinding en de snelheid waarmee deze tot stand gebracht kan worden.
- Een opleidingsaanbod voor de diaconaal pastor om kennis en competenties verder te ontwikkelen bevordert een professionele houding in relatie tot de vorige twee punten.

- De beoordeling van de motieven voor de hulpvraag lijkt soms normatief geladen, gestuurd door beelden van of opvattingen over een gedetineerde en diens gedrag. Dit beïnvloedt de bejegening van de hulpvrager op twee manieren: het werkt drempelverhogend voor het opnemen van contact en het belemmert het opbouwen van vertrouwen in de relatie. Het kan vervolgens ook vrijwilligers beïnvloeden door de neiging van de coördinator om vrijwilligers te beschermen tegen manipulatief gedrag i.p.v. hen te informeren en adviseren. Een gevolg is ook dat de coördinator te betrokken raakt, waarbij de balans van afstand en nabijheid verstoord raakt.

- Een eenzijdige gerichtheid op de aanwezigheid van een geloofsvraag als voorwaarde voor het bieden van hulp of het tot stand brengen van een koppeling kan leiden tot blikvernaauwing of tot verhogen van drempels, omdat geloofsvragen vaak schuil gaan onder andere vragen.
- De neiging van de diaconaal pastor om verantwoordelijkheden over te nemen vanuit een eigen voorkeur om anderen te helpen, kan leiden tot te snel kiezen voor bepaalde interventies zonder voldoende duidelijk beeld, zeker bij telefonische intake ('eerst om het eiland heen varen'). Het ontbreken van een helder doel bij de hulpvraag vergroot het risico om verantwoordelijkheid over te nemen in plaats van begeleiding te bieden.

Aanvullingen diaconaal pastor:

- Wanneer een ex-gedetineerde de eenzijdige verwachting heeft dat KmS helpt bij het zoeken van woning of werk, belemmert dit het koppelen van vraag en aanbod.

Bemiddelen

- Wanneer de diaconaal pastor in de buurt van hulpvrager woont, neemt zij eerder de verantwoordelijkheid op zich. Dat verkleint de kans dat zij iemand verwijst. Dit wordt versterkt wanneer er geen lokale KmS in de buurt is, of als de casus gevoelig ligt.

Aanvullingen diaconaal pastor:

- Gebrek aan slagvaardigheid bij een kerk om een vrijwilliger beschikbaar te stellen kan ervoor zorgen dat de hulpvrager uit beeld raakt. Ook vermindert dit snel het vertrouwen in die kerk. De keerzijde van de traagheid bij de kerk is dat er gemakkelijk een vertrouwensband ontstaat tussen diaconaal pastor en hulpvrager. Dat maakt de overdracht naar een vrijwilliger moeilijker.
- Als de vraag om een verbinding loopt via administratief personeel van de kerk, zorgt dat voor vertraging die kan leiden tot teleurstelling bij hulpvrager, vrijwilliger (als die uiteindelijk gevonden wordt) en coördinator. Het vergroot de kans dat de hulpvrager afhaakt.
- De mismatch in de verwachting van lokale KmS (aanbod doen, maar weinig vraag krijgen) leidt tot teleurstelling. KmS stellen zich daarbij afwachtend op, terwijl een actieve, *outreaching* houding nodig is. Dit frustrereert de diaconaal pastor en belemmert het verwijzen.

- Het aantal lokale KmS is in de laatste vier jaar afgenomen van 81 naar 65. Dat beperkt de mogelijkheden om te verwijzen. Die vermindering heeft veelal te maken met enerzijds fusietrajecten van kerken binnen RKK en PKN, en anderzijds met de sluiting van een PI in een plaats waar de kerkleden vooral vrijwilligerswerk in de PI deden.

Begeleiden

- Verwarring van de verschillende rollen van de coördinator in de begeleiding (verwijzer, consulent, pastor) belemmert het stellen en bewaken van grenzen. Het vergroot het risico om verantwoordelijkheden over te nemen.
- Doelen veranderen tijdens het proces, maar worden niet aangepast en geëxpliciteerd. Daardoor ontstaat onduidelijkheid in de begeleiding. Vermoedelijk speelt het ontbreken van een functiebeschrijving hierbij ook een rol.
- Het ontbreken van een beleid voor het maken van keuzes en het begeleiden leidt tot dilemma's, grote tijdsinvestering, rolverwarring, en verwickeld raken in familieproblemen. Dit belemmert het bemiddelen en verwijzen en het verhindert het verrichten van andere werkzaamheden in de beperkt beschikbare tijd.
- Wanneer lokale KmS of andere geloofsgemeenschappen vragen naar de kosten voor de werkzaamheden (bemiddeling of begeleiding) van de diaconaal pastor, belemmert het haar bewegingsvrijheid als zij zelf moet informeren over of vragen om een gift.

Ondersteunen/intensief begeleiden

- Een vertrouwensband is nodig voor de relatie maar kan enerzijds het stellen en bewaken van grenzen belemmeren en anderzijds, als gevolg van hechting, de overdracht naar vrijwilligers of andere hulpverleners bemoeilijken. Het belemmert ook het stoppen van het contact en van andere werkzaamheden in de beperkt beschikbare tijd.
- De waarde die de diaconaal pastor hecht aan trouw zijn naar de ander, kan de hulpvrager aanvoelen als signaal om zich vast te klampen. Dat belemmert de bewegingsvrijheid en het verwijzen.

5. Religieuze dimensie

Welke rol speelt nu de religieuze dimensie in de *critical issues* en de bevorderende en belemmerende factoren. We zetten puntsgewijs de volgende aspecten op een rij.

- In de meeste casestudies speelt de *godsdienstige opvoeding en de kerkelijke achtergrond* van de ex-gedetineerde een rol. De kerkelijke betrokkenheid is qua denominatie veranderlijk. Bij de helft van de verwijzingen speelde het contact met een justitie-pastor een rol. In twee andere gevallen speelden vrijwilligers van kerken een rol via de informatie die zij over KmS uitdeelden.
- Bij vier ex-gedetineerden vormt de behoefte aan *gesprek over geloof en geloofsvragen* (mede) de aanleiding voor het opnemen van contact. Deze behoefte is verweven met existentiële en relationele behoeften. De ex-gedetineerden zoeken een maatje of een nieuw netwerk als antwoord op hun relatiebehoefte. Sommigen zoeken zo'n nieuw netwerk om recidive te voorkomen. Sommigen zoeken diaconale hulp in de vorm van financiële ondersteuning. De meesten waarderen het herstel van hun menselijke waardigheid; en ze waarderen gesprekken over geloof en zingeving.
- *Christelijke rituelen* spelen vaak een rol. In drie contacten waarin de diaconaal pastor pastorale gesprekken voert met de ex-gedetineerden, bidt zij voor hen. De betrokkenen geven te kennen dat dit hen helpt, maar in de casestudies ontbreekt informatie over wat precies helpend is in dit gezamenlijke gebed. In één van deze contacten bidt zij samen met de ex-gedetineerde in de liturgische ruimte van een kapel. In een ander geval is deelname aan vieringen belangrijk voor de gedetineerde en de betrokkenheid bij de gemeente leidt uiteindelijk tot het ontvangen van de doop. In het derde contact wordt het gebed als steunend ervaren bij het herstel van de identiteit en het vinden van een nieuwe geloofsgemeenschap.
- Bij twee ex-gedetineerden komen *spijt en schaamte* tot uiting in hun verantwoordelijkheidsbesef en de behoefte om iets terug te doen. De religieuze dimensie heeft hier betrekking zowel op het herstel van de identiteit ('Ik ben niet alleen iemand die iets fout heeft gedaan') als op het herstel van relaties (iets doen voor anderen). Kerken met Stip kunnen hiervoor ruimte bieden en waardering geven. In de tenminste de helft van de gevallen spelen vragen rond vergeving en verzoening een rol, maar theologische reflectie daarop heeft niet plaats gevonden (zie hoofdstuk 2.4, theologische vraag 6).
- De werkzaamheden van de *diaconaal pastor* zijn voor een groot deel diaconaal en pastoraal van aard. Zij doet dit werk vanuit haar verbondenheid met de kerk, in het ambt van diaconaal pastor. Zij ontleent haar motivatie daarvoor aan het Bijbelse uitgangspunt van Matteüs 25, 31v.v. en aan haar christelijke geloofsovertuiging. Ze kiest vandaaruit bewust voor een oecumenische benadering in haar werk.
- Vrijwilligers van KmS en andere geloofsgemeenschappen doen hun werk vanuit een *christelijke motivatie*. Tegelijk merken zij dat 'hun' kerk zich verschillend kan opstellen: *outreaching*, vanuit een bewuste keuze voor diaconaal werk, of afwachtend en soms formeel/administratief. De verschillende visies op de *roeping en taak van de kerk* kunnen de vrijwilligers steunen of hinderen. De kerkelijke cultuur kan van invloed zijn en de terugkeer van ex-gedetineerden in de kerkgemeente belemmeren. Tegenover de vaak afwijzende houding jegens ex-gedetineerden in de samenleving kan de kerkgemeente een contrastgemeenschap vormen ten behoeve van de gastvrijheid jegens ex-gedetineerden (zie hoofdstuk 2.4, theologische vragen 1 en 2).
- De verwijzing naar lokale KmS kan bijdragen aan het herstel van ex-gedetineerden, onder andere door het aspect van de *gemeenschap*. Voor kerken is die gemeenschap een uitdrukking van hun geloof dat daarin het lichaam van Christus gestalte krijgt. Dat stuurt de waarneming en de handelingen van de vrijwilligers in hun contact met ex-gedetineerden. In de casestudies wordt niet duidelijk wat de ex-gedetineerden precies waarderen in de betrokkenheid bij de gemeenschap. De relatiebehoefte en het herstel van de identiteit spelen in meerdere casestudies een rol. Ook het niet oordelen door de gemeenschap en het je als ex-gedetineerde welkom voelen in de gemeenschap bevorderen het durven aangaan van de verbinding.
- Voor diaconale ondersteuning kunnen lokale KmS of andere geloofsgemeenschappen gebruik maken van *diaconale structuren* ter plaatse. Zo kan in een van de casestudies een geloofsgemeenschap de hulpvrager nachtopvang en maaltijden aanbieden in het kader van de lokale samenwerking tussen kerken en parochies op diaconaal gebied.
- In de helft van de gevallen loopt de diaconaal pastor aan tegen de vraag of zij een ex-gedetineerde kan doorverwijzen naar vrijwilligers van een Kerk met Stip in verband met de complexiteit van de

hulpvraag. Daarin speelt de theologische vraag mee wat het voor de kerk of de gemeenschap betekent om voor zulke mensen *barmhartigheid en gastvrijheid* te praktiseren. En de praktische vraag of een kerk vanwege de complexiteit hier op haar grenzen stuit en moet doorverwijzen naar professionele hulpverlening? (zie hoofdstuk 2.4, theologische vragen 2 en 3).

- In één geval speelt de ongelijke maatschappelijke situatie tussen een vrijwilliger en een ex-gedetineerde een rol. De vrijwilliger ervaart dat het aan-

gaan van een *wederkerige* relatie met een ex-gedetineerde spanning met zich meebrengt in zijn eigen relatie met zijn kerk en in zijn gezin, bijvoorbeeld rond de kerkgang. In de begeleiding wordt gezocht naar de balans van zorg en heil. Er is in de reflectiegroep niet doorgesproken over de theologische betekenis van de genoemde spanning (zie hoofdstuk 2.4, theologische vraag 4).

- De diaconaal pastor werkt vanuit een oecumenisch-pastoraal-diaconale houding, maar in de casestudies speelt *diversiteit* geen expliciete rol (zie hoofdstuk 2.4, theologische vraag 5).

6. Conclusies, reflectie en aanbevelingen

6.1 Conclusies

Dit onderzoek startte bij de praktijk van de diaconaal pastor om ex-gedetineerden te verbinden aan vrijwilligers die namens een geloofsgemeenschap de ex-gedetineerden willen helpen hun plek in de samenleving weer (terug) te vinden. In die praktijk werd als probleem gesignaleerd dat die coördinatie soms goed verloopt, maar soms ook knelpunten laat zien. Bovendien zag een ex-gedetineerde als een ervaringsdeskundige dat dit coördinerende werk wel eens wat teveel zou kunnen zijn voor één mens in een beperkte werktijd: 'Doet u dat allemaal zelf?' Het onderzoek laat zien dat de coördinator inderdaad veel zelf doet, maar zij doet het niet allemaal alleen. Bij het coördineren is de diaconaal pastor wel de spil, maar zij doet dit werk samen met de justitiepastores, de vrijwilligers van Kerken met Stip, maar ook met de ex-gedetineerden en vaak ook hun familieleden. En ze werkt ook samen met voorgangers van Kerken met Stip, vrijwilligers van andere nazorgorganisaties en andere professionals. De conclusie is wel dat de diaconaal pastor soms teveel zelf doet en meer kan doen om anderen te ondersteunen hun verantwoordelijkheid op te pakken. Volgens de bevindingen in dit onderzoek zou zij daartoe beter in staat gesteld worden als het justitiepastoraat en het bestuur van Kerken met Stip een aantal acties onderneemt. Deze worden bij de aanbevelingen genoemd en onderbouwd.

Om de genoemde problemen in de praktijk van de coördinatie te helpen oplossen, zocht dit onderzoek een antwoord op de vraag welke rol de religieuze dimensie speelt in de manier waarop de diaconaal pastor de vraag van gedetineerden en het aanbod van lokale geloofsgemeenschappen (Kerken met Stip of andere) coördineert met het oog op een duurzame verbinding tussen die beide. Het begrip duurzaam is hier opgevat in drie betekenissen: 1. de duur van een verbinding in de tijd, 2. de inzet en de trouw van de vrijwilligers en de coördinator gedurende langere tijd, waardoor een ex-gedetineerde later kan terugvallen op dit contact, en 3. de impact en de betekenis van de ontmoeting voor de (ex-)gedetineerde en voor de vrijwilliger of de geloofsgemeenschap.

Uit de vragenlijsten kunnen we concluderen dat aan de aanbodkant bij de lokale geloofsgemeenschappen de religieuze dimensie bij de *vrijwilligers* op vier punten een belangrijke rol speelt: zowel in hun kerkelijke betrokkenheid, als bij de intrinsieke motivatie voor het werk vanuit het geloof, de levensbeschouwelijke dimensie in hun visie op het werk en in de activiteiten die zij voor en met (ex-)gedetineerden doen. We zien bij de vrijwilligers dat leeftijd (50+), opleidingsniveau (hoog opgeleid) en kerkelijke gezindte net als bij ander vrijwilligerswerk belangrijke indicatoren zijn. Leeftijd en opleidingsniveau zijn bij vrijwilligers die zich inzetten voor (ex-)gedetineerden in dit onderzoek aanzienlijk hoger dan bij ander vrijwilligerswerk. Het kenmerk van de kerkelijke gezindte springt er echter uit: alle vrijwilligers zijn kerkelijk betrokken, tegenover 53% in ander vrijwilligerswerk. De kerkelijke betrokkenheid blijkt uit de hoge frequentie van het kerkbezoek en het grote aantal dat actief is binnen of buiten de kerkgemeente of parochie). Het zijn vooral ook trouwe vrijwilligers, want drie kwart van hen doet het werk al zes jaar of langer, een derde zelfs langer dan elf jaar. Zes van de tien vrijwilligers is het werk gaan doen omdat ze gevraagd zijn door iemand van de kerk. De kerk is dus een belangrijk netwerk voor de werving van nieuwe vrijwilligers voor een Kerk met Stip.

Naast de kerk als netwerk is ook de geloofsinhoud belangrijk voor deze vrijwilligers. Bij de intrinsieke motivatie noemt 75% een geloofsmotief en de levensbeschouwelijke dimensie speelt een belangrijke rol in het contact met de (ex-)gedetineerden. Met name de geloofsgemeenschap, een nieuw geloofsverstaan en de naastenliefde worden genoemd. De meest genoemde activiteiten die vrijwilligers met (ex-)gedetineerden doen zijn vaak ook religieus geladen. Het betreft samenkomsten als vieringen en maaltijden (belang van gemeenschap) en individuele begeleiding door vrijwilligers of maatjes. Gastvrijheid speelt een

belangrijke rol, zowel bij de kerkvrijwilligers binnen de gevangenis als bij de vrijwilligers daarbuiten. Overigens lijkt de betekenis van de wederkerigheid in het contact met ex-gedetineerden door de vrijwilligers onvoldoende beseft te worden.

Wat de *lokale Kerken met Stip* betreft zien we dat zij vaker actief zijn binnen de muren van de PI's dan erbuiten. Bij ruim vier van de tien Kerken met Stip is de inzet gericht op de nazorg. Daarnaast bevestigt dit onderzoek dat de organisatorische basis qua menskracht in meer dan de helft van de lokale KmS ontbreekt of kwetsbaar is. De bevinding uit eerder onderzoek dat de interne en externe communicatie vaak gebrekkig is, komt in dit onderzoek niet expliciet aan de orde. Echter, de behoefte van vrijwilligers aan informatie, advies en ondersteuning kan wijzen op een gebrek aan gesprekspartners binnen de eigen geloofsgemeenschap. Daarnaast suggereren verschillende resultaten dat de vrijwilligers van Kerken met Stip weinig resultaatgericht zijn met het oog op het tot stand komen van een verbinding. Daarop wijzen de waardering van het contact met de coördinator (vooral relatiegericht) en van de resultaten van dat contact. Wat dat laatste betreft zien we dat een kwart van de vrijwilligers niet weet of een contact heeft geleid tot een verbinding. Ook zien we dat de helft van hen niet weet waarom een verbinding niet tot stand komt of na verloop van tijd wordt afgebroken. Om een lerende kerk te zijn, zou de communicatie hierover verbeterd moeten worden. Tot slot memoreren we de behoefte van lokale Kerken met Stip aan handvatten voor het in contact komen met ex-gedetineerden en aan voorbeelden van *best practices* op dit gebied.

Opvallend in dit onderzoek is dat het aantal *rooms-katholieke respondenten* aanzienlijk kleiner is dan het aantal protestantse (PKN, klein gereformeerd en andere denominaties samen). Dit kan deels verklaard worden uit het feit dat het aantal lokale Kerken met Stip in de afgelopen vier jaar gedaald is van 81 naar 65, onder andere door fusies en sluiting van kerken, met name in de Rooms-Katholieke Kerk. Anderzijds zijn er de laatste vijf jaar meerdere nieuwe Kerken met Stip bijgekomen, vooral onder de klein gereformeerde en evangelische kerken. Onder de respondenten is twee derde vijf jaar of minder een Kerk met Stip. Daarnaast valt op dat onder de justitiepastores het aantal protestantse respondenten ongeveer anderhalf keer zo groot is als het aantal rooms-katholieke. Ook is de onbekendheid met het werk van de diaconaal pastor onder de responderende rooms-katholieke justitiepastores ongeveer tweeëneenhalf keer zo groot als onder de responderende protestantse. In combinatie roepen deze gegevens de vraag op hoe verklaard kan worden dat er minder contacten zijn tussen de diaconaal pastor en rooms-katholieke parochies en pastores en of daar verbeteringen mogelijk zijn. Dit onderzoek geeft geen antwoord op deze vragen.

Wat betreft de *contacten* met de coördinator heeft ruim de helft van de respondenten die bekend zijn met haar werk in de afgelopen vier jaar contact met haar. Daarnaast worden nog contacten met vrijwilligers uit andere geloofsgemeenschappen genoemd. In absolute getallen gaat het dan om ongeveer 40 personen, met wie in meer dan de helft van de gevallen meerdere contacten zijn geweest. Als we deze resultaten verbinden met de gegevens die de diaconaal pastor zelf rapporteert over haar contacten in de jaren 2015-2019, dan komt dat neer op 176 contacten. Naar schatting leidt ruim de helft daarvan tot een verbinding, wat neerkomt op ongeveer 95 verbindingen in vijf jaar.

De belangrijkste aanleidingen voor het contact zijn enerzijds vragen van justitiepastores om hulp bij bemiddeling voor gedetineerden en anderzijds vragen van de vrijwilligers om informatie en advies over het functioneren als lokale Kerk met Stip. We hebben op basis van de gegevens vijf conclusies getrokken die deels al genoemd zijn. We onderstrepen hier: dat onder de respondenten het werk van de coördinator goed bekend is, zij het onder vrijwilligers meer dan onder justitiepastores; dat ze verhoudingsgewijs veel vaker contact heeft met vrijwilligers dan met justitiepastores; dat er onder de vrijwilligers veel behoefte is aan ondersteuning bij het functioneren als Kerk met Stip; en dat het persoonlijke gesprek met vrijwilligers tijdens bijeenkomsten voor de coördinator een belangrijke aanjager voor contacten is.

Het onderzoek heeft de *werkzaamheden van de coördinator* in beeld gebracht. We hebben gesignaleerd dat dit werk arbeids- en aandachtsintensief is. Daarbij is opgemerkt dat zij in haar eigen kijk op de verschillende typen contact in haar werk onvoldoende oog heeft voor de verschillende aspecten van de begeleiding van de partijen die betrokken zijn bij een verbinding. Het gaat dan met name om contacten die gericht zijn op monitoren en coachen. Verder is meerdere keren gebleken dat de verschillende rollen van diaconaal pastor en coördinator of consultant elkaar in de weg kunnen zitten, maar soms ook kunnen ondersteunen. Wat het eerste betreft is met name de behoefte en de competentie om een pastorale rol te spelen een valkuil die ertoe kan leiden de verantwoordelijkheden van anderen onvoldoende aan te spreken. Meer samenwerking met lokale voorgangers en met professionals met andere deskundigheden, zoals bijvoorbeeld straatpastores, zouden kunnen helpen om deze valkuil te vermijden.

Bij de *verbindingen* blijkt hoe belangrijk verwijzing door justitiepastores is voor het tot stand komen van deze verbindingen (warme overdracht). Vier van de tien contacten tussen justitiepastor en coördinator leiden tot een verbinding tussen een (ex-)gedetineerde en een geloofsgemeenschap. Op basis van de gegevens schatten we dat het in de helft van deze gevallen gaat om een langer durend contact en in de andere helft om een tijdelijk contact. Vooral de kleinere kerkgenootschappen lijken succesvol te zijn in langer durende verbindingen, terwijl contacten met rooms-katholieke parochies en PKN gemeenten verhoudingsgewijs vaker lijken te leiden tot tijdelijke verbindingen. Bij het tot stand komen van verbindingen speelt de religieuze dimensie een rol in de kerkelijke betrokkenheid van de justitiepastores (al zijn zij minder actief in de kerkgemeente of parochie dan de vrijwilligers) en bij bijna een derde in het contact dat zij vanuit hun functie hebben met kerkgemeenten of parochies. Zij zijn daarmee goed op de hoogte van de kerkelijke kaart. 70% is echter niet functioneel betrokken bij lokale kerken. Dat toont enerzijds dat de inzet van de coördinator dit gat kan opvullen en anderzijds dat de justitiepastores deze inzet ook waarderen. Toch is wat de verwijzing door justitiepastores betreft op twee manieren verbetering mogelijk. Ten eerste door uitbreiding van het aantal justitiepastores dat gebruik maakt van deze mogelijkheid om contact op te nemen met de coördinator. Ongeveer twee derde van hen heeft de afgelopen vier jaar contact met haar gehad. Vier op de tien zijn echter niet bekend met haar werk en vier op de tien zijn niet bezig met de nazorg. Deze twee groepen overlappen elkaar ten dele. Ten tweede is verbetering mogelijk door de informatieoverdracht en de hulpvraag meer volledig te communiceren met de diaconaal pastor.

6.2 Reflectie

In deze reflectie noemen we enkele beperkingen van het onderzoek als gevolg van de selectie en onderzoeksmethode. Daarnaast stippen we enkele aspecten aan die in het verslag wel genoemd worden, maar niet zijn uitgewerkt en nader onderzoek behoeven. Tot slot reflecteren we op twee theologische vragen die in verband met de religieuze dimensie van bijzonder belang zijn.

1. Onderzoeksmethode

De selectiemethode voor de vragenlijsten onder de vrijwilligers door middel van de lijst met contactgegevens van de coördinator was enerzijds de best beschikbare optie, maar maakt ook onvoldoende duidelijk of de respondenten qua aantal en opvattingen representatief zijn voor alle lokale Kerken met Stip. Dit kan van invloed zijn geweest op de non-respons en op de ondervertegenwoordiging van rooms-katholieke respondenten. Enkele reacties wijzen op deze beperkingen van het onderzoek. Bij de vrijwilligers geven enkele respondenten aan dat de vragen niet aansluiten bij hun situatie. Ze hebben geen contact met of zijn geen vrijwilliger bij Kerken met Stip of hebben geen contact met de doelgroep. Daarnaast is het ontbreken van informatie door (ex-)gedetineerden over hun ervaringen met en opvattingen over het werk van de coördinator een beperking. Aanvullend onderzoek is hier nodig.

Een beperking van de vragenlijsten is dat deze zijn geformuleerd op basis van een oriënterende bespreking van de onderzoeker met de coördinator. Daarin is het belang en de rol van de casemanager bij bemiddeling inzake mogelijkheden na detentie niet ter sprake gekomen. Dit is een gemis, omdat juist in de

bekendheid bij en de samenwerking met casemanagers door geestelijk verzorgers en KmS-coördinator winst te behalen lijkt.⁶⁵

Wat de vragenlijsten betreft wijzen sommige respondenten er terecht op dat de vragen vooral over de coördinator gaan en te weinig over de factoren die van belang zijn bij de band tussen een maatje en een ex-gedetineerde. Dat is het gevolg van de gekozen focus op het werk van de coördinator. Voor een beter beeld van de duur en inhoud van de verbindingen zou de voorgestelde focus op de band tussen maatje en ex-gedetineerde aanvullende inzichten kunnen bieden.

De beperking tot zes casestudies is vooral ingegeven door de beperkt beschikbare tijd. Het onderzoek heeft niet geleid tot zogenaamde inhoudelijke verzadiging (dat wil zeggen dat er geen nieuwe informatie meer naar voren komt), zodat de conclusies een beperkte reikwijdte hebben: ze gelden slechts voor deze gevallen. De bespreking in de reflectiegroep en de aanvullende informatie door de coördinator suggereren echter wel dat de bevindingen een beperkte, maar juiste indruk geven van de bevorderende en belemmerende factoren in de werkzaamheden van de coördinator en de rol die de religieuze dimensie daarin speelt. Ook wordt een beperkte, maar juiste indruk gegeven van de mogelijkheden tot verbetering.

2. Thema's voor verder onderzoek

De existentiële en levensbeschouwelijke thema's die een rol spelen bij de hulpvragen van ex-gedetineerden zijn in de reflectiegroep in beperkte mate besproken. Aan de hand van meer en ook meer gevarieerde casussen zou een vollediger beeld kunnen worden gegeven van de vele aspecten op dit gebied waarmee de diaconaal pastor bij de coördinatie te maken krijgt. Dit is ook van belang voor de informatie aan de vrijwilligers bij het tot stand komen van een verbinding. We hebben genoemd dat een theologische reflectie op de vragen rond vergeving en verzoening niet heeft plaats gevonden, terwijl de vragen daaromtrent ook voor de nazorg van groot belang zijn (zie hoofdstuk 2.4, vraag 6).

Als ander thema noemen we de vragen rond de roeping en taak van de kerk (zie hoofdstuk 2.4, vraag 2). De visie van de geloofsgemeenschap op diaconale presentie of de positie van een vluchtheuvelkerk is genoemd als een van de bevorderende of belemmerende factoren bij het tot stand komen van een verbinding. Gesuggereerd is dat er een relatie is tussen de visie van de geloofsgemeenschap op haar roeping en taak en haar *outreaching* of afwachtende houding ten aanzien van ex-gedetineerden. Dit thema is hier niet verder uitgewerkt. Het genoemde deel 3 van het *Handboek diaconaat* biedt kerken voldoende stof voor bezinning op dit punt.

Tot slot is ook het thema van de diversiteit hier niet uitgewerkt (zie hoofdstuk 2.4, vraag 5). In dit onderzoek spelen migrantenchristenen en migrantenkerken geen rol in de coördinatie. Gelet op de samenstelling van de gedetineerdenpopulatie en de grote rol die de religieuze dimensie speelt voor veel migranten is het een open vraag hoe dit komt. Wellicht speelt een rol dat diversiteit in veel kerken in Nederland nauwelijks voorkomt. Of dit ook geldt voor de lokale Kerken met Stip zou nader onderzocht moeten worden.

3. Gastvrijheid

Met betrekking tot de gastvrijheid van Kerken met Stip jegens ex-gedetineerden zijn twee theologische thema's in dit onderzoek nader verkend: barmhartigheid en wederkerigheid (zie hoofdstuk 2.4, de vragen 3 en 4). We bespreken deze thema's in omgekeerde volgorde en noemen kort enkele aspecten die besproken zijn.

---

⁶⁵ Deze evaluatie en de opmerking over het belang van de casemanagers met het oog op de nazorg is naderhand overgenomen uit het commentaar van het rooms-katholieke managementteam op het onderzoeksverslag.

De *gastvrijheid* als theologisch thema komt voort uit het uitgangspunt voor het justitiepastaat in Matteüs 25, vers 36: het bezoeken van gevangenen als de 'onaanzienlijksten van de broeders en zusters' van de Messias. Matteüs 18, vers 5 voegt daaraan toe dat wie deze minsten (gastvrij) ontvangt, Christus ontvangt. Dit uitgangspunt brengt voor de lokale Kerken met Stip mee dat zij niet alleen de gastvrouw zijn voor de ex-gedetineerde, maar ook zelf te gast zijn en door Christus worden ontvangen in de persoon van de minste broeders en zusters. In dit geval de ex-gedetineerden. Deze dubbelrol van gastvrije gast betekent dan: enerzijds de gastvrouw zijn die de ander uitnodigt en ruimte biedt voor zijn/haar verhaal, anderzijds de gast zijn die toestemming vraagt om de ruimte en belevingswereld van de ander binnen te komen. De ex-gedetineerde is dan de gastheer/-vrouw die bereid is en het aandurft om de vrijwilliger als een (relatieve) vreemdeling toe te laten. Via die dubbelrol ontstaat volgens Martin Walton wederkerigheid. 'Onbekende werelden ontmoeten elkaar. Beurtelings biedt men elkaar gastvrijheid'.⁶⁶

De *wederkerigheid* is problematisch, zo zagen we in hoofdstuk 2.4 bij de theologische vragen, omdat zij de ontmoeting betreft tussen mensen in een ongelijke maatschappelijke situatie. In een van de casestudies wordt duidelijk dat deze ongelijkheid een spanning kan oproepen voor de vrijwilliger in diens verhouding tot de eigen kerk en de behoeften en belangen van de eigen familie. Het is daarom van belang om deze theologische notie op te nemen in de training van vrijwilligers. De Bijbelse wortels vinden we in het Eerste Testament in de richtlijnen voor de omgang met de vreemdeling. De basis daarvoor is de gedachte dat de Israëlieten zelf vreemdeling zijn geweest in Egypte (Leviticus 19,33-34). Toch wordt in de ontmoeting met ex-gedetineerden veelal eerst de vreemdheid van de ander ervaren en die kan angst en weerstand oproepen. Wie de ontmoeting aandurft, kan ontdekken hoeveel je gemeen hebt, zoals de genoemde richtlijn uit Leviticus 19 veronderstelt.

Overigens wijzen straatpastores op de valkuil van de stigmatisering wanneer daklozen aangeduid worden als de vreemde ander. Dan gaat de wederkerigheid van Leviticus 19 juist verloren. Daklozen zijn gewone mensen als jij en ik en dat geeft een bodem voor herkenning. Daarom kan het de voorkeur verdienen om te spreken over het anders-zijn van de ander in plaats van over diens vreemdheid. Dan kan wederkerig de onbekendheid van de ander verkend worden en kunnen de drempels in de ontmoeting benoemd worden. Op vergelijkbare wijze geldt dit voor ex-gedetineerden. Kortom: beide aspecten van de onbekendheid met elkaars wereld en de gemeenschappelijkheid dienen erkend te worden. Op die manier kunnen 'eenzijdige betrekkingen' voorkomen worden. De ontmoeting is dan voor beide partners een leerzame ervaring en een geschenk. De wederkerigheid houdt in dat ex-gedetineerden een Kerk met Stip veel hebben te geven. Op die manier is er niet alleen sprake van zorg van de gevende kerk jegens de ontvangende ex-gedetineerde, maar is de ontmoeting voor beide partners heilzaam in de zin van helend.

Het tweede theologische thema betreft de *barmhartigheid*. In hoofdstuk 2.4 werd de vraag opgeroepen hoe barmhartigheid vorm gegeven moet worden in relatie tot mensen met complexe psychische problematiek. Deze mensen bevinden zich steeds vaker ook onder (ex-)gedetineerden. Verschillende respondenten hebben aangegeven dat lokale Kerken met Stip veelal niet in staat zijn een passend aanbod te doen voor deze mensen en dat de omgang met hen meer deskundigheid vereist dan vrijwilligers in de meeste gevallen in huis hebben. Tegelijk is de vereniging Kerken met Stip juist opgericht om deze mensen op te vangen, zoals de barmhartige Samaritaan hulp bood aan het slachtoffer langs de kant van de weg (Lucas 10,25-37). Het dilemma kan worden samengevat in de vraag: integreren of specialiseren? Sommige respondenten pleiten voor meer toerusting van de vrijwilligers en versterking en uitbreiding van de lokale Kerken met Stip (integreren). Anderen stellen voor geen energie meer te steken in het werken van nog meer Kerken met Stip, maar te streven naar professionalisering van beroepspastores en specialisatie van bepaalde kerken die geschikt zijn om een passend aanbod te doen. In dat verband noemen

---

⁶⁶ M. Walton, 'Geestelijke verzorging als gastvrijheid', in: *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 15/67 (2012), 32-39.

deze respondenten het belang van meer samenwerking met andere maatschappelijk betrokken organisaties, zoals bijvoorbeeld het straatpastoraat. De oproep tot meer samenwerking sluit aan bij het onderzoek van Rooze en Vester (zie hoofdstuk 2.1), maar voegt daar ook een dimensie aan toe door te wijzen op gespecialiseerde kerken en andere vormen van categoriaal pastoraat.

Dit onderzoek volstaat met het signaleren van beide benaderingen. Barmhartigheid kan op beide manieren vorm krijgen. De onderzoeksresultaten wijzen niet overtuigend in de ene of de andere richting. Wel is het wenselijk dat het bestuur van Kerken met Stip op dit punt keuzes maakt, niet alleen uit pragmatische overwegingen, maar ook op basis van theologische overtuigingen. Vrijwilligers van lokale Kerken met Stip vragen om heldere communicatie op dit punt. We voegen hier twee opmerkingen aan toe.

Ten eerste onderstreept de reflectiegroep dat het uitgangspunt van Matteüs 25, vers 36 voor alle kerken geldt. Het is geen oproep tot specialisatie door bepaalde kerken. Ten tweede laat het onderzoek zien dat er in veel kerken zeer gemotiveerde vrijwilligers zijn die zich willen inzetten voor (ex-)gedetineerden. Als desondanks het aanbod tekort schiet, ligt dat volgens het onderzoek van De Vries eerder aan kenmerken van de lokale geloofsgemeenschap als geheel (zie hoofdstuk 2.3). Naar onze indruk is vooral een betere onderlinge communicatie binnen de geloofsgemeenschap nodig tussen de verschillende subgroepen, onder wie de Kerk met Stip-vrijwilligers. Op die manier kan de gespecialiseerde kennis van de vrijwilligers geïntegreerd worden in het geheel van de gemeente/parochie. De aangewezen weg daarvoor lijkt het verbinden van de ervaringen van de KmS-vrijwilligers met de samenkomst van de gemeente/parochie tijdens de zondagse viering. Nagegaan kan worden welke verbindingen mogelijk zijn met de verkondiging, de gebeden (kyrië of voorbeden), aankondiging van de collecte of de mededelingen. Rooze en Vester pleiten in dat verband voor de inzet van de vrijwilligers om de nazorg een persoonlijk gezicht te geven (zie hoofdstuk 2.1).

6.3 Aanbevelingen

De vragenlijsten, met name de suggesties van verschillende respondenten, en de besprekingen van de casestudies in de reflectiegroep geven aanleiding tot het doen van aanbevelingen. Hierbij maken we onderscheid tussen aanbevelingen voor het bestuur van Kerken met Stip, voor lokale Kerken met Stip, voor de diaconaal pastor en voor de justitiepastores en hun hoofden.

1. Bestuur KmS

De diaconaal pastor heeft meerdere petten. Daardoor kan haar verhouding tussen tot het bestuur aanleiding geven tot onduidelijkheden. Voor haar functie als coördinator verricht zij als ZZP'er betaalde werkzaamheden. Daarom wordt het bestuur aanbevolen een functieomschrijving voor de diaconaal pastor te maken waarin haar coördinerende taak duidelijker wordt benoemd en afgebakend. Daarnaast wordt aandacht gevraagd voor haar deskundigheidsbevordering. In het vervolg werken we de aanbevelingen uit in zeven aandachtspunten.

1.1 Functieomschrijving DP maken, taken actualiseren.
Sinds haar aanstelling in 2014 is de rol en zijn de taken van de diaconaal pastor verschoven en uitgebreid. Het aantal aanvragen is daarmee te omvangrijk geworden in verhouding tot de beschikbaar gestelde tijd. Er moeten keuzes gemaakt worden, maar criteria daarvoor ontbreken. Aangezien een institutionele inbedding en daarmee functionele kaders ontbreken, ligt het op de weg van het bestuur om nu een duidelijker afgebakende functiebeschrijving op te stellen. Uitgangspunt daarvoor moet zijn een goede balans tussen de betaalde uren en het werk dat in die tijd verricht moet worden. Doel van de functiebeschrijving is het mogelijk te maken criteria te formuleren voor het maken van keuzes in het werk en een visie en

strategie te bepalen waarmee doelen en grenzen van het werk afgebakend kunnen worden.

1.2 Financiële regeling

Er is helderheid nodig over de formele en financiële aspecten van de aanstelling. Wanneer de DP bijvoorbeeld diensten verleent, moet zij niet zelf hoeven vragen om een bijdrage. In zo'n geval moet de penningmeester een factuur sturen. De financiële basis voor de aanstelling kan versterkt worden door de bijdragen van fondsen met tenminste een jaar garantie.

1.3 Klein budget

Bij het coördineren hebben bepaalde hulpvragen soms een diaconale component. Het beschikbaar stellen van een klein budget voor kleine betalingen (b.v. een treinkaartje) onder

vermelding van de voorwaarden van KmS maakt het haar mogelijk in zulke gevallen snel te helpen en bovendien vertrouwen te winnen.

1.4 Rechtsbescherming.

Omdat de diaconaal pastor alleen werkt en heldere kaders ontbreken is zij kwetsbaar wanneer er arbeidsrechtelijk of existentieel (b.v. bij bedreigingen) iets fout gaat. Aanbevolen wordt dat het bestuur inventariseert wat de kwetsbaarheid van de DP concreet inhoudt en welke maatregelen voor de rechtsbescherming getroffen moeten worden en door wie. Te denken valt aan zaken als gedragscode, verantwoordelijkheden in het kader van de AVG, WA-verzekering.

1.5 Deskundigheidsbevordering

De complexe functie van de diaconaal pastor in haar rol van coördinator vraagt om aandacht voor een opleidingsaanbod op het gebied van:

- a. het trainen in het herkennen van kenmerkend gedrag van de doelgroep en het omgaan daarmee, met name het waarnemen van de eigen valkuilen en gevoelens van weerstand (tegenoverdracht) met als doel het ontwikkelen van vaardigheden in het stellen, benoemen en bewaken van grenzen, het delegeren en consulteren (professionele

onale attitude, werken vanuit formele, functionele kaders i.p.v. persoonlijke overwegingen en intuïties).

- b. een meer professionele, gedistantieerde taakvervulling: meer begeleiden en informeren dan zelf doen. Leren omgaan met eigen valkuilen en blinde vlekken.
- c. oefenen in alternatieve handelingsmogelijkheden waaronder het aanmoedigen lokale KmS, de eigen pastor van die kerk, de hulpvrager zelf.
- d. relevante theoretische kennis en het integreren daarvan in de reflectie op het werk.

1.6 Klankbord

Gelet op de moeilijke keuzes die de coördinator moet maken, is een structurele vorm van een klankbord of een raadgever nodig voor overleg en advies.

1.7 Samenwerking?

Het bestuur staat voor de vraag wat prioriteit verdient: het aantal Kerken met Stip uitbreiden of samenwerken met de vele bestaande netwerken t.b.v. de doelgroep? Welke andere, verwante maatschappelijk betrokken organisaties komen in aanmerking voor een gezamenlijke aanpak? Te denken valt b.v. aan het straatpastoraat. Wat kan daarbij de meerwaarde zijn van een kennismakelaar om passende bondgenoten te vinden?

2. Lokale Kerken met Stip

Voorop staat het belang van Kerken met Stip en de betekenis van de vrijwilligers voor het functioneren ervan en voor de (ex-)gedetineerden. Respondenten geven aan: volhouden! En: ga zo door! Toch zijn er verbeteringen mogelijk en wenselijk. De belangrijkste aanbeveling uit dit onderzoek is dat de voorwaarden om Kerk met Stip te worden vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst, waarin ook afspraken worden gemaakt over training. In de training zou meer aandacht moeten zijn voor theologische thema's als wederkerigheid en de waarde van ex-gedetineerden voor een geloofsgemeenschap. In het vervolg werken we deze aanbeveling uit in enkele aandachtspunten.

2.1 Evalueren functioneren van lokale KmS

De belemmerende factoren hebben deels betrekking op zwaktes van lokale Kerken met Stip, zoals: samenstelling van de vrijwilligersgroep (op leeftijd en klein aantal), mismatch in verwachtingen rond aanbod en vraag, geringe belangstelling voor toerusting, afwachtende i.p.v. *outreaching* houding. Ontwikkel een evaluatie instrument voor zelfevaluatie of evaluatie o.l.v. een bestuurslid of de coördinator, om sterke en zwakke punten te benoemen en verbeteringen te bespreken.

2.2 Doel en grenzen KmS

Er is meer duidelijkheid gewenst over het doel en de grenzen van wat er van een KmS wordt verwacht. B.v. de rol van een KmS is niet die van een professionele hulpverlener, maar wat kunnen de kerkgemeente of de vrijwilligers wèl doen?

2.3 Toerusting

Het omgaan met de doelgroep door vrijwilligers vraagt om meer aandacht voor toerusting op het gebied van:

- a. Houding van afwachten veranderen in actief en *outreaching* werken.
- b. Leren omgaan met en benoemen van eigen beperkingen, trainen in gepast aanbod: 'dit kan ik voor je doen', i.p.v. 'ik kan niet'. Leren verwijzen waar nodig.
- c. Leren stellen van de spiegelvraag aan de hulpvrager: wat kun jij inbrengen? M.a.w.: wat vraag je van de hulpvrager?
- d. Aandacht voor hoe de vrijwilliger kan werken aan de integratie van de hulpvrager in de kerkelijke gemeenschap? En zo de eigen rol afbouwen.
- e. Ontwikkelen van een andere visie op de waarde van ex-gedetineerden voor de KmS: wat hebben ze te geven aan de KmS? B.v. de bevestiging dat KmS een veilige plek vormt. Dat impliceert een aanpassing van de beeldvorming rond het zijn van een KmS en van het zelfbeeld van zo'n kerk.

2.4 Voorwaarden

Stel aan nieuwe Kerken met Stip duidelijke voorwaarden, waaronder *training* van vrijwilligers en maak duidelijk waarvoor dat nodig is en wat vanuit KmS daarvoor wordt aangeboden (in samenwerking met andere organisaties, b.v. Gevangenzorg Nederland, Exodus Nederland en Kerken en Gevangenen in Utrecht). Neem de voorwaarden op in een samenwerkingsovereenkomst.

3. Diaconaal pastor

De diaconaal pastor doet meer dan de beschikbare tijd toelaat. De belangrijkste aanbeveling is om in de eigen taakopvatting een duidelijke focus aan te brengen en een strategie te ontwikkelen voor het maken van keuzes. Een belangrijk aspect daarvan is het onderscheiden van de verschillende verantwoordelijkheden van de betrokken partijen. We werken deze aanbeveling uit in de volgende aandachtspunten.

3.1 Naast een taakomschrijving ook een begrenzing van de *taakopvatting* van de DP. De vraag moet zijn wat de essentie van het werk is. Aanbevolen wordt het werk te zien in het verlengde van het justitiepastoraat, nl. een aanbod van zingeving en niet contact met familie. Bezwaren van familiecontact zijn: DP heeft daar weinig of geen tijd voor; DP kan verwickeld raken in familieproblemen; contact met familie kan ook nadelig zijn voor het contact met de hulpvrager. Aanbevolen wordt om de verantwoordelijkheid te leggen bij de hulpvrager en selectief te zijn in contact met familie. Criteria voor familiecontact: alleen als dat essentieel is voor de relatie met de (ex-)gedetineerde; alleen op verzoek van de (ex-)gedetineerde en dan met een bepaald doel en meestal eenmalig; of als familie de behoefte eraan kenbaar maakt, maar dan met informatie naar en instemming door gedetineerde. Zorg voor familie kan horen bij een langdurig contact, maar dan bij voorkeur door delegeren naar andere hulpverleners. De taak van coördinator is dan monitoren van deze contacten.

3.2 Ontwikkelen van een *taakopvatting en strategie* t.a.v. omgaan met drankgebruik, begeleiding familie, deelname aan overleggen (b.v. MDO), belang van meerzijdige partijdigheid en van distantie bewaren. Strategie t.a.v. grenzen stellen, bespreken, delegeren en consulteren. Tegelijk: hulp niet formeel dicht timmeren.

3.3 Rond de *intake*

- Richtlijnen vaststellen voor het inwinnen van informatie over ex-gedetineerden, het omgaan met privacy en het delen van informatie met de vrijwilligers. Uitgangspunt is: de persoon zelf om informatie vragen en desgewenst aanvullend de persoon om toestemming vragen voor het doen van navraag. De aandacht moet gericht zijn op het verhaal van de ander en die bepaalt wat daarin de kern van het probleem is en welke informatie relevant is.

2.5 Continuïteit

Help lokale KmS in het nadenken hoe de continuïteit gewaarborgd kan worden. Wat is lokaal mogelijk? Een speciale diaken aanstellen? Welke rol kunnen de plaatselijke pastores van KmS als professionals spelen met het oog op een positieve en actieve betrokkenheid bij het werk? Hoe wordt de communicatie binnen de kerkgemeente geregeld?

- Wees zo laagdrempelig mogelijk en gebruik concrete en neutrale taal.
- Leg bij intake expliciet uit wat KmS kan bieden en wat niet en wat de voorwaarden zijn. Houd daarbij de eigen grenzen in acht en verwijs door als dat nodig is.
- Aandacht voor complexiteit van *geloofsvragen* als doel van de hulpvraag in de bemiddeling/ doorverwijzing naar vrijwilliger KmS en in de eigen begeleiding: 1. Geloofsvragen zijn verweven met levensvragen; 2. Functie van geloofsvraag kan een vraag zijn naar betrouwbaarheid van de hulpverlener; 3. Geloofsvraag kan achterliggende hulpvraag verhullen, c.q. andere hulpvraag kan verpakt worden als geloofsvraag, b.v. zoeken naar nieuw netwerk i.v.m. dakloosheid, of behoefte clean te blijven. Wordt de geloofsvraag concreet?

3.4 Rond de *bemiddeling*

- Onderscheiden van *verantwoordelijkheden* van betrokken partijen en daarmee omgaan. Pas op voor de valkuil van het eigen initiatief als de verantwoordelijkheid ergens anders ligt. Of overleg over een eventueel aanbod.
- Het zoeken van vrijwilligers is primair de verantwoordelijkheid van de KmS. Kent de DP iemand, dan kan zij een voorstel doen voor een bepaalde vrijwilliger (inschatten vaardigheden, snelheid van handelen).
- I.p.v. de verantwoordelijkheid over te nemen van een KmS, is het de taak van de coördinator om hen te begeleiden door de hulpvraag te inventariseren, vrijwilligers te informeren over eventueel problematisch gedrag en hen te wijzen op de benodigde vaardigheden met het oog op verbinding.
- Wanneer een KmS grenzen aangeeft (b.v. vrijwilliger heeft momenteel geen tijd), moet de DP zich

afvragen of het overnemen van een KmS taak behoort tot haar taken. Valkuilen om niet te verwijzen kunnen zijn: het wonen in de buurt van een hulpvrager; of de teleurstelling bij DP als een KmS niet thuis geeft of weinig actief is. De DP heeft een groot hart en dat voedt de neiging om dan zelf te helpen. Tegen deze valkuil helpen vragen als: Wiens verantwoordelijkheid is dit? Zijn alternatieven voldoende onderzocht en aangesproken? B.v. de inzet van andere vrijwilligers of van de werkgroep van KmS. Is de plaatselijke pastor van KmS aangesproken door werkgroep/vrijwilligers? Is de (ex-)gedetineerde geactiveerd om zelf contact met kerk te zoeken? Is nagegaan hoe de DP overigens anderen kan aanspreken of aansporen?

3.5 Rond de *ondersteuning* en *intensieve begeleiding*

- Bij langere verbinding verwijzen naar een KmS
- Bij conflict met kerkenraad: *mediation* overwegen. Bespreken voorwaarden i.p.v. pastorale zorg overnemen, dus bemiddelen i.p.v. begeleiden.
- Afbouwen van en stoppen met langer durend contact kan moeilijk zijn wegens vertrouwensband en

hechting. Aanbevolen wordt de duur van het contact vooraf te benoemen met de mogelijkheid van verlenging en na afloop daarvan samen te kijken wat daarna nodig is (evaluatie). Daarmee wordt afhankelijkheid van de hulpvrager tegengegaan. Daarnaast doet de coördinator er goed aan zich af te vragen of de valkuil van het ervaren van beloning een rol speelt (plezierig om een succesverhaal te begeleiden). Of dat de hulpvrager haar vast houdt (overdracht, binding: 'u begrijpt mij zo goed, want u kent de wereld van detentie'). En of de hulpvrager genoeg andere contacten heeft om verder te kunnen. Consultatie kan gewenst zijn.

- Aandacht voor *ethische* aspecten in coördinatie, zoals omgaan met vertrouwelijke informatie over (ex-)gedetineerde (diagnose, medicijngebruik, detentieverleden) in contact met vrijwilligers. Voorstel: driehoek vertrouwelijk informeren met medeweten van ex-gedetineerde, nl. predikant, justitiepastor en een kerkenraadslid. Zorg: hoe lang blijft informatie vertrouwelijk in een kleine gemeenschap?

4. Justitiepastoraat

Het justitiepastoraat speelt blijkens het onderzoek een belangrijke rol in het werk van de coördinator in haar werk om een verbinding tot stand te brengen, met name door de 'warme overdracht'. Het betreft zowel de snelheid van het maken van een koppeling als de duidelijkheid van de informatie rond de hulpvraag. Toch heeft slechts een beperkt aantal justitiepastores contact met haar en wanneer er contact is, is de informatieoverdracht soms onvolledig. Op grond van deze conclusies wordt de hoofden en de justitiepastores aanbevolen om na te gaan hoe meer justitiepastores aangezeten kunnen worden om gebruik te maken van het contact met de coördinator met het oog op de nazorg; en hoe de informatie rond de hulpvraag aan de coördinator verbeterd kan worden wat betreft volledigheid en duidelijkheid. We werken deze aanbeveling uit in enkele aandachtspunten.

4.1 Bekendheid

Vier op de tien justitiepastores zijn onbekend met het werk van de coördinator. Haar bekendheid binnen het korps kan vergroot worden door haar fysieke aanwezigheid te bevorderen. Dat kan door haar bij studiedagen gelegenheid te geven kort een kleine update te geven van haar werk of door haar samen met de vrijwilligers meer te betrekken bij of voor te stellen binnen de geestelijke verzorging in de PI. Tevens is van belang dat in overleg met de coördinator binnen het korps duidelijker gecommuniceerd wordt wat de coördinator kan betekenen voor de justitiepastores met het oog op de nazorg. Daarbij wordt aanbevolen om samen met andere nazorgorganisaties na te gaan hoe justitiepastores gedetineerden beter kunnen informeren over de nazorg door de kerken.

Daarnaast blijkt ook het bestuur van de vereniging Kerken met Stip voor justitiepastores onbekend te zijn: wie

zijn zij en wat doen zij. Aanbevolen wordt om in overleg met de vertegenwoordiger van het justitiepastoraat binnen het bestuur na te gaan hoe de bekendheid adequaat vergroot kan worden.

4.2 Visies op nazorg

Dat relatief weinig justitiepastores contact hebben met de coördinator wordt deels verklaard door hun visie op nazorg: 20% vindt dat niet behoren tot hun takenpakket en 18% doet niets aan de nazorg. Kennelijk leven er onder de justitiepastores verschillende visies op de nazorg en hun taak op dat gebied. De hoofden wordt aanbevolen hun visie hierop duidelijker te communiceren in relatie tot het werk van de coördinator en het gesprek hierover onder de justitiepastores te bevorderen.

4.3 Ondervertegenwoordiging r.k. denominatie

In dit onderzoek zijn rooms-katholieke respondenten onder de vrijwilligers en de justitiepastores ondervertegenwoordigd. Dat kan liggen aan de selectie en methode in dit onderzoek. Daarom wordt aanbevolen om samen met het bestuur van KmS via de vertegenwoordiger van het justitiepastoraat na te gaan of er inderdaad sprake is van minder contact met de coördinator bij rooms-katholieke KmS en de rooms-katholieke justitiepastores. Indien dat het geval is, wordt aanbevolen na te gaan welke factoren daarbij een rol spelen.

4.4 Positionering binnen PI

Vanuit het literatuuronderzoek (zie 2.1) en vanuit de opmerkingen van verschillende respondenten wordt aanbevolen na te gaan hoe de positionering van de diaconaal pastor binnen de PI verbeterd kan worden, bijvoorbeeld als consulent nazorg. Dit zou kunnen gebeuren in samenhang met een inbedding van de nazorg en de vrijwilligers binnen de geestelijke verzorging.

Dankwoord

We danken het bestuur van Kerken met Stip voor het in ons gestelde vertrouwen voor dit onderzoek. Martin Walton en Sjaak Körver danken we voor hun toestemming om het format van het Case Studies Project in aangepaste vorm te mogen gebruiken voor dit onderzoek. We waarderen het zeer dat zoveel vrijwilligers en justitiepastores de vragenlijsten hebben willen invullen. De leden van de reflectiegroep hebben met hun expertise op meerdere terreinen een belangrijke bijdrage geleverd aan het onderzoek. Ze waren bereid om gedurende een jaar in verschillende bijeenkomsten op verschillende plaatsen in het land samen te komen om feedback te geven op de casestudies, nadat ze die vooraf zorgvuldig hadden bestudeerd. We danken hen voor hun tijd en het delen van hun ervaringen. De bestuursleden van Kerken met Stip en de hoofden van het rooms-katholieke en protestantse justitiepastoraat danken we voor hun commentaar op dit onderzoeksverslag. Tot slot spreken we onze grote waardering uit voor de wijze waarop Folly Hemrica met veel geduld en grote zorgvuldigheid de redactie van de eindtekst heeft verzorgd.

Bijlagen

Bijlage 1: Format Case studies⁶⁷

Case study

Een casestudy (in dit onderzoek) is een informatief verhaal met methodische beschrijving en reflectie waarin de werkwijze en bijdrage van de coördinator wordt gedemonstreerd en beargumenteerd met het oog op het identificeren van de succesfactoren voor het tot stand brengen van een duurzame verbinding tussen iemand uit de doelgroep en lokale geloofsgemeenschappen.

Focus

Het onderzoek en het format zijn gericht op directe contacten tussen de diaconaal pastor als coördinator met 1) iemand uit de doelgroep en/of diens naasten, 2) een contactpersoon, vrijwilliger(s) of pastor van een geloofsgemeenschap, en 3) een justitiepastor of andere verwijzer.

Format

Om het rendement te maximaliseren en om vergelijking mogelijk te maken, wordt er met een vast format gewerkt. Met het oog op verschillende situaties en contexten van de contacten in verband met de coördinatie zal in de uitvoering enige flexibiliteit nodig zijn. Het format is een met het oog op de doelen van dit onderzoek aangepaste en vereenvoudigde variant van het format dat wordt gebruikt in het *Case Studies Project* van het Universitair Centrum voor Geestelijke Verzorging (UCGV). Hieronder is een kader beschreven dat uit vier fasen bestaat. Niet alle elementen zullen in alle gevallen mogelijk of relevant zijn, maar een zo gevarieerd mogelijke beschrijving en evaluatie is wenselijk. Daarbij vraagt de documentatie om zorgvuldigheid, zowel met het oog op bescherming van betrokkenen en hun gegevens, als met het oog op de wetenschappelijke kwaliteit van het onderzoeksproject.

Uitvoering

De keuze van een casus en de beschrijving ervan (fase 1) zijn in deze opzet (primair) het werk van de indiener van de case study, te weten de diaconaal pastor van KmS. De reflectie en evaluatie (fase 2) gebeurt d.m.v. feedback door en eventueel bespreking met de onderzoeker. Bezien wordt of een bespreking in een reflectiegroep vanuit KmS mogelijk is. Ter afronding (fase 3) verwerkt de indiener van de case study de bespreking met de onderzoeker (en de reflectiegroep) in schriftelijke vorm.

De diaconaal pastor als onderzoeker

De case study wordt in de derde persoonsvorm beschreven en besproken. Dat betekent dat de indiener van de case study over zichzelf in de derde persoon schrijft en spreekt. Ook bij de bespreking van de case study met de onderzoeker of in de reflectiegroep spreken allen, inclusief de indiener, over de diaconaal pastor in de derde persoon. Het doel van de bespreking is immers niet intervisie of supervisie waarin persoonlijke leervragen centraal staan, maar het primaire doel van het onderzoek is de verbetering van de coördinatie. De rol van de diaconaal pastor is die van practitioner die uit haar praktijk en met haar praktijkervaring een case study inbrengt; in de rapportage van de case study en in de bespreking met de onderzoeker (en de reflectiegroep) neemt de diaconaal pastor de rol aan van co-onderzoeker.

Ethische aspecten

De ethische, wetenschappelijke en wettelijke kaders van het onderzoek vereisen bijzondere aandacht bij de *beschrijving* van de casus en bij het delen van informatie.

- a. Is de beschrijving voldoende anoniem om vertrouwelijkheid te beschermen?
- b. Omvat de bescherming niet alleen de (primaire) hulpvrager, maar ook andere betrokkenen?
- c. Is, waar mogelijk, van de direct betrokkenen (of hun vertegenwoordigers) *informed consent* ontvangen? Is, waar dat niet mogelijk is, een andere vorm van verantwoording schriftelijk vastgelegd?

---

⁶⁷ Het format is met toestemming van de auteurs M.N. Walton en J.W.G. Körver gebaseerd op het format dat wordt gebruikt in het *Case Studies Project* van het Universitair Centrum voor Geestelijke Verzorging (UCGV), zie: https://www.pthu.nl/Over_PTHU/Organisatie/Medewerkers/m.walton/downloads/format-dutch-case-studies-project-180426-en.pdf [bezoekt 21-08-2018]

- d. Is de beschrijving en interpretatie van de casus op kritieke punten geverifieerd vanuit het perspectief van andere betrokkenen?
- e. Is er voldoende erkenning van de rol of bijdrage van andere betrokkenen in het tot stand komen van de casestudy?

Fase 1. Beschrijving (Diaconaal pastor/indiener)

Samenvatting

Geef in enkele zinnen een korte beschrijving waarover de casestudy gaat, b.v.:

- Wie was de hulpvrager? Wat was de setting? Wat was de vraag/het onderwerp?
- Welke vorm had de coördinatie (welke werkzaamheden)? Wat was een belangrijk resultaat of opvallende karakteristiek?
- Wat was de reden om deze casus te kiezen voor de beschrijving?⁶⁸

1. Achtergrondvariabelen van de persoon(personen) in kwestie (geanonimiseerd)

- a. Gender
- b. Leeftijd
- c. Leefsituatie
- d. Naasten
- e. Hoogste opleiding
- f. Beroep/Werk
- g. Levensbeschouwelijke opvoeding
- h. Huidige levensbeschouwelijke stroming/geloofsgemeenschap
- i. Vraag of probleem

2. Achtergronden & context

- a. Context: setting, institutionele & fysieke omgeving
- b. Aanleiding voor contact: verzoek, verwijzing, registratie, o.i.d., inclusief voorkennis van diaconaal pastor (informatie verwijzer of anders)
- c. Persoon (personen) in kwestie: detentieverleden (voor zover relevant en vertrouwelijk genoeg) en relevante biografische antecedenten.
- d. *Informed consent*: Op welke manier? Indien schriftelijk als bijlage toevoegen.
- e. Andere betrokkenen: wie op welke manier? Afstemming, rapportage

3. Coördinatie

- a. Eerste contact, introductie, reden voor contact
- b. Verkenning van de vraag of situatie: anamnese, beoordeling, gebruikte instrumenten.
- c. Verheldering van de vraag of situatie: analyse, pastorale of levensbeschouwelijke diagnostiek, gebruikte modellen
- d. Fysieke waarnemingen (m.n. non-verbale aspecten): mimiek, motoriek, intonatie, uiterlijk, houding, oogcontact, wijze waarop cliënt contact maakt, stemming, emotionele uitdrukkingen
- e. Interacties, interventies en reacties, inclusief keuzemomenten en overwegingen van de diaconaal pastor hierbij
- f. Plan en afspraken
- g. Resultaten, uitkomsten, effecten
  - zintuiglijke waarnemingen van houding en gedrag;
  - rapportage van effecten door cliënt, naasten, vrijwilligers of andere betrokkenen;

---

⁶⁸ Het *Case Studies Project* van het UCGV noemt vier mogelijke redenen:

- a. Representatieve casus met het oog op de doelgroep
- b. Paradigmatische casus met het oog op de werkwijze van de geestelijke verzorging
- c. Ongewone casus die door het bijzondere karakter iets zichtbaar of duidelijk maakt
- d. Kritische casus die een test vormt voor de gebruikelijke werkwijze of taakopvatting

- mate waarin inhoudelijke doelen (bijv. verbinding, begeleiding, informatie, toerusting, nieuwe perspectieven, verbetering van relaties, enz.) zijn gerealiseerd.
- h. Belangrijke ervaringen van de gecontacteerde en/of de diaconaal pastor, of andere aspecten die nog niet aan de orde zijn gekomen.

4. Communicatie over de casus

- a. Vormen van rapportage, registratie, overleg en afstemming met andere betrokkenen
- b. Evaluatie(s) met betrokkenen

5. Reflecties & feedback

- a. Reflecties van de diaconaal pastor op proces en werkzaamheden
- b. Eventuele feedback op de beschrijving van de hulpvrager of vanuit diens netwerk
- c. Feedback op de beschrijving van een of meer bij de hulpvrager betrokken verwijzers, vrijwilligers of professionals

6. Samenvatting

- a. Wat heeft de diaconaal pastor gedaan of bewust niet gedaan?
- b. Waarom, om welke redenen (intenties, motivaties, theoretische overwegingen)?
- c. Waartoe: welk(e) doel(en) had de diaconaal pastor?
- d. Waartoe heeft dit geleid?

Fase 2. Reflectie & Evaluatie (Onderzoeker en reflectiegroep)

7. Beschrijving

- a. Verheldering. Informatieve vragen.
- b. Observaties. Wat levert een eerste lezing van de casus op aan (nieuwe) gezichtspunten, vruchtbare perspectieven, uitdagingen, mogelijke *critical issues* voor discussie?

8. Existentiële en levensbeschouwelijke aspecten

- a. Welke *existentiële* ervaringen of vragen staan centraal?
- b. Welke *geestelijke* noden, verlangens of perspectieven spelen een rol? (geloof, spiritualiteit, ethiek, levenskunst, enz. –)
- c. Welke *ethische* aspecten spelen een rol?
- d. Op welke manier speelt de *esthetische* dimensie een rol?

9. Begeleiding: theorie & praktijk

- a. Is er bij de coördinatie (bewust) gebruik gemaakt van bepaalde benaderingen of *methodes*? Zo ja, welke?
- b. Op welke wijze spelen de *levensbeschouwelijke* benadering en de levensbeschouwelijke identiteit van de diaconaal pastor een rol?
- c. Is er gebruik gemaakt (impliciet of expliciet) van theorieën? Zo ja, welke?
- d. Hoe hebben de theorieën in de praktijk gewerkt? Welke reflectie op de theorie is vanuit de praktijk van de coördinatie mogelijk?

10. Doelen en uitkomsten

- a. Wat is het resultaat of effect? Waaruit kan dat worden afgeleid?
- b. Wat beoogde de diaconaal pastor?
- c. Wat is de overeenkomst en discrepantie tussen a en b? Wat is de betekenis ervan?

11. Evaluatie

- a. Waren er aandachts- en discussiepunten (*critical issues*) voor verder onderzoek of bespreking?
- b. Zijn er belangwekkende waarnemingen over de discussie met de onderzoeker (c.q. de reflectiegroep)?

12. Korte samenvatting door de onderzoeker (c.q. de reflectiegroep)

- a. Wat heeft de geestelijk verzorger gedaan (interacties, interventies, benaderingen)?
- b. Waarom (vgl. 6: intenties, motivaties, theoretische overwegingen)

- c. Wat was het effect?
- d. Wat (achteraf gezien) voor type casestudy is dit?
- e. Wat is een goede titel voor de casestudy?
- f. Welke suggestie komen op voor het verbeteren van de praktijk van de coördinatie?

Fase 3. Vaststelling case study (Diaconaal pastor & onderzoeker c.q. reflectiegroep)

13. Verslaglegging & vaststelling

- a. Van de bespreking met de onderzoeker c.q. de reflectiegroep wordt een verslag gemaakt door een ander dan de indiener.
- b. De bespreking van de aandachtspunten (8 t/m 12) kan ertoe leiden dat in de tekst van de beschrijving (fase 1.) wijzigingen ter verheldering of correctie worden aangebracht. Deze wijzigingen dienen in de tekst zichtbaar te blijven.
- c. Op de eerstvolgende bijeenkomst met de onderzoeker c.q. de reflectiegroep legt de indiener het geheel van eigen beschrijving (fase 1.) en schriftelijke verwerking van de gemeenschappelijke bevindingen (fase 2.) aan de onderzoeker c.q. de reflectiegroep voor.
- d. Gezamenlijk wordt de tekst van de casestudy vastgesteld.

Bijlage 2: Vragenlijst vrijwilligers

Inleiding

Wij stellen het zeer op prijs wanneer u onderstaande vragen wilt beantwoorden. Dit duurt ca. 10 minuten. Dit anonieme onderzoek wordt gedaan door het Centrum voor Justitiepastoraat (CJP) in samenwerking met het bestuur van Kerken met Stip (KmS). De meeste vragen kunnen eenvoudig beantwoord worden via multiple choice, soms zijn meerdere antwoorden mogelijk. Een enkele keer vragen we een toelichting in een antwoordvak. Soms moet u even doorscrollen om naar de volgende vraag te gaan.

Met de resultaten van deze vragenlijst hopen we de nazorg aan gedetineerden vanuit de kerken te verbeteren. Hartelijk dank voor uw medewerking.

Reijer J. de Vries (CJP)

Hendrine Verkade (coördinator KmS)

Jan Eerbeek (voorzitter KmS)

1. Wat is uw leeftijd?

- 18-29 jaar
- 30-39 jaar
- 40-49 jaar
- 50-59 jaar
- 60 jaar en ouder

2. Wat is uw geslacht?

- Vrouw
- Man
- XX

3. Wat is uw hoogst genoten opleiding? (klik in lijst)

4. Wat is uw werksituatie? (klik in lijst)

5. Bent u persoonlijk betrokken bij of lid van een kerkelijke gemeente of parochie?

- Ja
- Nee

6. Bij welk kerkgenootschap hoort de gemeente of parochie waarvan u lid bent of waarbij u persoonlijk betrokken bent? (klik in balk)

7. Bezoekt u wel eens een kerkdienst in de kerkelijke gemeente of parochie waarvan u lid bent of waarbij u persoonlijk betrokken bent?

- Ja
- Nee

8. Hoe vaak bezoekt u een kerkdienst in deze gemeente of parochie?

- Vrijwel wekelijks
- Vrijwel maandelijks
- Een of enkele keren per jaar
- Weet niet

9. Bent u verder nog kerkelijk actief als vrijwilliger, binnen en/of buiten deze gemeente of parochie?

- Ja

- Nee
- Wel geweest, maar nu niet

10. Wat doet u als vrijwilliger in dan wel buiten uw kerkelijke gemeente of parochie?

- Antwoord

11. Hoe bent u ertoe gekomen om dit vrijwilligerswerk te gaan doen?

- gevraagd door een familielid
- gevraagd door een vriend/vriendin
- gevraagd door iemand van de kerk
- gevraagd door iemand anders, namelijk (s.v.p. invullen):
- via een wervingscampagne
- studiegerelateerd
- werkgerelateerd
- anders, namelijk (s.v.p. invullen)

12. Is de kerkelijke gemeente of parochie waarbij u betrokken bent een Kerk met Stip of van plan dat te worden?

- Ja, sinds (jaartal zo mogelijk invullen)
- Nog niet, maar wel van plan het te worden
- Niet formeel, maar wel betrokken bij (ex-)gedetineerden, sinds (jaartal zo mogelijk invullen)
- Nee

13. Op welke manier is uw kerkelijke gemeente of parochie betrokken bij (ex-)gedetineerden? (Meer antwoorden mogelijk)

- Meewerken aan vieringen in de bajes, namelijk door (s.v.p. invullen wat gedaan wordt)
- Bezoeken van individuele gedetineerden in een inrichting
- Bijwonen van gespreksgroepen in een inrichting
- Helpen bij Ouder, Kind en Detentie (OKD) programma
- Gastvrijheid bieden aan ex-gedeteneerden, namelijk in de vorm van (s.v.p. invullen, meerdere antwoorden mogelijk)

- Maatje(s)/vrijwilliger(s) voor ex-gedetineerde in de nazorg
- Betrokken bij een Exodushuis (s.v.p. invullen op welke manier betrokken)
- Weet niet
- Anders, namelijk (s.v.p. invullen)

14. Is er in uw kerkelijke gemeente of parochie een werkgroep o.i.d. voor de zorg en/of nazorg aan (ex-)gedetineerden?

- Ja. Het aantal leden van de werkgroep is (s.v.p. invullen)
- Nee
- Was er wel, maar nu niet meer
- Weet niet

15. Bent u momenteel werkzaam als vrijwilliger in de zorg en/of nazorg van (ex-)gedetineerden?

- Ja
- Nee

16. Hoelang bent u werkzaam als vrijwilliger in de zorg en/of nazorg aan (ex-)gedetineerden?

- 0-5 jaar
- 6-10 jaar
- 11-15 jaar
- 16-20 jaar
- Meer dan 20 jaar

17. Wat is uw motivatie om als vrijwilliger actief te zijn in de zorg en/of nazorg voor (ex-)gedetineerden? (maak een keuze uit menu)

18. Speelt in uw visie of beleving bij de (na)zorg aan (ex-)gedetineerden een levensbeschouwelijke en/of geloofsdimensie een rol?

- Ja
- Nee
- Geen mening

19. Welke van de volgende uitspraken geeft het best uw visie weer op de levensbeschouwelijke of geloofsdimensie van de nazorg? In een toelichting kunt u uw visie of beleving nader nuanceren of toelichten.

- Verhalen van gevangenen zijn een vindplaats van theologie
- Verbinding met een geloofsgemeenschap is belangrijk voor het herstel van de gevangene
- Helpen van de naaste in nood is op zich al een vorm van geloven
- In het verhaal van gevangenen is een spirituele of transcenderende betekenis te verstaan
- Nazorg aan gevangenen is een bijbelse opdracht
- Nazorg aan gevangenen biedt praktische hulp vanuit de kerk

- In de ontmoeting met gevangenen krijgen thema's en teksten uit Bijbel en traditie een nieuwe betekenis
- In de vragen en ervaringen van gevangenen kan iets van God of het heilige oplichten
- Aanvullen of toelichten

20. Bent u bekend met het werk van Hendrine Verkade in haar functie van coördinator bij Kerken met Stip (KMS)?

- Ja
- Nee

21. Op welke manier bent u bekend geraakt met het werk of in contact gekomen met de persoon van Hendrine Verkade in haar functie van coördinator?

Antwoord:

22. Hebt u of iemand uit uw kerkelijke gemeente of parochie de afgelopen vier jaar (sinds 2015 tot nu) contact gehad met Hendrine Verkade in haar functie van coördinator?

- Ja, ikzelf heb contact gehad
- Iemand anders heeft contact gehad
- Nee, maar wel met iemand anders, namelijk (s.v.p. invullen wie en waarom)
- Nee, geen contact met Hendrine Verkade of iemand anders
- Weet niet

23. Hoe vaak hebt u contact met haar gehad in de afgelopen vier jaar?

- 1 keer
- 2-4 keer
- 5 keer of meer
- Weet niet

24. Wie nam contact op?

- Ikzelf als vrijwilliger/contactpersoon
- De coördinator
- Iemand anders, namelijk (s.v.p. invullen)

25. Wat was de aanleiding voor het contact? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Contact leggen tussen (ex-)gedetineerde en een kerkelijke parochie of gemeente (nazorg)
- Contact leggen met instantie of hulpverlener (nazorg) ten behoeve van (ex-)gedetineerde
- Vraag om medewerking aan viering in de inrichting (inzorg), namelijk (s.v.p. invullen welke soort medewerking)
- Vraag om bezoek aan gedetineerde door vrijwilliger (inzorg/nazorg)
- Informatie over Kerken met Stip
- Vraag om advies
- Woning zoeken voor (ex-)gedetineerde (nazorg)

- Hulp zoeken voor (ex-)gedetineerde (nazorg), namelijk (s.v.p. invullen welke soort hulp)
- Vervolg op eerder contact
- Anders, namelijk (s.v.p. invullen)

26. Hoe vond het contact plaats? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Telefoon
- E-mail
- Sociale media, namelijk (s.v.p. invullen)
- Persoonlijk gesprek, namelijk (s.v.p. invullen waar)
- Anders, namelijk (s.v.p. invullen hoe)

27. Was het contact met de coördinator eenmalig of leidde het tot vervolcontact(en)? (Meer antwoorden mogelijk)

- Het contact met de coördinator was eenmalig
- Het contact leidde tot vervolcontacten met mij als vrijwilliger/coördinator
- Het contact leidde tot vervolcontacten tussen de coördinator en anderen die bij de (ex-)gedetineerde betrokken zijn

28. Hoe waardeert u het contact/de contacten dat/die u hebt gehad met de coördinator?

- Zeer goed
- Goed
- Gemiddeld
- Slecht
- Zeer slecht

29. Wat waardeerde u positief in het contact met de coördinator?

- Antwoord

30. Wat zou volgens u verbeterd kunnen worden in het contact met de coördinator?

- Antwoord

31. Heeft het contact met de coördinator geleid tot een verbinding tussen de (ex-)gedetineerde en een kerkelijke gemeente of parochie?

- Ja, met onze kerkelijke gemeente of parochie
- Ja, maar met een andere kerkelijke gemeente of parochie
- Ja, maar tijdelijk, namelijk (s.v.p. invullen op welke manier tijdelijk)
- Nee
- Weet niet

32. Waarin wordt de verbondenheid met de kerkelijke gemeente of parochie zichtbaar? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Contact met dominee, pastoor, voorganger
- Contact met vrijwilliger/maatje

- Deelname aan kerkdienst
- Deelname aan activiteit van de kerkelijke gemeente of parochie, namelijk (s.v.p. invullen welke activiteit(en))
- Anders, namelijk (s.v.p. invullen)
- Weet niet

33. Wat is de reden dat de verbinding tijdelijk was en is beëindigd?

- Antwoord (s.v.p. reden invullen)
- Weet niet

34. Wat is de reden dat er geen verbinding tot stand is gekomen?

- Antwoord (s.v.p. reden invullen)
- Weet niet

35. Heeft het contact met de coördinator geleid tot een verbinding tussen de (ex-)gedetineerde en een hulpverlenende instantie?

- Ja, namelijk (s.v.p. invullen)
- Nee
- Weet niet

36. Heeft het contact met de coördinator geleid tot een verbinding met andere personen of instanties?

- Ja, namelijk (s.v.p. invullen welke perso(o)n(en) of instantie(s))
- Nee
- Weet niet

37. Hoe tevreden bent u met het resultaat waartoe het contact met de coördinator geleid heeft?

- Zeer tevreden
- Tevreden
- Gemiddeld
- Ontevreden
- Zeer ontevreden

38. Om welke reden bent u (zeer) tevreden met het resultaat?

- Antwoord (s.v.p. reden voor tevredenheid invullen)

39. Wat is de reden dat u gemiddeld tevreden bent?

- Antwoord (s.v.p. reden voor gemiddelde tevredenheid invullen)

40. Om welke reden bent u (zeer) ontevreden met het resultaat?

- Antwoord (s.v.p. reden voor ontevredenheid invullen)

41. Hebt u nog andere ervaringen gehad in of door het contact met de coördinator of opmerkingen daarover die nog niet aan de orde zijn geweest?

- Ja, antwoord (s.v.p. invullen)
- Nee

42. Hebt u nog andere opmerkingen met betrekking tot de kerkelijke nazorg aan (ex)gedetineerden?

- Ja, antwoord (s.v.p. invullen)
- Nee

43. Hebt u suggesties voor het werk van de coördinator?

- Ja, antwoord (s.v.p. invullen)
- Nee

44. Hebt u opmerkingen of suggesties voor het bestuur van de vereniging Kerken met Stip?

- Ja, antwoord (s.v.p. invullen)
- Nee

45. Hebt u n.a.v. de vragenlijst nog opmerkingen over of suggesties voor dit onderzoek?

- Ja, antwoord (s.v.p. invullen)
- Nee

Bijlage 3: Vragenlijst justitiepastores

Wij stellen het zeer op prijs wanneer u onderstaande vragen wilt beantwoorden. Dit duurt ca. 15 minuten. Dit anonieme onderzoek wordt gedaan met medewerking van de hoofden: Ryan van Eijk en Jan-Gerd Heetderks. De meeste vragen kunnen eenvoudig beantwoord worden via multiple choice, soms zijn meerdere antwoorden mogelijk. Een enkele keer vragen we een toelichting in een antwoordvak. Soms moet u even doorscrollen om het pijltje aan te klikken waarmee u naar de volgende vraag/pagina gaat.

De eerste groep vragen 1 tot en met 10 heeft betrekking op uw persoonsgegevens en kerkelijke betrokkenheid. De tweede groep vragen 11 tot met 21 heeft betrekking op het werk van Hendrine Verkade als coördinator bij Kerken met Stip en uw eventuele contact(en) met haar. De derde groep vragen 22-31 heeft betrekking op de mogelijke resultaten waartoe haar werk als coördinator heeft geleid. Tot slot worden drie vragen gesteld over door- en nazorg in uw werk en enkele algemene vragen.

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Reijer J. de Vries

1. Wat is uw leeftijd?

- 20-29 jaar
- 30-39 jaar
- 40-49 jaar
- 50-59 jaar
- 60 jaar en ouder

- Ja, s.v.p. gemeenten en/of parochies invullen
- Nee

2. Wat is uw geslacht?

- Vrouw
- Man
- XX

5. Bent u persoonlijk betrokken bij of lid van een kerkelijke gemeente of parochie?

- Ja
- Nee

3. Hoelang bent u werkzaam als justitiepastor?

- 0-5 jaar
- 6-10 jaar
- 11-15 jaar
- 16-20 jaar
- Meer dan 20 jaar

6. Bij welk kerkgenootschap hoort de gemeente of parochie waarvan u lid bent of waarbij u persoonlijk betrokken bent?(klik in balk)

7. Bezoekt u wel eens een kerkdienst in de kerkelijke gemeente of parochie waarvan u lid bent of waarbij u persoonlijk betrokken bent?

- Ja
- Nee

4. Bent u functioneel betrokken bij een of meer kerkelijke gemeenten of parochies in de omgeving van de inrichting(en) waar u werkt?

8. Hoe vaak bezoekt u een kerkdienst in deze gemeente of parochie?

- Vrijwel wekelijks
- Vrijwel maandelijks
- Een of enkele keren per jaar

9. Bent u verder nog kerkelijk actief als vrijwilliger, binnen en/of buiten deze gemeente of parochie?

- Ja
- Nee
- Wel geweest, maar nu niet

10. Wat doet u als vrijwilliger in dan wel buiten uw kerkelijke gemeente of parochie?

Antwoord:

11. Bent u bekend met het werk van Hendrine Verkade in haar functie van coördinator bij Kerken met Stip (KmS)?

- Ja
- Nee

12. Op welke manier bent u bekend geraakt met het werk of incontact gekomen met de persoon van Hendrine Verkade in haar functie van coördinator?

Antwoord:

13. Hebt u de afgelopen vier jaar (sinds 2015 tot nu) contact gehad met Hendrine Verkade in haar functie van coördinator?

- Ja
- Nee

14. Hoe vaak hebt u contact met haar gehad in de afgelopen vier jaar?

- 1 keer
- 2-4 keer
- 5 keer of meer
- Weet niet

15. Wie nam contact op?

- Ikzelf als justitiepastor
- De coördinator
- Iemand anders, namelijk (s.v.p. invullen)

16. Wat was de aanleiding voor het contact? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Contact leggen tussen (ex-)gedetineerde en een kerkelijke parochie of gemeente (nazorg)
- Contact leggen met instantie of hulpverlener (nazorg)
- Vraag om medewerking aan een viering in de inrichting (inzorg), namelijk (s.v.p. invullen welke soort medewerking)
- Vraag om bezoek aan gedetineerde door vrijwilliger (inzorg/nazorg)
- Informatie over Kerken met Stip

- Vraag om advies
- Woning zoeken voor (ex-)gedetineerde (nazorg)
- Hulp zoeken voor (ex-)gedetineerde (nazorg), namelijk (s.v.p. invullen welke soort hulp)
- Vervolg op eerder contact
- Anders, namelijk (s.v.p. invullen)

17. Hoe vond het contact plaats? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Telefoon
- E-mail
- Sociale media, namelijk (s.v.p. invullen)
- Persoonlijk gesprek, namelijk (s.v.p. invullen waar)
- Anders, namelijk (s.v.p. invullen hoe)

18. Was het contact met de coördinator eenmalig of leidde het tot vervolcontact(en)? (Meer antwoorden mogelijk)

- Het contact met de coördinator was eenmalig
- Het contact leidde tot vervolcontacten met mij als justitiepastor
- Het contact leidde tot vervolcontacten tussen de coördinator en anderen die bij de (ex-)gedetineerde betrokken zijn

19. Hoe waardeert u het contact/de contacten dat/die u hebt gehad met de coördinator?

- Zeer goed
- Goed
- Gemiddeld
- Slecht
- Zeer slecht

20. Wat waardeerde u positief in het contact met de coördinator?

Antwoord:

21. Wat zou volgens u verbeterd kunnen worden in het contact met de coördinator?

Antwoord:

22. Heeft het contact met de coördinator geleid tot een verbinding tussen de (ex-)gedetineerde en een kerkelijke gemeente of parochie?

- Ja
- Ja, maar tijdelijk, namelijk
- Nee
- Weet niet

23. Waarin wordt de verbondenheid tussen de (ex-)gedetineerde met de kerkelijke gemeente of parochie zichtbaar? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Contact met dominee, pastoor of voorganger
- Contact met vrijwilliger/maatje
- Deelname aan kerkdienst
- Deelname aan activiteit van de kerkelijke gemeente of parochie, namelijk (s.v.p. invullen welke activiteit(en))
- Anders, namelijk (s.v.p. invullen)
- Weet niet

24. Wat is de reden dat de verbinding tijdelijk was en is beëindigd?

- Antwoord (s.v.p. reden invullen)
- Weet niet

25. Wat is de reden dat er geen verbinding tot stand is gekomen?

- Antwoord (s.v.p. reden invullen)
- Weet niet

26. Heeft het contact met de coördinator geleid tot een verbinding tussen de (ex-)gedetineerde en een hulpverlenende instantie?

- Ja, namelijk (s.v.p. invullen)
- Nee
- Weet niet

27. Heeft het contact met de coördinator geleid tot een verbinding met andere personen of instanties?

- Ja, namelijk (s.v.p. invullen welke perso(o)n(en) of instantie(s))
- Nee
- Weet niet

28. Hoe tevreden bent u met het resultaat waartoe het contact met de coördinator geleid heeft?

- Zeer tevreden
- Tevreden
- Gemiddeld
- Ontevreden
- Zeer ontevreden

29. Om welke reden bent u (zeer) tevreden met het resultaat?

Antwoord (s.v.p. reden voor tevredenheid invullen)

30. Wat is de reden dat u gemiddeld tevreden bent? Antwoord (s.v.p. reden voor gemiddelde tevredenheid invullen)

31. Om welke reden bent u (zeer) ontevreden met het resultaat?

Antwoord (s.v.p. reden voor ontevredenheid invullen)

32. In hoeverre is doorzorg of nazorg (zorg voor de gedetineerde na detentie) in uw werksituatie een onderdeel van uw taken?

- Het is geen onderdeel van mijn taken
- Het is een onderdeel van mijn taken, namelijk (s.v.p. toelichten op welke manier doorzorg of nazorg hiervan een onderdeel is)
- Het is wel een onderdeel van mijn taken, maar ik besteed er geen tijd aan, omdat (s.v.p. toelichten waarom u geen tijd besteedt aan doorzorg of nazorg)

33. Speelt in uw visie of beleving bij de doorzorg of nazorg een religieuze en/of theologische dimensie een rol? (Indien ja, s.v.p. toelichten hoe deze dimensie volgens u een rol speelt).

- Ja
- Nee
- Geen mening

34. Welke van de volgende uitspraken geeft het best uw visie weer op de religieuze en/of theologische dimensie van de doorzorg of nazorg? In een toelichting kunt u uw visie of beleving nader nuanceren of toelichten.

- Verhalen van gevangenen zijn een vindplaats van theologie
- Verbinding met een geloofsgemeenschap draagt bij aan het herstel van gevangenen
- Helpen van de naaste in nood is op zich al een vorm van geloven
- In het verhaal van gevangenen kunnen pastores een spirituele of transcenderende betekenis verstaan
- Nazorg aan gevangenen is een bijbelse opdracht
- Nazorg aan gevangenen biedt praktische hulp vanuit de kerk
- In de ontmoeting met gevangenen krijgen thema's of teksten uit Bijbel en traditie nieuwe betekenis
- In vragen en ervaringen van gevangenen kan iets van God of het heilige worden vernomen
- Anders of toelichting, namelijk

35. Welke van de volgende uitspraken geeft het best weer waarom er volgens u bij doorzorg of nazorg geen religieuze en/of theologische dimensie een rol speelt

- Nazorg aan gevangenen is geen deel van mijn taken
- Nazorg aan gevangenen is alleen functioneel een deel van mijn taken
- Anders, namelijk (s.v.p. toelichten waarom een religieuze en/of theologische dimensie geen rol speelt)

36. Hebt u nog andere ervaringen gehad in of door het contact met de coördinator of hebt u andere opmerkingen die nog niet aan de orde zijn geweest?

- Ja, antwoord (s.v.p. invullen)
- Nee

37. Hebt u suggesties voor het werk van de coördinator?

- Ja, antwoord (s.v.p. invullen)
- Nee

38. Hebt u opmerkingen of suggesties voor het bestuur van de vereniging Kerken met Stip?

- Ja, antwoord (s.v.p. invullen)
- Nee

39. Hebt u n.a.v. de vragenlijst nog opmerkingen over of suggesties voor dit onderzoek?

Ja, antwoord (s.v.p. invullen)

Nee